

ОБРАЗОВАНИЕ

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 37
Часть-6_ Январь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Январь - 2024 год

ЧАСТЬ - 6

CHIZIQLI INTERPOLYATSIYA. NYUTON INTERPOLYATSION FORMULASI.

M.Javlonova va S.Xakimjonova
Amaliy matematika (sohalar bo'yicha)
yo'nalishi 1-kurs magistratura talabalari
Farg'ona davlat universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqola Interpolyatsiya masalasining qo'yilishini o'rganish, xatoligini baxolash va olingan bilimlarni mustahkamlab amaliyotda qo'llay bilish, Nyuton interpolyatsion formulalarini o'rganib, bilimlarni amaliyotda qo'llash.

Kalit so'zlar: Interpolyatsiya, tugunlar, interpolyatsiyalovchi funksiya, Nyuton interpolyatsion ko'phadi.

Annotation. This article is about learning how to set the problem of interpolation, evaluating its errors, and being able to consolidate the acquired knowledge and apply it in practice, studying Newton's interpolation formulas and applying knowledge in practice.

Key words: Interpolation, nodes, interpolation function, Newton interpolation coefficient.

Interpolyatsiya - (lot. inter – orasida va polio –tekislayman) degan ma'noni anglatadi. Bir necha nuqtada berilgan [funksiya](#) qiymatlaridan shu nuqtalar orasidagi nuqtalarda funksiyaning taqribiy qiymatini topish. Interpolyatsiyadan farqli ravishda ekstrapolyatsiyada funksiyaning taqribiy qiymati berilgan nuqtalardan tashqaridagi nuqtalarda topiladi;

Ta'rif: x_0, x_1, \dots, x_n – nuqtalarga interpolyatsiya tugunlari, topilishi kerak bo'lgan $f(x)$ funksiyaga – interpolyatsiyalovchi funksiya deyiladi.

Geometrik nuqtai nazardan shunaqangi, $y = f(x)$ egri chiziqni topish lozimki, bu chiziq berilgan

$$M_i(x_i, x_j) (i = 0, 1, 2, \dots, n)$$

nuqtalardan o'tishi lozim, ya'ni interpolyatsiya nuqtalarida asl biz bilmaydigan $f(x)$ funksiya bilan ustma-ust tushishi kerak.

$$(x_0) = y_0; f(x_1) = y_1; \dots; f(x_n) = y_n$$

Masalaning bunday qo'yilishida masala cheksiz ko'p yechimga yoki umuman yechimga ega bo'lmasligi mumkin. Lekin ixtiyoriy $f(x)$ funksiyani o'rniga, tartibi n dan oshmaydigan shartni qanoatlantiruvchi:

$$P_n(x_0) = y_0; P_n(x_1) = y_1; \dots; P_n(x_n) = y_n$$

$P_n(x)$ – ko'phad qidirilsa, ushbu masala yagona yechimga ega bo'ladi. $P_n(x)$ – ko'phad funksiyalar ichida hisoblash, differensiallash, integrallash nuqtai nazardan eng qulay funksiya hisoblanadi.

Faraz qilaylik $y = f(x)$ funktsiya uchun $y_1 = f(x)$ qiymatlar berilgan va interpolyatsiya tugunlari teng uzoqlikda joylashgan bo'lsin, ya'ni

$$x_i = x_0 + ih \quad (i = 0, 1, \dots, h) \quad (h - \text{interpolyatsiya qadami})$$

Argumentning mos qiymatlarida darajasi h dan oshmaydigan mos qiymatlar oladigan ko'pxad tuzish lozim bo'lsin va bu ko'pxad quyidagi ko'rinishga ega bo'lsin:

$$P_n(x) = a_0 + a_1(x - x_0) + a_2(x - x_0)(x - x_1) + \dots + a_n(x - x_0)(x - x_1)\dots(x - x_{n-1})$$

Bu n -tartibli ko'pxad. Interpolyatsiya masalasidagi shartga ko'ra $R(x)$ ko'pxad x_0, x_1, \dots, x_n interpolyatsiya tugunlarida $P_n(x_0) = y_0$, $P_n(x_1) = y_1$, $P_n(x_2) = y_2, \dots, P_n(x_n) = y_n$ qiymatlarni qabul qiladi. $x = x_0$ deb tasavvur etsak, formuladan y_0 , $y_0 = P_n(x_0) = a_0$, ya'ni $a_0 = y_0$. So'ngra x ga x_1 va x_2 larning qiymatlarini berib, ketma-ket quyidagiga ega bo'lamiz:

$$y_1 = P_n(x_1) = a_0 + a_1(x_1 - x_0), \text{ bundan } a_1 = \frac{\Delta y_0}{h}$$

$$y_2 = P_n(x_2) = a_0 + a_1(x_2 - x_0) + a_2(x_2 - x_0)(x_2 - x_1),$$

$$\text{ya'ni } y_2 - 2\Delta y_0 - y_0 = 2h^2 a_2$$

$$\text{yoki } y_2 - 2y_1 + y_0 = 2h^2 a_2, \text{ bundan } a_2 = \frac{\Delta^2 y_0}{2!h^2}$$

Bu jarayonni davom ettirib, $x = x_n$ uchun quyidagi ifodani hosil qilamiz:

$$a_n = \frac{\Delta^n y_0}{n!h^n}$$

Topilgan $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ koeffitsientlarning qiymatlarini formulaga qo'ysak,

$$P_n(x) = y_0 + \frac{\Delta y_0}{1!h}(x - x_0) + \frac{\Delta^2 y_0}{2!h^2}(x - x_0)^2 + \dots + \frac{\Delta^n y_0}{n!h^n}(x - x_0) \cdot \dots \cdot (x - x_{n-1})$$

ko'rinishga ega bo'lamiz. Bu formulada $\frac{x - x_0}{h} = q$, ya'ni $x = x_0 + hq$ belgilash kiritilsa, u xolda

$$\frac{x - x_1}{h} = \frac{x - x_0 - h}{h} = q - 1$$

$$\frac{x - x_2}{h} = \frac{x - x_0 - 2h}{h} = q - 2, \text{ va x.k}$$

Natijada Nyutonning 1- interpolyatsion formulasiga ega bo'lamiz:

$$P_n(x) = P_n(x_0 + hq) = y_0 + q\Delta y_0 + \frac{q(q-1)}{2!}\Delta^2 y_0 + \frac{q(q-1)\dots(q-n+1)}{n!}\Delta^n y_0$$

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. *Isroilov M.I.* Hisoblash metodlari. 1-qism. – T.: «O'zbekiston», 2003.
2. *Isroilov M.I.* Hisoblash metodlari. 2-qism. - T.: « O'qituvchi», 2008.
3. *Ismatullayev G. Koshergenova M.* Hisoblash usullari. – T.: «TAFAKKUR-BO'STONI», 2014.
4. <https://byjus.com/>

ZAHARLI VA KUCHLI TA'SIR KO'RSATUVCHI DORI MODDALAR

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Abdurahmonov Maxsud Karimovich*

Annotataiya: Ushbu maqolada kuchli ta'sir ko'rsatuvchi dori vositalari va dori moddalari, ularning turlari, dorilar tarkibi va xususiyatlari qo'llanishi haqida ma'lumotlar keltirilib o'tildi.

Kalit so'z: dorilar diagnostikasi, turlari, linimentlar, granullalar

Hozirgi zamon tibbiyotida juda keng ishlatiladigan turli dori moddalar orasida kishi organizmiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan moddalar guruhi va juda kam miqdorda qo'llaniladigan dori moddalar guruhi ham mavjuddir. Bu guruhga zaharli va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi dori moddalar kiradi. Ikkala guruhning bir-biridan farqi shundaki, zaharli moddalar grammning mingdan bir, o'n mingdan bir ulushi miqdorda qo'llanilsa, kuchli ta'sir ko'rsatuvchi moddalar grammning o'ndan, yuzdan bir ulushi miqdorida ishlatiladi. Dorixonalarda hamma zaharli moddalar «A» shkafida saqlanadi; kuchli ta'sir ko'rsatuvchi moddalar esa «B» ro'yxatida bo'lib, «B» shkafida saqlanadi. DFning X nashrida 130 ga yaqin zaharli moddalar bayon qilingan bo'lib, ular qatoriga margimush, simobning ko'p birikmalari, alkaloidlar (morfin, atropin, strixnin, kokain) va glikozidlar (digitoksin, neriolin) hamda ayrim o'simlik xomashyolari (strofant urug'i, opiy), sintetik kimyoviy-farmatsevtik preparatlar (dikumarin, promedol va hokazo), galen va yangi galen preparatlari (opiy nastoykasi, opiy ekstrakti, selanid) kiritilgan. DFning X nashridan «B» ro'yxatiga kiradigan kuchli ta'sir ko'rsatuvchi dori moddalar ham ancha keng o'rin oldi. Bular qatoriga galen preparatlari, beladonna, chilibuxa va opiy benzoat nastoykalari, erkak paporotnik, Belladonna ekstraktlari, yurak kasalliklarida beriladigan, tarkibidagi glikozid (adonizid, digolen - neo, lantozid ergotal) bo'lgan yangi galen preparatlari, ayrim gormonal preparatlar (adrenalin, insulin, tireoidin) hamda ampuladagi critmalar, qator tabletkalar, astmaga qarshi poroshok va boshqalar kiradi. Zaharli va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi moddalarni boshqa moddalardan alohida sharoitda saqlash, tayyorlash va berish zarur. Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan zaharli va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi moddalarni juda ehtiyotlik bilan asrash va baxtsiz hodisalarning oldini olish maqsadida, ularni dorixonadan va dorixona muassasalaridan chiqarilgan. Bu qarorda zaharli va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi moddalarni boshqa dorilardan ajratib, alohida shkaflarda saqlash ko'zda tutiladi («A» va «B» shkaflarida). Metalldan yoki yog'ochdan ishlanadigan «A» shkaflning ichki tomonidan qulflanadigan bo'limi bo'lishi kerak. Bu bo'limda quyidagi zaharli moddalar: Arsenit angidrid, natriy arsenat, kuchala, sulema va sianid kislota tuzlari

saqlanadi. «A» shkafli yog'ochdan ishlangan bo'lsa, bu bo'lim tunuka bilan qoplanadi. Shkafning sirtki tomonida «A» «Venena» degan yozuv bo'lishi, eshikning ichki tomoniga dori moddalarning bir martalik va sutkaiik dozalari ko'rsatilgan ro'yxat yopishtirilgan bo'Mishi zarur. Zaharli dori solingan idishlar ustidagi yorliq qora fonga oq bo'yoq bilan yoziladi. Bunda bir martalik va sutkalik dozalar ko'rsatilgan bo'Mishi shart «A» shkafida dori tayyorlashda ishlatiladigan hamma buyumlar masalan, qo'l tarozi, toshlar, havoncha, silindr, voronka va boshqalar bo'lishi kerak. Bu buyumlarning har birini alohida-alohida yuvish lozim. «A» shkafi doim qulflog'liq turishi, zarur bo'lganda ochib darhol qulflanishi va ish kuni tugashi bilan shkaf, albatta plombalanishi yoki muhrlanishi kerak. «A» shkafning kaliti, plombasi yoki muhr dorixona boshqaruvchisi, uning o'rinbosari, bo'lim mudiri yoki shu ishga dorixona boshqaruvchisining buyrug'i bilan maxsus tayinlangan xodim qo'lida bo'ladi. Zaharli dori moddalar saqlovchi dori turi tayyorlangandan keyin retseptar-kontrolyor tomonidan tekshirib ko'rib, muhrlanadi va bemorga berilgunga qadar qulflanadigan maxsus shkafda saqlanadi. «B» shkafda «Heroiea» degan yozuv bo'Mishi, kuchli ta'sir ko'rsatuvchi bu dorilar solingan idishlar ustidagi yorliqlar oq fon ustiga qizil harflar bilan yozilishi, ularda bir martalik va sutkalik dozalar ko'rsatilgan bo'lishi shart. «B» shkafi ish kuni tugashi bilan qulflanishi kerak. «A» va «B» ro'yxatiga kirmaydigan preparatlarning nomlari oq fon ustiga qora harflar bilan yoziladi. «A» yoki «B» ro'yxatiga kirishi kerak bo'lgan yangi dori moddalar dorixona yoki dorixona muassasalariga kelishi bilan «A» va «B» ro'yxatidagi dorilar singari saqlanishi lozim. Tarkibida «A» yoki «B» ro'yxatidagi dori moddalar bo'lgan tayyor dorilar ham «A» yoki «B» ro'yxatidagi dorilar kabi saqlanadi. Dorixona xodimi shunday ro'yxatdagi dori moddalar yozilgan retseptlarning dozasini tekshirib ko'rishi, bemorning yoshini aniqlashi va zaharli yoki kuchli ta'sir ko'rsatuvchi moddaning nomi tagiga qizil qalam bilan chizib qo'yish kerak. «A» yoki «B» ro'yxatidagi dori modda DFda ko'rsatilgan yuqori dozada yozilgan bo'lsa-yu, lekin miqdori so'z bilan yozilmagan yoki undov belgisi qo'yilmagan bo'lsa, dorixona xodimi shu dorining dozasini aniqlash uchun shifokor bilan uchrashishi, telefon orqali gaplashishi yoki xat yozib dozani aniqlashi va dorini aniqlangan doza bo'yicha tayyorlashi lozim. Agar shu yo'llar bilan dozani aniqlash imkoni bo'lmasa, u holda dori DFda kattalar uchun bir martalik yuqori doza deb ko'rsatilgan (bemorning yoshini hisobga olib) dozaning yarmi hisobida tayyorlanadi. Zaharli modda saqlovchi dorilarning hammasini dorixonadan muhrlangan holda «zahar», «ehtiyot bo'ling» degan etiketka yopishtirib, zaharli moddalarning nomlarini ko'rsatgan holda berish kerak. Bundan tashqari, sulema eritmasi solingan idish etiketkasida uning protsent miqdori ko'rsatilishi va kesishgan bilak suyaklar hamda bosh suyak rasmi yopishtirilgan bo'lishi kerak. Dezinfeksiya uchun sulema eritmasi eozin yoki fuksin bilan bo'yalgan holda beriladi (boshqa suyuqliklardan ajratishni osonlashtirish maqsadida). Zaharli va kuchli ta'sir

ko'satuvchi moddalarning zahiralari dorixona va dorixona muassasalarida talab qilinadigan miqdordan ortiq saqlanmaslik kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'ME. Toshkent 2000-2005 yillar.
2. Odam anatomiyasi A. Ahmedov X. Rasulov Toshkent 2013-yil
3. Allayeva. X. Farmakologiya asoslari Toshkent 2019.
4. Toshmuhammedova. A Aliyev. X. Farmakologiya va retseptura 2018

HOZIRGI KUNDA JAMIYATDAGI HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MUNOSABATLAR

*Andijon davlat pedagogika instituti talabasi
Nabiyev Fazliddin Farxodjon o'g'li*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda bizning hamjamiyatimizda fuqorolarning huquqiy ong va ularning munosabatlari haqida qisqacha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: yo'l patrul xodimi, Aflotun, qadimgi Bobil

Abstract: This article provides brief information about the legal consciousness of citizens and their relations in our society today.

Key words: road patrol officer, Plato, ancient Babylon

Kirish. Harbir davlat borki unda qonunlar, huquq va majburiyatlar bolib, ular davlat va jamiyat o'rtsida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Ushbu qonunlar turli tuman bo'lib, jamiyatning turli sohalarida qo'llaniladi. Bu qonunlar fuqarolar osoyishtaligini ta'minlashgaa qaratilgan bo'lsada ammo hozirgi kunda ayrim fuqarolarning bu qonunlarga beparvolik bilan qarash holatlarini kuzatish mumkin, (ko'chada yo'l patrul hodimiga manaviy va jismoniy zarar yetkazish, hodimlariga vakolat doirasidan tashqaridagi vazifalarni yuklatayotgan boshliq, voyaga yetmasdan turib atrof muxitga va o'z sog'ligiga beparvolik qiliyotgan yoshlar yoshlar)_ shular jumlasidandir. Ho'sh bu nimaning oqibatidan? Yuqorida sanab o'tgan holatlar uchun albatta yuridik jazo mavjud ammo bu jazo haqida o'zi umuman qilayotgan ishlarining oqibati haqida fikr yuritish nafaqat yoshlarimiz balki katta yoshdagi ayrim insonlarda ham kuzatilmoqda va bularning hammasi jamiyatimizdagi huquqiy ongning pasligidandir. Hosh uni qanday oshirish mumkin? ozi qonunlar nima? qonunlar nega bizga kerak?

Bizga ma'lumki dastlabki qonunlar qadimgi Bobilga borib taqaladi va (Hamurapi qonunlari) nomi bilan mashhur. Bu qonunlar ozining qattiyliigi bilan nom qozongan bo'lib uni mabudlar irodsi bilan yaralgan deb ishonishgan va bu qonunlarga yuzlanadigan bo'lsak unda fuqarolar manfaati ustunligini shu qatorda bu qonunlar fuqarolar uchun chiqarilganini ko'rishgimiz mumkin, masalan: qulif buzari o'g'ri agar jinoyat vaqtida ushlansa buzayotgan eshigining tagiga ko'mib tashlangan. Bu esa davlatda ogirlik holatlatlari sonining kamayishiga juda katta yordam bergan.

Qadimgi davlatlar orasida ozining beqiyos sanat va madanyati hamda falsafasi bilan ajraib turgan Yunoniston inson qadir qimmatini, uning (Induid) sifatida musaqil bir shaxs ekanligini ilgar surgan. Shu bilan bir qatorda "tartibli jamiyat uchun sifatli qoidalar kerak" tamoilini ham ko'zdan qochirmagan.

Barchamizga mashhur yunon faylasufi va shoiri Aflotun (Platon) aytganidek : Qonunni bilmaganlar va uning mohiyatini anglamaganlar qonunlarni bemani deb atashni hohlab qoladilar. Aflotun bu jumla orqali jamiyatda qonunlarni hamma bilishini agar bilmasa bu oxir oqibatta davlatga norozilik hisini uyg'otishini ilgari suradi. Qonunlarning sifati haqida ham aflotun nazaryasiga quloq solamiz : Qonunlarning qanchalik muhim va yaroqliligini ular yaratilgandan keyin jamiyat uchun olib kelgan foyda yoki ziyonidan anglash mumkin . Demak qonunlar xalq uchun yaratilgani va faqat xalq foydasiga ishlashi zarurligini anglatadi .

Konstitutsiyamizning 2 – moddasini eslaylik: XALQ DAVLAT HOKIMYATINING BIRDAN BIR MANBAIDIR DAVLAT O'RGANLARI VA MNSABDOR SHAXSLAR JAMIYAT VA FUQAROLAR OLDIDA MASULDIRLAR . Bundan ko'rishimiz mumkinki xalq davlat uchun muhim va davlat xalq uchun javobgar, xalq manfati davlat manfatidan ustun chunki davlatning asosiy boyligi bu uning aholisi hisoblanadi .

Endi Respublikamiz fuqarolar va davlatga nazar solsak .Bizga malumki davlat va undagi tashkilotlar oz huquqlaridan to'la to'kis foydalanadi, biroq huddi shunday holatni fuqarolarning aksaryatidagina korishiz mumkin . Zero biz ikki taraflama aloqani yani, jamiyat va davlat ortasidagi aloqanin shakillantirmas ekanmiz, huqularimizning poymol qilinishiga tayyor turishimiz lozim . Bunday bo'lmasligi uchun esa oz huquq va majburiyatlarimizni anglashimiz shubhasiz shart va zarurdir . Bizning oz huquq va erkin;iklarimizni yaxshi bilmasligimiz ayrim qo'shtirnoq ichidagi hukumat rahbarlarining o'z mansabini suvistemol qilishiga hamda ko'plab korrupsion holatlarga sabab bolmoqda .

Ozbekiston Respublikasida qonunlar uch turda organiladi bular davlatning asosiy qonuni konstitutsiyada keltirilgan qonunlar, qonun osti aktlari va konstitutsiyaviy qonunlar. Bulardan bizga keraglisi konstitutsiyada keltirilgan qonunlar va qonun osti aktlari, konstitutsiyaviy qonunlar bo'lsa O'zbekiston Respublikasida amalda bo'lgan barvcha qonunlar, qarorlar va qonun osti aktlariga o'zgartirish vca qoshimchalar kiritish vazifasini bajarish uchun yaratilgan qonunlar .

Ho'sh biz bularning hammasini bilishimiz shartmi ? axir sud jarayonidagi sudyalar ham adashgmaslik uchun o'z yo'nalishidagi qonunlarga ko'z yugurdirgan holda ish olib boradilar . bizda esa bunga ehtiyoj , mavjut emas . Biz davlat organlaridan oz huquqlarimizni qonuniy ravishda isbotlashini eo'rashimiz zarur bunda ularning aytilgan og'zaki malumotlari emas balki rasmiy huquqiy hujjatlarga tayanishimiz lozim zero og'zaki malumotlar hechqanday yuridik kuchga ea emas va ularga tayanib ish ko'rish bizni ng o'z hohishimiz . Masalan ; siz biron davlat idoradsida faoliyat yuritasiz va sizdan vakolatingngizdan tashqari narsa qilishingizni so'rashyabdi yoki oyligigiz belgilangandan miqtordan pas chiqyabdi bu holatdasiz buning sababini va bu sabab huquqiy asosga ega ekanligiga ishonch hosil qilishingiz zarur yoki do'kondan

olgan mahsulotingiz yaroqli emasligini sezsang giz uni qayta topshirish huquqiga degasiz agar sotuvchi maxsulot unga tegishli emasligini aytsa savdo cheki yordamida uni isbotlash imkoniga egasiz

Ammo mavjut huquqqiy hujjatlar bilan tanishish oirqali fuqarolar oz huquqqiy bilimlarini oshirishlari bilan bir qatorda huquqqiy madaniyatlarini ham yukasltirishlari mumkin zaro huquqqiy ong qanchalik yuqoyi bo'lsa huquqqiy madaniyat ham shunchalik yuqori bo'ladi

Davlat huquqqiy ongni yuksaltirishi uchun esa mavjut huquqqiy hujjatlar ni xalq ommasiga chuqurroq yoyishi . Yangi qonunlar yuzasidan ko'proq madaniy marifiy tadbirlar shu jumladan koplav huquqqiy musobaqalar ,ko'rik tanlovlar o'tkazishi lozim , zero fuqarolar o'z huquqlarini bilish,mas ekan jamiyatiz yuksalishi dargumon chunki oz huquqini anglash ozlikni abglash bilan barobar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2009-yil X.T.Odilqoriyev. "Davlat va huquq nazaryasi". Darslik. "Sharq" nashriyoti.
2. 1998-yil U.Tadjixanov. A.Saidov. "Huquqqiy madaniyat" 1-tom darslik. Akademiya nashriyoti
3. 2011-yil N.Saburov. Sh.Saydullayev. "Davlat va huquq nazariyasi" darslik TDYI nashriyoti.
4. <https://lex.uz/ru/docs/-4149765>.

QUYOSH ENERGIYASI PARKENTDA

*Andijon davlat pedagogika instituti talabasi
Nabiyev Fazliddin Farxodjon o'g'li*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Parkent tumanida joylashgan quyosh sandoni va uning tarixi, salohiyati haqida qisqacha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Infratuzilma, spektral, termofizik

Abstract: This article provides brief information about the solar farm in Parkent district and its history and potential.

Key words: Infrastructure, spectral, thermophysical

Bugungi kunga kelib quyosh energiyasidan foydalanish elektr energiyasi olishdagi istiqbolli uslublardan biri sanaladi. Ma'lumki quyosh nurlanishi bilan yuqori haroratli isitish kabi bir qator afzaliklarga ega masalan sintez qilingan materiallarni ifloslanishining yo'qligi, inertsiyasiz isitish, isitish va sovutish tezligini nazoratda ushlay olish, quyosh nurlanishini keng maydon bo'ylab yoyilganligi va ayni vaqtda yuqori haroratli quyosh texnologiyalarini fan va texnikaning ko'plab amaliy sohalarida keng qo'llanishi ham misol tariqasida bo'la oladi. Konsentrlangan quyosh energiyasi materiallarini sintez qilishda juda muhim rol o'ynaydi. Dunyo hamjamiyatining ta'kidlashicha O'zbekiston quyosh energiyasini ulkan resurslariga ega va umumiy olganda no'anaviy energiya manbaalaridan foydalanish uchun eneg qulay shart sharoitga ega mintaqa hisoblanadi. Shu sababali Respublikamizda quyoshbteknologiyalaridan foydalanish kabi masalaalrga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Bunga yaqqol misol 2019-yilda " Qayta tiklanadigan energiya manbaalaridan foydalanish to'g'riaisidagi " gi qonun qabul qilinganligida ham ko'rish mumkin. Quyosh energiyasidan foydalangan holda yuqori haroratga bardoshli oksidli yangi materiallarni yaratish, shunday haroratda ishlovchi materiallarni kimyoviy va fizik xususiyatlarini yaxshilash maqsadida ularni radiatsion issiqlik bilan ishlov berish, materiallarni termofizik, spektral va optik xususiyatlarini aniqlash, yuqori sifatli materiallarni olish, turli hil jihozlarni nurlanishga chidamliligini bosqichli sinovdan o'tkazish kabilar yuqori haroratlarda amalga oshiriladi. Ushbu turdagi jarayon muammolarini hal qilish uchun an'anaviy yondashuvlar bilan qatorda quyosh energiyasi konsentratorlarini ham keng miqyosda qo'llash muammolarni hal etishda foyda keltirishi mumkin. Bunday hollarda katta konsentratsiyaga ega bo'lgan qurilmalar qo'l keladi. Bizning Respublikamizda bunday qurilma mavjud bo'lib hozirda infratuzilma to'la quvvat bilan bo'lmasada ishlab turibdi uning joylashuv o'rni Toshkent viloyati, Parkent tumani, Xisorak qishlog'ida adir bo'ylab qad ko'tarib turibdi. Bu obyekt 1980-1987- yillar oralig'ida qurib bitkazilgan. Katta Quyosh

Sandoni aqlli boshqarish tizimiga ega bo'lgan murakkab optik kompleks bo'lib, geliostat maydoni, paraboloid shaklidagi konsentrator va texnik minoradan iboratdir. Qurilmaning konsentratori yuqori va pastdan kesilgan va fokus masofasi 18 m bo'lgan paraboloid bo'lib, uning mideli 54×42 m o'lchamga ega. U geliostat maydonidan optik o'qiga paralel kelayogan quyosh nurlarini o'z fokus sohasiga yo'naltirib beruvchi qurilmadir. Fokusda 10000 dan ortiq (10700) Quyosh aksini beradigan mujassamlangan quyosh nurlari oqimi hosil qiliishga qodir nur sinduruvchi mayda qisimlardan tashkil qilingan, 2268 kv.m yuza birligiga tog'ri keladi, qismlarning nur qaytarish koyifitsiyenti 0.72 ni tashkil etadi. Bu Fokusga nur yetkazib berish vazifasini Geliostatlar bajaradi uning vazifasi: kun bo'yi konsentratori uning optik o'qi yo'nalishidagi quyosh nurlari bilan to'ldirib turishdan iborat bo'lib, 62 ta geliostatdan tashkil topgan. Kun davomida geliostatlar quyoshning ko'rinma harakatiga mos holda harakat qiladi. Har bir geliostat 7,5×6,5 m o'lchamga ega bo'lib, qalinligi 6 mm bo'lgan 195 ta 50×50 sm o'lchamdagi oynalchalardan tashkil topgan. Oynachalarning umumiy soni 12090 ta, yuzasi 3022 kv.m. Infratuzilmaning balandligi qariyb 60 m ni tashkil etadi. Infratuzilmadan ko'plab maqsadlarda foydali sanaladi va turli yo'nalishlarda ish olib boriladi. Quyidagilar misol bo'la oladi;

- qizdirilgan materiallardan olinadigan yaroqli va sifatli bo'lgan oksid olish, bu oksidlar yordamida shisha ishlab chiqarish
- materiallarga radiatsion ishlov berish orqali ularning chidamliligini yanada oshirish
- elektr energiyasi olish
- quyoshdan qabul qilingan konsentratsiyalangan nurni lazer va infraqizil nurlarga o'tkazish
- yuqori issiqlikka chidamli ko'p xususiyatlarga ega bo'lgan materiallarni ishlab chiqarish
- amaliy qo'llaniladigan keramika
- sanoatning turli tarmoqlari uchun monoparashoklar kabilar shu infratuzilmada tashkil etish yo'lga qo'yilgan. Dunyo miqyosida qaraydigan bo'lsak bunday qurilma atiga ikkitagina, ikkinchi qurilma Fransiyada joylashgan. Bu qurilma yuqorida sanab o'tilgan sohalardan tashqari kosmik kemalarning himoya qobig'ini tarkibini yangilashga va sinovdan o'tkazishga qaratilgan bundan ko'zlangan maqsad kosmikbapparatlarning yer amtmosferasiga qayta kirayotgan paytida ishqalanish kuchlari tufayli qizib yonib ketishi mhmkinligi sababli (kosmik apparat atmosferaga qaytayotganda haroratni 3000°C temperaturagacha ortib ketishi) fazogirlar va qurilmalarni, hayoti va texnik holatini saqlab qolishda bu temperaturaga chidamli materiallarni yaratish va sinovdan o'tkazish kabilardir. Ayniqsa sanoat uchun sifatli, mustahakam po'lat va temir materiallarga ishlov berish kabi masalalar ham infratuzilmada yo'lga qo'yilgan. Bu stansiya xalaqaro aloqalarga va hamkorlikka

e'tibor qaratgan. Chunonchi, Koreyaning sanoat texnologiya instituti (KAITech) bilan hamkorlikda qiyin payvandlanadigan rangli metallar (mis, alyuminiy, nikel) ni nanokukun yordamida mustahkamlik chegarasini ortirishga qaratilgan ilmiya tadqiqotlar o'tkazilib kelinmoqda. Bundan tashqari Rossiya Federatsiyasi Aviatsiya materiallar instituti bilan birgalikda " Rossiya kosmik stansiyasi" tashkilotining apparaturalarini tashqi qobig'ini sinovlarini tajribadan o'tkazish kabi vazifalar hamkorlikda o'tkazib kelinmoqda. Xitoy, Germaniya bilan esa Termoakkumulyatorlar ishlab chiqarish kabilar bu infratuzilmalarni asosiy maqsadi sanaladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1. "Noan'anaviy energiya manbaalari" – B.X. Xushboqov, B.B. Xolixmatov – Toshkent 2022:. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.
2. "Fizika" 1-qism:. - A.G. G'aniyev, A.K. Avliyoqulov, G.A. Almardonova – Toshkent 2010. Kasb-hunar kollejlari va akademik litseylari uchun darslik.
3. <https://imssolar.uz>
4. www.academy.uz

YARIMO'TKAZGICHLARNI SOHADA QO'LLANILISHI

*Andijon davlat pedagogika instituti talabasi
Nabiyev Falziddin Farxodjon o'g'li*

Annotatsiya: Yarimo'tkazgichlar va Yarimo'tkazgichlar asosida yaratiladigan elektronikalar, mikroelektronikalar, asboblari va mikrosxemalar va hokazo elementlari bo'yicha mutaxassislariga talab oshib bormoqda. Yuqorida keltirilgan yarimo'tkazgich asboblari "qanday tuzilishga ega?" degan savol qiziqtirishi tabiiy hol, ular quyidagicha. Yarimo'tkazgich asboblari – yarimo'tkazgichlarda yuz beradigan elektron asboblari. Elektronikada esa turli signallarni o'zgartirishda, energetikada bir turdagi energiyalarni boshqa turdagi energiyaga aylantirishga ishlatiladi. Ishlash prinsipi, vazifasi, tuzilishi, texnologiyasi va materiali ishlatilish sohasiga qarab tasniflanadi. Elektr kattaliklarni boshqa yani ikkinchi tur elektr kattaliklarga o'zgartiradigan elektr o'zgartirgich asboblari diod, tranzistor, tiristor va boshqalar. Hozirda zamonaviy elektronika elementlaridan foydalanilmaydigan alohida insoniyat sohasini topish qiyin. Ular telemexanikada, radiotexnologiya va elektron hisoblash va hokazolarda keng qo'llaniladi. Quyosh energiyasini elektr energiyasiga aylantirish kabi yirik jarayonlari uchun qo'llaniladi.

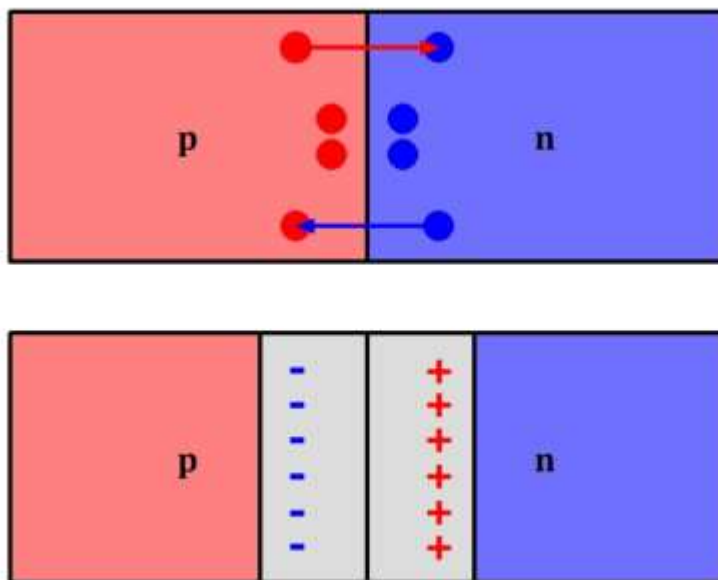
Abstract: The demand for specialists in semiconductors and semiconductor-based electronics, microelectronics, devices and microcircuits, etc., is increasing. The semiconductor devices listed above are "what kind of structure do they have?" It is natural to be interested in the question, they are as follows. Semiconductor devices are electronic devices made of semiconductors. In electronics, it is used to change different signals, and in energy, it is used to convert one type of energy into another type of energy. The principle of operation, function, structure, technology and material are classified depending on the field of use. Diode, transistor, thyristor, etc. are electronic devices that convert electrical quantities into other types of electrical quantities. Nowadays, it is difficult to find a separate area of humanity where modern electronic elements are not used. They are widely used in telemechanics, radio technology and electronic computing, etc. It is used for large-scale processes such as converting solar energy into electricity.

Kalit so'zlar: Diod, tranzistor, mikroelektronikalar, elektronikalar

Key words: Diode, transistor, microelectronics, electronics

• Yarimo'tkazgichli diodni tuzilishi.

Yarimo'tkazgichli diodning asosiy tuzilishi.

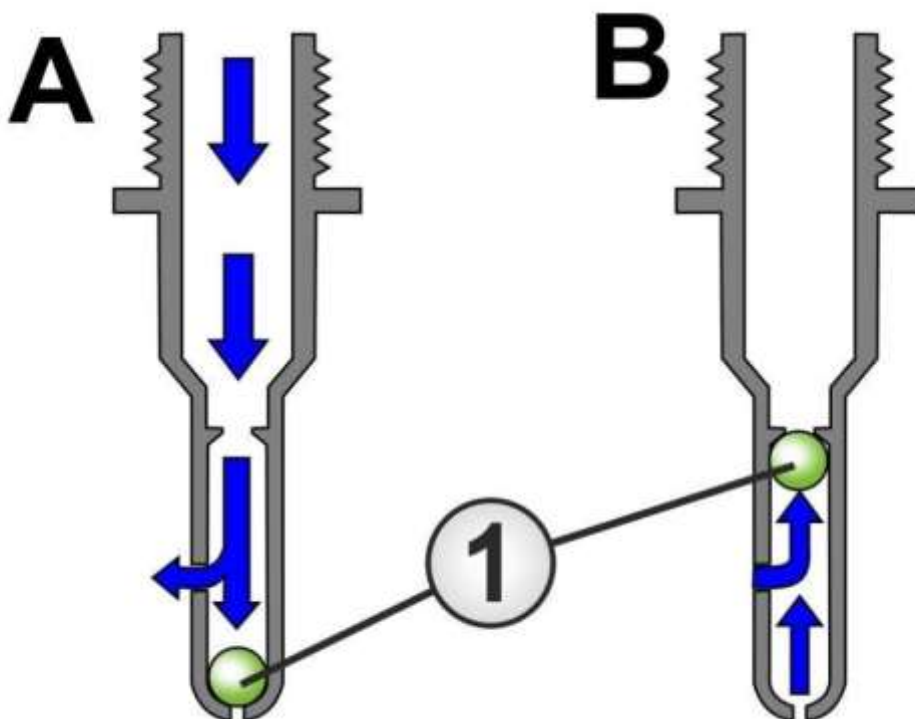

Yarimo'tkazgichli diodlar oddiy ko'rinishiga ega va u rasmda ko'rsatilgandek n-p tipli yarimo'tkazgich materiallarda iborat.

• **Yarimo'tkazgichli diodning ishlash prinsipi.**

Diyot elektron komponent bo'lib, oqim faqat bir yo'nalishda o'tishiga imkon beradi. Buni velosiped shinalari yoki avtomobil shinalaridagi valf kabi tasavvur qilinishi mumkin. Vana buzilmagan bo'lsa, havo vana orqali faqat bir yo'nalishda oqishi mumkin. Vana havoni o'tkazib yuboradimi yoki yopiladimi, bosim qaysi tomonda yuqori bo'lishiga bog'liq.

Agar havo nasosini velosiped shinasini klapiniga ulab va shina ichidagi bosimdan ko'proq bosim hosil qilinsa, havo valf orqali shinaga oqib o'tadi. A-rasm.

Yuqori holatdagini aksi yani shina ya'ni shina to'liq shishgan bo'lsa tashqaridagi bosimdan yuqori bo'ladi. Vana shari yuqoriga suriladi va havo klapinini yopadi. B-rasm.

Bu barcha ketma ketliklar diod ishlash prinspiga asoslandi. Faqat havo o'rniga elektr toki ishtirok etadi.

•Diod texnologiyasi.

Biz elektronikaning beshinchi avlodimiz va shuning uchun ham tezlik bilan sodda ko'rinishdan murakkab ko'rinishga o'tib bormoqda. Bulardan biri diodni yangi seriasi.

IPG ning PLD-10 seriyasi 0,13 NA quvvatda 10 Vt gacha chiqish quvvatiga ega bo'lgan tolaga ulangan diodli lazerlardan iborat. PLD-10 diodining tolali yadro diametri 105 yoki 110 mkm bo'lishi mumkin va markaziy to'lqin uzunligi 915 nm, 940 nm yoki 975 nm orasida tanlanishi mumkin. IPG ning yuqori diodli texnologiyasi ishlash, ishonchlilik va shakl omilining ideal kombinatsiyasini taklif etadi. PLD-10 diodli lazerlar asosan tolali kuchaytirgichlar, lazer nasoslari, materiallarni qayta ishlash va to'g'ridan-to'g'ri diodli ilovalar uchun ishlatiladi.

•Diod vazifasi.

Diodni muhim vazifasi tokni bir yo'nalishda o'tkazish imkonini beradi. Keyin teskari yo'nalish blokirovka yo'nalish deyiladi. Qisqasi, diod elektr tokining teskari yo'nalishda o'tishini to'sib qo'yadi.

•Diodning kelib chiqish tarixi.

1874-yilda Ferdinand Braun tomonidan qo'rg'oshin sulfid (galena) ustidagi nuqta aloqalarida aniqlangan. Keyinchalik takomillashib 1962-yilda bozorga chiqarilganidan beri dastlabki 30 yillikda Led dastlab indikator nuri va signal uztish kabilar uchun ishlatilgan. Texnologik takomillashish tufayli yorug'lik yorqinliklari o'sishda davim etdi, natijada ko'k ledlar ular asosida oq ledlar ishlab chiqildi va led yorug'lik manbalari 2000-yillarda bozorga chiqdi va bozorda boshqa yoritgich manbalarini o'rnini egalladi. Bunjng sababi albatta ledning boshqa yoritgich manbalardan afzallik tomonidan ustunligida.

•Diod afzalliklari;

Yuqori samaradorlik va jonli rangli spektrlar yordamida tasavvur qilinadigan har qanday maqsad uchun qo'l keladi. Xizmat qilish muddati jixatidan ham boshqa manbalarga qaraganda 20 marta ko'p masalan: lyumisentsent lampalari va oddiy chog'lanma lampalardan.

Kuchli yorug'lik tarqatishi bo'yicha ham ko'p manbalarni o'rnini bosa oladi. Tez-tez yoqish va o'chirish xizmat muddatiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Metagalid yoki simob, lyumisentsent lampalarga qaraganda kichik energiya iste'moli bilan eng energiya tejamkor hisoblanadigan manba.

Bundan kelib chiqib tafakkur qilsak energiyaning 80% I yorug'likka aylanadi, 20% I esa issiqlikka. Oddiy yoritgich manba (chiroqning) samaradorligi 5-10% ni tashkil qiladi ya'ni energiyaning shu qismigina yorug'likka aylanadi. Qolgan qismi esa issiqlikka aylanadi. Shuning uchun ham chog'lanma lampa biroz yonib turgandan keyin unga teginsak u ancha qiziganini bilamiz, led lampalarida esa deyarli bunday hol yuz bermaydi.

Ta'sir va issiqlikka chidamliligi jihatdan. Buning sababi, ishlab chiqarilayotganda plastmassa va alyuminiy qismlardan foydalaniladi.

Ekologiya jihatdan ham ancha ustunlik taraflariga ega. Ledlar 100% qayta ishlanishi mumkin va uglerod chiqindilarini kamaytirishga yordam beradi. Eng asosiysi atrof muhitga ziyon yetkazmaydi. Buning sababi esa yorqinlik rangi uchun mas'ul bo'lgan ushbu lampalar tarkibidagi kimyoviy brikmalardir.

Kamchiliklari

Led yoritgich an'anaviy yorug'lik manbalariga nisbatan qimmatroq. Lekin an'anaviy yorug'lik manbalariga nisbatan o'rtacha xizmat muddati 10 yil, shu bilan birga ancha kam energiya sarflaydi. Yana bir kamchiliklaridan biri harorat tez ko'tarilganda yonishiga olib kelishi va tez tushganda o'z xususiyatini yo'qotishi mumkin.

Xulosa

Shunday afzalliklari bo'lgani uchun sanoat strukturalarida, ofisda, yo'l, ko'prik kabi infratuzilmalarda, qurilishda, shaxar va megapolislarni ajralmas qismiga aylanib bo'ldi. Yana boshqa tomondan qaraydigan bo'lsak hozirgi avtomobilga o'rnatilgan akkor yoritish moslamalarini o'rniga Led versiyalari bilan 3-tormoz chirog'i, orqa chiroqlar, ichki yoritish va hatto faralar bo'ladimi barchasini almashtirishlarining sababi bezak, yorqinliklari uchun ancha qulayliklarga ega. Hozirda bundan ham ko'proq ya'ni chog'lanma, lyumensent lampalar o'rniga 100% led, diodlardan foydalanishimiz lozim. Bundan maqsad energiya tejamkorligi, ekologiyani ifloslantirmaslikdir.

“Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida”gi PF-5024-sonli [Farmoni](#),

PF-220-son 09.09.2022. Energiya tejoychi texnologiyalarni joriy qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zaynobiddinov S.Z., Teshabaev A. Ermatov Sh. Qattiq jism fizikasi.
2. Атакулов, Ш. Б., Зайнолобидинова, С. М., Отажонов, С. М. Тухтаматов, О. А. (2010). Особенности рассеяния носителейтока межкристаллитными потенциальными барьерами, образованными электронами поверхностными состояниями в поликристаллических полупроводниках. Физическая инженерия поверхности.

3. Атакулов Ш., Отажонов С., Набиев Г., С.Зайнолобидинова. К теории аномальных фотоэлектрического и фотомагнитного эффектов в полупроводниковых пленках. // Узбекский физический журнал
4. Атакулов Ш., Отажонов С., Тўхтаматов О., Зайнолобидинова С. Прозрачность потенциалного барьера на границах зерен в поликристаллах полупроводников. // Узбекский физический журнал, 2011, №5-(13).-С.334-339.

ЧАСТОТА ВСТРЕЧАЕМОСТИ АРИТМИЙ НА ФОНЕ ПЕРЕНЕСЕННОГО COVID-19

*Абдуллаева Зарина Абдурашидовна, Аблятифов Азиз Бахтиярович
Самаркандский Государственный Медицинский Институт*

Введение. Распространение коронавирусной инфекции представляет особую опасность в отношении декомпенсации имеющихся хронических заболеваний, специфического поражения сердечно-сосудистой системы (ССС), особенно в случае тяжёлого течения коронавирусной инфекции и высокого риска неблагоприятных исходов у больных ССЗ. Среди сердечно-сосудистых проявлений у больных с COVID-19 преобладают разные виды аритмий. Среди госпитализированных больных частота аритмий составляет около 17%, а у больных, находящихся в ОРИТ, возрастает до 44%. Хотя совокупная оценочная частота аритмии была немного выше, чем частота острого повреждения сердца (26,1%), о ней сообщалось только в четырех исследованиях, а 95% доверительный интервал (ДИ) равнялся 2,5–51,5%.

Ключевые слова: коронавирус; COVID-19; повреждение миокарда; SARS-CoV-2; миокардит; аритмии; фибрилляция предсердий.

Цель исследования: изучить частоту встречаемости разных видов аритмий у больных перенесших COVID-19.

Материалы и методы исследования: На базе Самаркандского филиала Республиканского научного центра экстренной медицинской помощи (СФРНЦЭМП) и Самаркандского филиала Республиканского специализированного научно-практического центра кардиологии с 2020 по 2022 гг. было обследовано 114 пациентов с диагнозом ишемическая болезнь сердца (ИБС) и нарушение ритма различного типа перенесших COVID-19. Средний возраст пациентов с ИБС составил $52,43 \pm 10,74$ года. Мужской пол составил 67,2% (n=76), средний возраст данной группы составил $66,2 \pm 13,4$ года. А женский пол 32,8% (n=38). Сопоставимую группы составили 80 больных, среди которых 48 (60%) мужчин и 32 (40%) женщин с различными нарушениями ритма сердца, без перенесенной коронавирусной инфекции в анамнезе.

Всем пациентам было необходимо записать электрокардиограмму, провести холтеровское мониторирование ЭКГ, пульсоксиметрию, компьютерную томографию органов грудной клетки, эхокардиографию с последующим заполнением протоколов. Все пациенты проходили анкетирование на предмет приверженности лечению. Всех больных также распределяли по возрасту. В основной группе (n=114) больные молодого возраста составили 15,8% (n=18),

среднего возраста 57% (n=65) и пожилого возраста 27,2% (n=31). А в сопоставимой группе (n=80) больные молодого возраста составили 20% (n=16), среднего возраста 55% (n=44) и пожилого возраста 25% (n=20).

Больных также разделили в зависимости от наличия модифицируемых и немодифицируемых факторов риска развития ИБС. (Таблица1)

Таблица 1.

Распределение больных в зависимости от наличия факторов риска развития ИБС

Факторы риска	1-группа, n=114	2-группа, n=80
Немодифицируемые:		
Возраст, лет	59,14	56,94
Отягощенный семейный анамнез по ССЗ, %	21,9	32,8
Модифицируемые:		
Избыточная масса тела, %	48,2	50,4
Курение, %	16,9	18,1
АГ, %	32,1	49,3
СД, %	28,6	18,4
Дислипотеинемия, %	51,3	34,4

После оценки веса и роста, все больные разделены на 3 группы в зависимости от индекса массы тела (ИМТ):

I группа – 55 чел. с ОЖ 1-3 степени, средний ИМТ $34,9 \pm 5,0$ кг/м²;

II группа – 31 чел. с избыточной МТ, средний ИМТ $27,3 \pm 1,5$ кг/м²;

III группа – 28 чел. с нормальной МТ, средний ИМТ $23,3 \pm 1,3$ кг/м².

А в сопоставимой группе больные с нормальной МТ- 20чел (25%), с избыточной МТ 28 человек (35%), а с ожирением 32 больных (40%). С учетом того, что все пациенты с ОЖ имели артериальную гипертензию, во 2-ю и 3-ю группу (лица с избыточной и нормальной МТ) были включены пациенты с аналогичной патологией для сопоставимости групп

В зависимости от встречаемости аритмий у больных с ИБС перенёсших коронавирусную инфекцию были выявлены следующие данные: фибрилляцией предсердий была отмечена у 29 больных (25,4%), у 14 больных (12,3%) трепетание предсердий, у 22 больных (19,3%) тахикардия, у 28 больных (24,5%)

различные виды блокады и у 21 больных (18,2%) были экстрасистолии.

Сопоставимую группы составили 80 больных с нарушением ритма не имевших в анамнезе новую коронаровирусную инфекцию. Среди больных 2-группы было отмечено фибрилляция предсердий у 21 больных (26,3%), трепетание предсердий у 7 больных (8,7%), тахикардии у 18 больных (22,5%), блокады у 18 больных (22,5%) и экстрасистолии у 16 больных (20%).

У 55 из 114 (48,2%) не было структурных заболеваний сердца; аритмия сопровождалась ревматическим пороком сердца у 6 больных (5,2%), ишемической болезнью сердца у 46 (40,3%), дилатационной кардиомиопатией у 2 (1,7%) и другими заболеваниями (гипертрофическая кардиомиопатия, хронический констриктивный перикардит).

Фибрилляция предсердий была наиболее часто встречающейся аритмией. Она присутствовала у каждого четвертого пациента в нашей исследуемой популяции и составило 25,4% (n=29), составляя две трети диагностированных аритмий или нарушений проводимости. Из этих пациентов 14 (48,3%) были мужчинами, средний возраст $63,8 \pm 10$ лет.

Электрическая кардиоверсия ранее выполнялась или считалась показанной на момент консультации у 2 пациентов (1,7%), а 11 (37,9%) получали антиаритмическую терапию. ЭФИ проводилась или была показана 2 пациентам, хотя эта процедура была предложена для лечения дополнительных путей, трепетания предсердий, абляции АВ-узла или сопутствующих желудочковых аритмий.

Распространенное трепетание предсердий выявлено у 14 больных, у двоих из них оно было постоянным. Средний возраст пациентов составил $71,8 \pm 9$ лет, 8 (57,1%) пострадавших были мужчины. Хотя у 10 (71,4%) пациентов не было структурных заболеваний сердца, у 78,5% (n=11) была артериальная гипертензия и у 7,1% (n=1) был сахарный диабет. Одному больному была проведена электрическая кардиоверсия. ЭФИ выполнена 3. В 10 случае (71,4%) трепетание было связано с ФП; 9 пациентов (64,3%) получали антиаритмическую терапию, 5 (35,7%) — антикоагулянтную терапию.

У 22 пациентов была диагностирована регулярная тахикардия с узким комплексом QRS, не отвечающая критериям обычного трепетания; у 2 (9,1%) поверхностная электрокардиограмма выявила наличие постоянного или интермиттирующего синдрома Вольфа-Паркинсона-Уайта. Средний возраст составил $57 \pm 16,8$ лет (диапазон от 14 до 83 лет), 13 пациент (59,1%) был мужчиной. У 17 (77,3%) больных не было признаков структурного заболевания сердца; ишемическая болезнь сердца была зарегистрирована у 5 (22,7%). Больше половина пациентов 59,1% (n=13) страдали артериальной гипертензией, а 1 (4,5%) больных страдали диабетом. Одному больному выполнена электрическая

кардиоверсия, ЭФИ выполнена и показана 19 (50%), во всех случаях с целью проведения радиочастотной абляции аритмогенного субстрата. 3 пациента (13,6%) получали антиаритмическую терапию.

Желудочковые экстрасистолии и ФВ менее 30% за счет ишемии выявлены в 21 случаях. У двух из 10 пациентов с ФВ менее 30% без документированных аритмий комплекс QRS был более 120 мс. Пациенты с желудочковой экстрасистолией были включены в исследование, так как это нарушение сопровождалось несинкопальными симптомами, очень часто сочеталось с бигеминальным ритмом и требовало лечения бета-адреноблокаторами. Три пациента (14,3%) имели автоматические дефибрилляторы, 1 из них с бивентрикулярной стимуляцией; ЭПС был показан еще 1 во время их визита. Одному пациенту была проведена электрическая кардиоверсия, а 10 (47,6%) получали антиаритмическую терапию.

Средний возраст пациентов с ИБС составил $72 \pm 9,1$ года (диапазон от 35 до 86 лет), из них 5 (23,8%) были старше 75 лет. В этой группе 83,3 % пациентов были мужчинами, 52,8% — гипертониками, 33,3% — диабетиками, 8,3% — курильщиками, 36,1% — бывшими курильщиками.

Внутрижелудочковая блокада была наиболее частым после ФП нарушением и была диагностирована у 28 (24,5%) пациентов. У одного пациента были синкопальные симптомы (3,5%) и ФВ менее 30% неишемического происхождения при отсутствии документально подтвержденных желудочковых аритмий или нарушений проводимости. У 1 пациента электрокардиографическая запись соответствовала синдрому Бругада при отсутствии симптомов или внезапных смертей в семейном анамнезе, и никаких дополнительных обследований не требовалось.

Таким образом, среди больных перенесших новую коронавирусную инфекцию наиболее часто встречающимся видом нарушения ритма явились фибрилляция предсердий, которая была обнаружена у 29 больных и полная и неполная внутрижелудочковая блокада, обнаруженная у 28 больных.

Клинико-лабораторные особенности течения аритмии среди больных перенесших COVID-19

Для выявления связи тяжести течения основного заболевания с перенесением новой коронарвирусной инфекции нами были изучены такие показатели, как липидный спектр, который показал связь развития липидного дисбаланса с перенесением Covid-19.

Таблица 2

Показатели, характеризующие липидный обмен и уровень МК в крови, у больных ИБС, $M \pm m$

Показатель	1-я группа, НР+ Covid-19, n=114	2-я группа, НР, n=80	P-value	
ОХС, ммоль/л	6,7±0,3**	5,6±0,2	<0,01	P1
			>0,2	P2
ХС ЛПВП, ммоль/л	0,85±0,07	0,95±0,08	>0,5	P1
			>0,5	P2
ХС ЛПНП, ммоль/л	4,1±0,2	3,8±0,2	>0,2	P1
			>0,5	P2
КА	6,9±0,3***	4,9±0,2#	<0,001	P1
			<0,01	P2

Анализ результатов исследований показал, что среди больных с НР+ Covid-19 показатели ОХС и ХС ЛПНП были статистически значимо выше в сравнении с больными имевших различные НР без перенесения Covid-19 (таблице 2), т.е. пациенты основной группы имели уровень ОХС равный 6,7±0,3 ммоль/л, тогда как сопоставимая группа имели ОХС 5,6±0,2 ммоль/л. ХС Коэффициент атерогенности был статистически повышен во всех группах больных, тогда как оптимальным значением считается, когда КА равен 2-3. Но среди больных с НР+ Covid-19 эти значения были значительно выше и составили 6,9±0,3, тогда как в сопоставимой группе он был равен 4,9±0,2. Данное проведенное исследование подтверждает развитие метаболического синдрома среди больных перенесших Covid-19, что может послужить причиной осложненного течения основного заболевания.

В ходе исследования мы также решили исследовать показатели биохимического исследования крови, где обнаружили незначимое повышение АЛАТ, АСАТ, а также креатинина. В ходе исследования было выявлено статистически достоверно значимое повышение показателей глюкозы (Таблица 3).

Таблица 3

Показатели, характеризующие биохимические данные у больных, $M \pm m$

Показатель	1 группа (ИБС, аритмия+COVID-19), n=114	Пациенты с ИБС+аритмия, n=80	P-value	
АСТ, мкат/л	0,64±0,04	0,65±0,04	>0,5	P1
			>0,5	P2

АЛТ, мкат/л	0,71±0,05	0,72±0,05	>0,5 >0,5	P1 P2
Билирубин: -общий, мкмоль/л	18,7±0,8	19,7±0,8	>0,5 <0,05	P1 P2
МК, мкмоль/л	452,7±14,1***	348,2±11,9	<0,001 <0,001	P1 P2
Мочевина	7,4±0,4	6,9±0,4	>0,2 >0,1	P1 P2
Креатинин, ммоль/л	90,9±4,4	81,9±3,1	>0,5 >0,2	P1 P2
СКФ, мл/мин	117,18±5,9**	107,85±3,9	>0,1 <0,02	P1 P2
Глюкоза в крови, ммоль/л	6,9±0,31	5,85±0,30	>0,1 <0,05	P1 P2
Нь, г/л	82,7±4,8**	89,3±4,6	>0,5 ≤0,05	P1 P2

На таб.3. можно видеть что, у больных основной группы уровень глюкозы составило 6,9±0,31 ммоль/л, СКФ был равен 117,18±5,9 мл/мин, тогда как у больных 2-й группы эти показатели были равны 5,85±0,30 ммоль/л и 107,85±3,9 мл/мин, соответственно. Интересной находкой нашего исследования явилось достоверно высокие показатели мочевой кислоты у пациентов 1-й группы, который был равен 452,7±14,1 мкмоль/л.

Таким образом, биохимическое исследование крови подтвердило, что пациенты основной группы имели не только нарушение липидного обмена, но и изменение в показателях креатинина, глюкозы, показателей печеночного обмена.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, среди больных перенесших новую коронавирусную инфекцию наиболее часто встречающим видом нарушения ритма явились фибрилляция предсердий, которая была обнаружена у 29 больных и полная и неполная внутрижелудочковая блокада, обнаруженная у 28 больных.

Риск аритмии, после перенесенного COVID-19 вероятно, увеличивается при развитии выраженной инфекции и увеличивается по мере увеличения тяжести инфекции и системного воспалительного ответа. Описаны значительные повреждения миокарда и молниеносный миокардит, а также сообщения об остановке сердца, связанной с желудочковой аритмией (а также о ритмах, не требующих разряда). Ду и др. сообщили о той или иной форме аритмии, присутствующей в 60% группы летальных случаев, с остановкой сердца или

злокачественной аритмией, указанной в качестве причины смерти более чем в 10% случаев.

Использование нескольких препаратов в комбинации должно осуществляться с осторожностью, так как это может увеличить риск удлинения интервала QT, фибрилляции предсердий и пируэтной тахикардии. Знание этого риска позволяет клиницистам обеспечить адекватный мониторинг интервала QT и управление аритмическим риском, максимально повышая безопасность наших пациентов в это непростое время.

В нашем исследовании фибрилляция предсердий была наиболее часто встречающейся в нашем исследовании аритмией и выявляется у каждого четвертого обследованного пациента, что еще раз оправдывает название эпидемии двадцать первого века. Еще одним заслуживающим внимания открытием является высокая доля пациентов с ревматическими пороками клапанов в нашем исследовании, 1 из каждых 5 пациентов с ФП. Эта ситуация не отражена в других исследованиях, в которых процент пациентов с пороками клапанов колеблется от 4% до 19%.

Постоянная ФП была преобладающей клинической формой в нашем исследовании, в отличие от результатов вышеупомянутого европейского исследования (<https://www.euroheartsurvey.org/>) и у пациентов, госпитализированных в нашем центре, где эта клиническая картина была обнаружена только в треть случаев. Таким образом, очевидно, что распределение паттернов клинических аритмий зависит от медицинских условий, в которых они анализируются, хотя ни в одном случае постоянная ФП не составляла более 50%. Антикоагулянтная терапия широко использовалась среди наших пациентов, и, хотя результаты в некоторой степени отличаются от результатов других исследований, тем не менее, применение антикоагулянтов по-прежнему различается в зависимости от клинической картины аритмии, и их реже назначают для лечения перемежающейся формы, что согласуется с общеевропейской практикой (<https://www.euroheartsurvey.org/>).

Распространенность трепетания предсердий среди больных перенесших новую коронавирусную инфекцию в нашем исследовании низкая. Средний возраст пациентов был больше, чем у пациентов с ФП, и ФП была зарегистрирована у 2 из каждых 3 пациентов в этой группе, что подтверждает предыдущие сообщения о частой связи между этими двумя аритмиями. Хотя количество больных с желудочковыми аритмиями и систолической дисфункцией левого желудочка немало (1,6% от всех больных по критериям MADIT II), следует отметить, что, как и следовало ожидать, амбулаторная кардиологическая клиника не является воротами в систему здравоохранения для пациентов с этим типом болезни сердца, и, таким образом, впервые

диагностированные случаи являются исключением на этом уровне помощи.

Таким образом, мы считаем, что наши данные могут служить поддержкой для планирования распределения человеческих и материальных ресурсов, а также для установления показателей качества медицинской помощи.

Литература:

1. Abdurashidovna, A. Z., Negmatovna, T. E., & Bakhriddinovich, P. Z. (2022). The course of cardiovascular complications in patients with covid-19. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(3), 270-276.
2. Абдуллаева З. А. и др. Сердечно-Сосудистые Осложнения На Фоне Перенесенного COVID-19 //Central Asian Journal of Medical and Natural Science. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 17-21.
3. Rasuli F. O. et al. Clinical features of ihd course on the background of atrial fibrillation //Euro-Asia Conferences. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 195-199.
4. Тогаева Б. и др. COVID-19 YURAK QON TOMIR KASALLIKLARI BOR BEMORLARDA KECISHI //Журнал кардиореспираторных исследований. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 47-50.
5. Ташкенбаева Э. и др. Маркеры гиперурикемии как фактор риска и предикторы сердечно-сосудистых заболеваний //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2016. – №. 2 (87). – С. 191-194.
6. Abdulloeva M., Pulatova K., Mirzaev R. ORTIQCHA VAZN VA ARTERIAL GIPERTONIYA BILAN OG'RIGAN YOSHLARDA YUZAGA KELADIGAN JINSIY ZAIFLIK //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 4 Part 2. – С. 91-94.

INFLUENCE OF ANTIHYPERTENSIVE DRUGS ON INSULIN RESISTANCE AND LIPID SPECTRUM INDICATORS

*Pulatova Kristina Samvelovna
Ablyatifov Aziz Bakhtiyarovich
Abdulloyeva Maftuna Dilshodona
Samarkand State Medical University*

Relevance: The mechanism of development of arterial hypertension and insulin resistance in overweight individuals is of great importance in the tactics of choosing drugs, dose and duration of use, as well as the combination of antihypertensive drugs, statins, biguanides, insulin drugs and hepato- and cardioprotectors. Hence, antihypertensive drugs, Losartan and Nebivolol, used to treat patients with excess body weight and/or insulin resistance, meet the following requirements: effectively reduce blood pressure throughout the day, do not have an adverse effect on carbohydrate, lipid, purine metabolism, have an organoprotective effect, and reduce the risk of MTR development.

Key words: Arterial hypertension, metabolic syndrome, lipid spectrum, HOMA index, insulin resistance.

Arterial hypertension and lipid metabolism disorders are one of the most pressing problems of modern medicine, associated with age, and hence an increase in body weight in most cases, the development of coronary artery disease, irregular and age-appropriate physical activity, alcohol consumption and smoking, and family history.

In blood plasma, lipids such as TC and TG are present in various forms, in combination with proteins, with apoproteins. The extent to which lipoproteins cause the development of atherosclerosis depends on the type, particle size and concentration in the plasma. HDL-C is not the cause of atherosclerosis, but they have an antiatherogenic effect. In contrast to LDL and, in particular, LDL and VLDL have an atherogenic effect if they are modified i.e. oxidized. VLDL do not have an atherogenic effect, but their increased concentration in the blood serum may cause the development of pancreatitis. Most of the total cholesterol is found in LDL, which, according to most researchers, is the cause of the increased risk of CVD, especially in men. In women, the level of risk in connection with cholesterol is lower before menopause, and after the period, the level of cholesterol increases, and the risk of developing CVD in women equalizes and even increases. A 10% increase in TC blood concentration is associated with a 27% increase in the risk of CAD, which is an indicator of a problem associated with DLP. On the other hand, a 10% decrease in the concentration of total cholesterol in the blood is associated with a 25% decrease in the risk of coronary artery disease

over 5 years. A decrease in the concentration of LDL cholesterol in the blood by 1 mmol/l. associated with a 19% reduction in risk from MI and 21% from IHD. In the CAMUS studies, Nebivolol was found to reduce insulin, leptin and blood glucose levels, reduce triglycerides and free fatty acids, and increase high-density lipoprotein levels. Of all the antihypertensive drugs that are currently used in the treatment of arterial hypertension in combination with metabolic syndrome and type 2 diabetes mellitus, only ACE inhibitors and ARB blockers reduce the level of insulin resistance to a lesser extent and Nebivolol 4 times more.

Purpose of the study: To evaluate the dynamics of insulin resistance and biochemical parameters of lipid metabolism in patients with metabolic syndrome during long-term therapy (6 months) with antihypertensive drugs.

Materials and methods of research: 70 patients were examined. Of these, 35 patients had arterial hypertension with varying degrees of obesity depending on their body mass index. The control group consisted of 35 patients with arterial hypertension with a normal body mass index. Laboratory data included general blood tests, blood sugar, biochemical parameters (triglycerides, total cholesterol, low-density lipoproteins - LDL, high-density lipoproteins - HDL), C-reactive protein, blood fibrinogen, prothrombin index, prothrombin time, glucose level fasting, glycosylated hemoglobin, blood insulin, insulin resistance index (HOMA index).

Results: Against the background of complex therapy of patients with hypertension and obesity, a significant decrease in central average daily, daytime and nighttime SBP was noted in all groups. In all groups there was a tendency towards a decrease in central DBP, which reached significant differences in group 2. When analyzing the average values of daily, daytime and nighttime blood pressure in the aorta, a significant decrease was revealed in all groups.

Indicators of lipid parameters of blood plasma of patients with hypertension and obesity are presented in table. 1.

Indicators	1 group (35)	2nd group (35)
Total cholesterol (mmol/l),	5.6±0.9	5.3±1.1
HDL cholesterol (mmol/l)	1.4(1.1-1.9)	1.3 (1.1-1.8)
LDL cholesterol (mmol/l)	3.3 (2.1-3.8)	2.9 (1.9-3.7)
Triglycerides (mmol/l)	1.4 (1.1-2.1)	1.9(1.3-2.4)

Note: HDL cholesterol is high-density lipoprotein cholesterol, LDL cholesterol is low-density lipoprotein cholesterol.

When analyzing the lipid profile data, attention is drawn to a moderate increase in the level of total cholesterol and LDL in both groups, while an increase in

triglycerides is observed only in patients with grade 2-3 obesity. Moreover, the average level of HDL cholesterol in both groups was above 1.2 mmol/l, which is a favorable factor. However, obesity of 2-3 degrees (group 2) is accompanied by a significant increase in the level of fasting insulin and the calculated index of insulin resistance (HOMA-III) compared to patients of the 1st group. The average HOMA-III value in group 2 exceeds the threshold (<2.7), which indicates impaired carbohydrate metabolism and a higher risk of developing diabetes mellitus in these patients. According to the literature, grade 2-3 obesity is often accompanied by more pronounced disorders of lipid and carbohydrate metabolism. However, in our study, despite more pronounced disorders of lipid metabolism in patients of group 2, the lack of significant differences between groups is apparently due to the selection criteria, according to which patients with clinical signs of atherosclerosis were excluded from the study.

Indicators	1 group (35)	2nd group (35)
Glucose (mmol/l),	5.4 (5.1-6.5)	5.7 (5.1-6.7)
Fasting insulin (μ U /ml)	8.9 (6.9-14.5)	13.8 (9.9-19.7)1
HOMA-IR	2.1 (1.6-4.2)	3.5 (2.2-5.7)*

Dynamics of laboratory parameters during therapy with Losartan and Nebivolol : In all groups, an increase in insulin levels and the calculated index of insulin resistance (HOMA - IR) was initially noted. By the end of complex therapy, the insulin level and the calculated index of insulin resistance (HOMA - IR) decreased to threshold values, but a significant decrease was detected in the 1st and 3rd groups of patients compared to the first visit. There were no significant differences between the groups.

Conclusions: For hypertension, treatment of concomitant obesity with Nebivolol at a dose of 5 mg/ day and losartan 50 mg and 100 mg is effective and safe enough in combination for use in the therapeutic practice of a general practitioner and a cardiologist. To ensure the safety of treatment and assess the effectiveness of antihypertensive therapy, ABPM is also recommended to obtain more complete information on the degree of blood pressure control.

Literature:

1. Dilshodovna , A. M., Odylovna , K. F., & Samveilovna , P. K. (2022). Peculiarities of Psychological Disorders in Patients with Acute Coronary Syndrome.

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH SYSTEMS AND MEDICAL SCIENCES , 1 (6), 203–207. Retrieved from <http://inter-publishing.com/index.php/IJHSMS/article/view/695>

2. Kristina Samvelovna Pulatova , Timur Mukhitdinovich Pulatov , Mukhammad Olimovich Esankulov THE SPECIFIC FEATURES OF ARTERIAL HYPERTENSION IN OWERWEIGHT PATIENTS WITH PSORIASIS // Academic research in educational sciences. 2021. No. 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-specific-features-of-arterial-hypertension-in-owerweight-patients-with-psoriasis> (access date: 05/13/2023).
3. Pulatova K. Analysis of Ecg and Echo Results in Hypertensive Patients Depending on Bmi Degrees //International Journal of Health Systems and Medical Sciences. – 2023. <https://cajmns.centralasianstudies.org/index.php/CAJMNS/article/view/1193>
4. Abdulloeva , M., Pulatova , K., & Mirzaev , R. (2023). ORTIQCHA VAZN VA ARTERIAL GIPERTONIYA BILAN OG'RIGAN YOSHLARDA YUZAGA KELADIGAN JINSIY ZAIFLIK. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences* , 3 (4 Part 2), 91–94. retrieved from <https://in-academy.uz/index.php/EJMNS/article/view/13515>
5. Nasyrova Zarina Akbarovna , Abdulloeva Maftuna Dilshodovna , Usarov Shohruh Abduvahob Ugli STRATIFICATION OF RISK FACTORS IN CORONARY HEART DISEASE // JCRR. 2021. No. 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stratifikatsiya-faktorov-riska-pri-ishemicheskoy-bolezni-serdtsa> (date of access: 05/13/2023).
6. Пулатова К. ИЗМЕНЕНИЯ ГЕМОДИНАМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ БОЛЬНЫХ С ИЗБЫТОЧНЫМ ВЕСОМ ПРИ ИШЕМИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ СЕРДЦА //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2024. – Т. 4. – №. 1. – С. 68-71.
7. Bakhtiyarovich A. A., Samvelovna P. K. Peculiarities of the Influence of Metabolic Syndrome on the Course of Coronary Heart Disease //American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 396-400.

FEATURES OF ECHOCARDIOGRAPHIC INDICATORS IN PATIENTS WITH ACUTE CORONARY SYNDROME WITH ACCOMPANYING NEUROVEGETATIVE DISORDERS

*Abdulloyeva Maftuna Dilshodovna,
Ablyatifov Aziz Bakhtiyarovich,
Pulatova Kristina Samvelovna
Samarkand State Medical University*

Annotation: About 520 thousand cases of acute coronary syndrome (ACS) are registered annually, which is the most severe form of coronary heart disease (CHD) and poses an immediate threat to the lives of patients. The prevalence of depressive disorders among the population also reaches high rates among the population in comorbidity with coronary artery disease. It is important to note the close relationship between depressive and anxiety disorders: depression is almost always accompanied by anxiety symptoms. Over the past 20 years, evidence has shown that depression is approximately three times more common in cardiac patients than in the general population, and depression may be a risk factor for cardiovascular mortality in patients with coronary artery disease.. «Vicious circle», linking depression and cardiovascular disease requires more attention from modern clinicians. However, to date, the mechanisms underlying the relationship between these diseases remain poorly understood. In recent decades, with the help of echocardiography (EchoCG), the processes of cardiac remodeling resulting from the complicated course of coronary artery disease (ACS, acute myocardial infarction) and the influence of extracardiac factors have been actively studied.

Keywords: acute coronary syndrome, echocardiography, anxiety, depression

Purpose of the study: to evaluate functional indicators of the cardiovascular system according to echocardiography in patients with acute coronary syndrome in combination with anxiety and depressive disorders.

Material and methods: 152 patients (80 men and 72 women) were examined in the first 24 hours after the development of ACS. The study included patients aged from 35 to 75 years, average age - (60.3 ± 0.9) years), who did not take antiplatelet agents or anticoagulants before hospitalization and signed informed consent. The diagnosis of ACS, and subsequently unstable angina or acute myocardial infarction, was established according to the recommendations of the All-Russian Scientific Society of Cardiology. Exclusion criteria from the study were: concomitant diabetes mellitus, age under 35 and over 75 years, pregnancy, severe concomitant pathology (renal failure,

consequences of stroke), stage III heart failure, cardiogenic shock upon admission to hospital, lack of informed consent. The control group consisted of 54 relatively healthy volunteers (28 men and 26 women, average age – (59.6 ± 1.4) years). In the first 72 hours after transfer from the intensive care unit, patients were tested using the Hospital Anxiety and Depression Scale, the Beck Inventory, the US Center for Epidemiological Research Depression Scale, and the Spielberger-Hanin test. When examining patients, anxiety-depressive disorders (ADD) were identified in 88 people (57.9%). No affective spectrum disorders were found in 64 (42.1%) patients. Two groups were formed: the first – patients with ACS with ADD and the second – patients with ACS without ADD. No statistically significant differences were found between the groups in the main indicators. All patients underwent transthoracic echocardiography using a Vivid E9 device (General Electric, USA) in the first 48 hours after hospitalization. The following echocardiographic parameters were analyzed: stroke volume (SV) of the left ventricle (LV), cardiac output (MCV), ejection fraction (EF) of the LV, determined by the Teicholz method, end-systolic volume (ESV) of the LV, end-diastolic volume (EDV)) LV, thickness of the interventricular septum in diastole (TIVSD), thickness of the posterior wall of the LV in diastole (TPLWD), anteroposterior size of the left atrium (LA). Local LV contractility was assessed by the presence of zones of hypo- or akinesia, as well as zones of dyskinesia. LV diastolic function was assessed on Dopplerograms of transmitral blood flow, and the presence of valvular heart pathology was noted. In the control group, testing was carried out to identify ADD and echocardiographic examination using a Vivid E9 device (General Electric, USA). Statistical analysis was carried out in the Statistica 7.0 for Windows software package (StatSoft Inc., 2004). Descriptive statistics for qualitative characteristics are presented as absolute values and percentages. Description of quantitative characteristics was carried out by calculating the median Me and interquartile range in the form of the 25th and 75th percentiles (C25 and C75). To determine the nature of the distribution of variables, the Kolmogorov–Smirnov test was used, to study qualitative characteristics, the Pearson & M-L Chi-square test was used. The statistical significance of the differences between the indicators of independent samples (comparison with the indicators of the control group) was assessed using the nonparametric Mann–Whitney U test, the statistical significance of the differences between the indicators of dependent samples - using the nonparametric Wilcoxon T test. Differences were considered significant at $p < 0.05$.

Results and discussion: As a result of a study of echocardiographic parameters in patients with ACS in combination with ADD, the value of LV SV was 68 (60.0–88.0) ml and did not differ from the values of this indicator both in the control group and in patients without affective disorders, where SV LV was 70.0 (60.0–81.0) ml. CO

in patients with ACS was significantly lower than in the control group: in patients with ADD it was 4.1 (3.8–5.3) l/min, in the group without ADD – 4.2 (3.6–4.9) l/min ($p = 0.001$). In addition, CO in patients with concomitant affective disorders was lower than in the ACS group without ADD ($p = 0.017$). In both groups of patients, LVEF was lower than control values; in patients without ADD it was 56.0 (48.0–64.0)% ($p = 0.001$), and in patients with concomitant ADD it was even lower – 53.0 (47.0–60.0)% ($p = 0.001$ compared with the control group and $p = 0.039$ with the group without ADD). In this study, we considered LVEF values below 55% to be a violation of global LV contractility, thus, in patients with ACS without affective disorders, no significant decrease in left ventricular EF was detected. Volume indicators in the group of patients with ACS in combination with ADD significantly exceeded not only the control values, but also the data of patients without concomitant ADD: ESV and EDV of the left ventricle in patients in this group were 60.0 (47.0–78.0) and 126.0 (108.0–157.0) ml, respectively ($p = 0.001$ compared with the control group), while in patients without concomitant ADD – 53.0 (39.0–74.0) and 114.0 (93.0–148.0) ml (significance of differences with patients of group 1 $p = 0.015$ and $p = 0.023$, respectively). In both groups, the LA size exceeded the control values: in patients with ADD it was 4.6 (4.1–4.9) cm ($p = 0.001$) and 4.3 (4.0–4.7) cm in patients without TDR ($p = 0.001$). Moreover, in patients with ACS and affective disorders, the size of the left atrium exceeded the values in patients without ADD ($p = 0.037$).

In both groups of ACS patients, regardless of concomitant anxiety and depressive disorders, left ventricular myocardial hypertrophy was detected. Echocardiographic parameters in patients with ACS depending on the presence or absence of ADD (number of patients, %) Indicator ACS patients with ADD (n = 88) without ADD (n = 64)

Impaired local contractility of the LV	46 (52.3)	24 (37.5)	$p1 = 0.001$	$p1 = 0.001$
$p2 = 0.045$ Areas of LV dyskinesia	9 (10.2)	2 (3.1)	$p2 = 0.049$	
Aortic valve sclerosis	78 (88.6)	46 (71.9)	$p1 = 0.001$	$p1 = 0.001$
$p2 = 0.007$ Mitral valve sclerosis	40 (45.5)	20 (31.3)	$p1 = 0.001$	$p1 = 0.001$
$p2 = 0.041$ LV diastolic dysfunction type I	81 (92.0)	49 (76.5)	$p1 = 0.001$	$p1 = 0.001$
$p2 = 0.003$				

Conclusion: As a result of the study, patients with ACS in combination with anxiety and depressive disorders revealed a significant increase in volumetric parameters of the left ventricle in comparison with patients without ADD. In addition, in this group there was an increase in LA size, CO and LV myocardial hypertrophy as measured by VSD compared with the group without affective disorders. According to echocardiography, in patients with ACS and ADD, areas of impaired local contractility of the LV, areas of dyskinesia, as well as sclerotic lesions of the aortic and mitral valves and disturbances in LV diastolic function of the “delayed relaxation” type are more often visualized in comparison with patients with ACS without ADD. Consequently,

in patients with ACS, the presence of concomitant ADD has a negative impact on the functional parameters of the cardiovascular system, which may be one of the reasons for the poor prognosis in this category of patients.

Literature:

1. Abdulloeva M., Pulatova K., Mirzaev R. ORTIQCHA VAZN VA ARTERIAL GIPERTONIYA BILAN OG'RIGAN YOSHLARDA YUZAGA KELADIGAN JINSIY ZAIFLIK //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 4 Part 2. – С. 91-94.
2. Abdulloeva M., Nasyrova Z. RISK STRATIFICATION AND INTENSIVE CARE OF PATIENTS WITH ACUTE CORONARY SYNDROME WITHOUT ST SEGMENT ELEVATION IN CLINICAL PRACTICE //Collection of scientific papers «SCIENTIA». – 2023. – №. February 3, 2023; Chicago, USA. – С. 205-206.
3. Пулатова К. С. ВЛИЯНИЕ АНТИГИПЕРТЕНЗИВНЫХ ПРЕПАРАТОВ НА ИНСУЛИНОРЕЗИСТЕНТНОСТЬ И ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЛИПИДНОГО СПЕКТРА //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 15. – С. 72-75.
4. Dilshodovna A. M., Odylovna K. F., Samveilovna P. K. Peculiarities of Psychological Disorders in Patients with Acute Coronary Syndrome //International Journal of Health Systems and Medical Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 203-207.
5. Абдуллоева М. Д., Худойбердиев А. А. ОСОБЕННОСТИ ЭХОКАРДИОГРАФИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ У БОЛЬНЫХ ОСТРЫМ КОРОНАРНЫМ СИНДРОМОМ С СОПУТСТВУЮЩИМИ НЕЙРОВЕГЕТАТИВНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ //Central Asian Journal of Medical and Natural Science. – 2024. – Т. 5. – №. 1. – С. 132-135.
6. Ташкенбаева Э. и др. Маркеры гиперурикемии как фактор риска и предикторы сердечно-сосудистых заболеваний //Журнал проблемы биологии и медицины. – 2016. – №. 2 (87). – С. 191-194.
7. Abdulloeva M., Pulatova K., Mirzaev R. ORTIQCHA VAZN VA ARTERIAL GIPERTONIYA BILAN OG'RIGAN YOSHLARDA YUZAGA KELADIGAN JINSIY ZAIFLIK //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 4 Part 2. – С. 91-94.

MAKEDONIYALIK ALEKSANDIRNING SIYOSIY TARIXI

*Adamboyev Boburjon Umrboy O'g'li**Urganch Davlat Universiteti**Ijtimoiy-Iqtisodiy Fanlar fakulteti**Tarix (mintaqalar va yo'nalishlar bo'yicha)**yo'nalishi 1- bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola Aleksandrning hayoti va umri davomida yuzaga keltirgan davlati haqida qisqacha ma'lumot beradi. Bu maqola Aleksandr Makodoniskiyning tarixini umumlashtirish uchun xizmat qiladi. Shu bilan birga Aleksandr haqida ma'lumotlarga ega bo'lish uchun qisqacha asos bo'ladi.

Kalit so'zlar: Makedoniya, Makedoniyalik Aleksandr, Filipp II, Sharqqa yurish, satraplik, O'rta Osiyo, Spitamén.

Аннотация: В данной статье представлен краткий обзор жизни Александра и государства, созданного им при жизни. В данной статье обобщается история Александра Македонского. В то же время это будет кратким основанием для получения информации об Александре.

Ключевые слова: Македония, Александр Македонский, Филипп II, поход на Восток, сатрапия, Средняя Азия, Спитамен.

Abstract: This article provides a brief overview of Alexander's life and the state he created during his lifetime. This article serves to summarize the history of Aleksandr Makodonisky. At the same time, it will be a brief basis for having information about Alexander.

Key words: Macedonia, Alexander the Great, Philip II, March to the East, satrapy, Central Asia, Spitamén.

Makedoniyani qadimgi poytaxti Pellaga qaytishni istamagan Iskandar o'z davlatining poytaxti qilib qadimgi shahar Bobilni tanladi. U Kaspiy dengizini o'rganish uchun tekshiruvchi ekspeditsiya tashkil qildi, Arabiston yarim oroli qirg'oqlarini tekshirishga buyruq berdi. Iskandar yurishlari natijasida g'aybda Adriatika dengizidan Sharqqa Hindistongacha, Shimolda Kavkaz tog'laridan janubda Nil daryosi o'rta oqimigacha cho'zilgan hududni qamrab olgan ulkan davlat vujudga keldi.' Bu davlat hududiy-etnik, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari bilan avvalgi ahamoniyalar davlatini eslatar edi. Iskandar o'zining ulkan davlatini uzoq boshqara olmadi. U er. av. 323-yilda 32 yoshda Bobil shahrida vafot etdi. Iskandaming oiimidan so'ng uning ulkan davlati parchalana boshladi. Oxir-oqibatda u bosib olgan hududlarda Ellin davlatlari tizimi shakllandi. Er. av. 336-yil yozida Filipp II qizining to'yida o'z qo'riqchisi tomonidan o'ldirildi. 20 yoshli Iskandar podsho bo'ldi. Filipp II ning o'limidan

foydalangan yunon shaharlari Fiva shahri boshchiligida Makedoniyaga qarshi qo'zg'olon ko'tardilar. Yunonlar uchun kutilmagan holda Iskandar bu qo'zg'olonni shafqatsiz bostirdi. Fiva shahri buzib tashlandi, uning tirik qolgan qo'zg'olonchi aholisi qul qilib sotib yuborildi. Ikki yildan keyin er. aw. 334-yilda nihoyatda puxta tayyogarlikdan keyin yunon shaharlari piyodalari bilan kuchaytirilgan makedon qo'shinlari Gellespont bo'g'ozidan o'tib Osiyo hududiga kirdilar. Urush e'lon qilish uchun bahona bo'lib, er. aw. V asr o'rtalarida yunon-fors urushlari davrida yunon ibodatxonalarining forslar tomonidan oyoq-osti qilishi bo'ldi. Bu mafkuraviy shiordan Iskandar yunon-makedon kuchlarini birlashtirishda foydalanadi. Forslar bilan birinchi jang Kichik Osiyodagi Granik daryosi bo'yida bo'ldi. Bu jangda yunon-makedonlar Eronning Kichik Osiyo satraplari va yunon yollanma askarlari qo'shinlari bilan jang qildilar. Eron podshosi Doro III va uning muntazam qo'shini granik jangida ishtirok etmadilar. Bu jangdan keyin Iskandar Kichik Osiyo qirg'og'idagi yunon shaharlarini forslardan ozod qildi, Kichik Osiyoning katta qismini bo'ysundirdi, Sard va Gordiy shaharlarini ishg'ol qildi. Damashq shahrida Doro III ning xazinasini bosib olindi, bu Iskandar qo'shinlarining moddiy ta'minotini ancha yaxshiladi. Tir va G'azo shaharlari bosqinchilarga qattiq qarshilik ko'rsatdilar. G'azoni bosib olinishi yunon-makedonlarga Misrga yo'l ochdi. Doro III yordamidan mahrum bo'lgan fors satrapi g'oliblarga taslim bo'ldi. Misrliklar Iskandarni fors zulmidan xaloskor sifatida kutib oldilar. O'rtayer dengizi qirg'og'ida Nil daryosida er. aw. 331-yilda Iskandariya shahriga' asos solindi. Bu shahar Misrda yangi hokimiyatni markazi, muhim savdo porti bo'lib xizmat qildi. Misr hududiga bu shaharga asos solinishi Sharqda shaharlar qurilishi siyosatini boshlanishi edi. Iskandar Memfis shahrida toj kiydi va bu bilan Misrda o'z hokimiyati qonuniyligini ta'kidladi. Er. aw. 331-yil bahoridan Sharqqa yurishning ikkinchi bosqichi boshlandi. Dajla daryosidan uzoq bo'lmagan Gavgamela qishlog'i yaqinida Iskandar 1-oktabr kuni fors qo'shini bilan hal qiluvchi jang bo'ldi. Bu og'ir jangda Iskandar g'olib chiqib, uning raqibi Doro III jang maydonini tashlab Midiyaga chekindi. Iskandar qo'shinlari hech qanday qarshiliksiz jadallik bilan butun Mesopotamiyani bosib o'tib, Suza shahri va ahmoniyalar davlatining markaziy hududlariga kirib bordilar. Babil va boy Suza shahri Eronning muqaddas markazi Persepol jangsiz bosib olindi. Suzada bosqinchilar Eron davlati xazinasini bosib oldilar, er. aw. 330-yil Persepol saroyini yondirish bilan Iskandar fors davlati ustidan g'alabasini ramziy belgiladi. Iskandar er. aw. 329-yilda Amudaryodan o'tib O'rta Osiyoga kirdi, bu yerda u mahalliy aholining qattiq qarshiligiga uchradi. Spitamen boshchiligida sak massagetlar uch yil davomida Iskandar qo'shinlariga qarshi turdilar. Noiloj qolgan Iskandar mahalliy zodagonlarni sovg'a-salom bilan o'zi tomuniga og'dirib olishga urindi, u So'g'd hokimi Oksiartni qizi Roksanaga uylandi. Rivoyatlarga ko'ra Iskandar O'rta Osiyoda o'z tayanch nuqtasi sifatida 12 shahar quradi. Tarixda ma'lum bo'lgani hozirgi Xo'jand shahri yaqinida Iskandariya Esxota

(Uzoqdagi Iskandariya) shahri, Afg'onistonda Hirot shahri yaqinida Iskandariya Ariya shahri. To'satdan Iskandarning qo'shini yurishni davom ettirishni istamay bo'ysunmay qo'ydi. Ikki kunlik muzokaralardan so'ng Iskandar yon berishgfa majbur bo'ldi. Vatanga qaytish to'g'risida buyruq berildi. Iskandar qo'shinlarini qaytishi ikki yilga cho'zildi, bir qism qo'shin dengiz orqali, bir qismi quruqlik yo'li bilan qaytdi. Qo'shinning har ikkala qismi er. aw. 324-yil Bobilda uchrashdi. Makedoniyani qadimgi poytaxti Pellaga qaytishni istamagan Iskandar o'z davlatining poytaxti qilib qadimgi shahar Bobilni tanladi. U Kaspiy dengizini o'rganish uchun tekshiruvchi ekspeditsiya tashkil qildi, Arabiston yarim oroli qirg'oqlarini tekshirishga buyruq berdi. Iskandar yurishlari natijasida g'aibda Adriatika dengizidan Sharqqa Hindistongacha, Shimolda Kavkaz tog'laridan janubda Nil daryosi o'rta oqimigacha cho'zilgan hududni qamrab olgan ulkan davlat vujudga keldi.' Bu davlat hududiy-etnik, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari bilan awalgi ahamoniylar davlatini eslatar edi. Iskandar o'zining ulkan davlatini uzoq boshqara olmadi. U er. aw. 323-yilda 32 yoshda Bobil shahrida vafot etdi. Iskandaming oiimidan so'ng uning ulkan davlati parchalana boshladi. Oxir-oqibatda u bosib olgan hududlarda Ellin davlatlari tizimi shakllandi.

Xulosalar: Qadimgi Makedoniya tarixida Aleksandr Makedonskiyning o'rni buyuk hisoblanadi, U shu juda katta davlat barpo etdiki uning davlati bir tomonda Ahamoniylarning davlatiga ham o'xshab ketardi. Shu bilan birga ham davlar arbob, buyuk sarkarda hamda ana shunday buyuk imperiyaning podshosi hisoblanadi. U yoshlik chog'laridanoq davlatini boshqarish bilimlari, harbiy bilimlar, sarkardalik bilimlarini o'rganadi. Aleksandr o'z davrining eng mashhur olimlaridan biri hisoblanadigan Aristotel (Arastu) ning shogirti hisoblanadi. U o'z darvriga yarasha buyuk davlat tuza olgan yosh hukumdorlardan biri hisoblanadi. Aleksandrning O'rta Osiyo madaniyatida ham o'rni buyuk hisoblanadi. Shuni aytish lozimki Aleksandr ning yurishalari natijasida O'rat Osiyoga ellinizm kirib keladi. Bu esa mahalliy aholi madaniyatida muhim ro'l o'ynaydi. Makedoniyalik Aleksandrning dunyo tarixida tutgan o'rni katta hisoblanadi...

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. R. Rajabov - "Qadimgi Dunyo tarixi" (Qadimgi Sharq) Toshkent - (Fan va texnologiya) 2009. 286 - 290 betlar.
2. A. Sagdullayev- "O'zbekiston tarixi" Toshkent -(Donishmand ziyosi) 2021. 200-202 betlar
3. A. Kabirov - " Qadimgi Sharq tarixi" Toshkent (Tafakkur) 2016. 276-280 betlar.
4. www.wikipedia.org
5. www.fayllar.org
6. www.arxiv.uz

PEDAGOGICAL ASPECTS OF EDUCATION FOR ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION.

GAIBOV TURG'UNJON

*O'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus
ta'lim vazirligi*

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
T.t.n.2023 magistratura talabasi*

Abstract: This article explores the pedagogical aspects of education for elementary school students in the context of inclusive education. Inclusive education emphasizes the inclusion of students with diverse abilities, backgrounds, and learning styles in regular classrooms. The article discusses various pedagogical strategies that can support inclusive practices, including peer modeling, sensory integration, collaborative goal setting, flexible assessments, and cultivating empathy and respect. It also highlights the importance of creating a supportive and inclusive classroom environment, involving parents and caregivers, and engaging in continuous professional development. Additionally, the article emphasizes the significance of universal design for learning, differentiated instruction, and the use of assistive technology to meet the individual needs of students. By implementing these pedagogical approaches, educators can create inclusive learning environments that foster academic achievement, social-emotional development, and a sense of belonging for all students.

Keywords: inclusive education, pedagogical strategies, elementary school, peer modeling, sensory integration, collaborative goal setting, flexible assessments, empathy and respect, classroom environment, parent collaboration, professional development, universal design for learning, differentiated instruction, assistive technology.

Аннотация: В данной статье исследуются педагогические аспекты обучения учащихся начальных классов в условиях инклюзивного образования. Инклюзивное образование подчеркивает включение учащихся с различными способностями, опытом и стилями обучения в обычные классы. В статье обсуждаются различные педагогические стратегии, которые могут поддерживать инклюзивные практики, включая моделирование со стороны сверстников, сенсорную интеграцию, совместную постановку целей, гибкую оценку и развитие сочувствия и уважения. В нем также подчеркивается важность создания благоприятной

и инклюзивной среды в классе с привлечением родителей и опекунов, а также постоянного профессионального развития. Дополнительно в статье подчеркивается значение универсального дизайна для обучения, дифференцированного обучения, использования ассистивных технологий для удовлетворения индивидуальных потребностей учащихся. Реализуя эти педагогические подходы, преподаватели могут создать инклюзивную среду обучения, которая способствует академической успеваемости, социально-эмоциональному развитию и чувству принадлежности для всех учащихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, педагогические стратегии, начальная школа, моделирование со сверстниками, сенсорная интеграция, совместная постановка целей, гибкие оценки, эмпатия и уважение, классная среда, сотрудничество родителей, профессиональное развитие, универсальный дизайн обучения, дифференцированное обучение, ассистивные технологии.

Annotatsiya: Ushbu maqola inklyuziv ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ta'limning pedagogik jihatlarini o'rganadi. Inklyuziv ta'lim turli xil qobiliyatlarga, bilimlarga va o'rganish uslublariga ega bo'lgan o'quvchilarni oddiy sinflarga kiritishga urg'u beradi. Maqolada inklyuziv amaliyotlarni qo'llab-quvvatlashi mumkin bo'lgan turli xil pedagogik strategiyalar muhokama qilinadi, jumladan, tengdoshlarni modellashtirish, hissiy integratsiya, hamkorlikdagi maqsadlarni belgilash, moslashuvchan baholash, hamdardlik va hurmatni rivojlantirish. Shuningdek, u qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv sinf muhitini yaratish, ota-onalar va tarbiyachilarni jalb qilish va doimiy kasbiy rivojlanishda ishtirok etish muhimligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, maqolada o'rganish uchun universal dizayn, tabaqalashtirilgan o'qitish va talabalarning individual ehtiyojlarini qondirish uchun yordamchi texnologiyalardan foydalanish muhimligi ta'kidlangan. Ushbu pedagogik yondashuvlarni amalga oshirish orqali o'qituvchilar akademik yutuqlarni, ijtimoiy-emotsional rivojlanishni va barcha talabalar uchun tegishlilik hissini rag'batlantiradigan inklyuziv ta'lim muhitini yaratishi mumkin.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, pedagogik strategiyalar, boshlang'ich maktab, tengdoshlarni modellashtirish, sensorli integratsiya, hamkorlikdagi maqsadlarni belgilash, moslashuvchan baholash, empatiya va hurmat, sinf muhiti, ota-onalar hamkorligi, kasbiy rivojlanish, o'rganish uchun universal dizayn, tabaqalashtirilgan ta'lim, yordamchi texnologiya.

INTRODUCTION:

Inclusive education, as a fundamental principle, aims to provide equal educational opportunities and promote the full participation of all students, including those with disabilities or diverse learning needs, in regular classrooms. This article explores the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education. It delves into the strategies, approaches, and considerations that educators can employ to create inclusive learning environments that support the diverse needs of all students.

The inclusive classroom recognizes and values the unique strengths, backgrounds, and experiences of each student. It goes beyond mere physical integration and focuses on ensuring that all students have equitable access to quality education, meaningful participation, and opportunities for academic and social growth. In this context, pedagogical practices play a crucial role in fostering inclusive learning environments that cater to the diverse needs of students.

The purpose of this article is to explore a range of pedagogical strategies that can be employed to support inclusive education in elementary schools. These strategies encompass various aspects of teaching and learning, including instructional approaches, assessment methods, classroom management techniques, and the use of technology and resources. By implementing these strategies, educators can create learning environments that promote engagement, address individual needs, and foster a sense of belonging and inclusivity for all students.

This article aims to provide insights, practical suggestions, and evidence-based practices that can inform and guide educators in their efforts to promote inclusive education at the elementary school level. It emphasizes the importance of collaboration, differentiation, personalized learning, and the recognition of diverse abilities and learning styles. Furthermore, the article highlights the significance of ongoing professional development, parent and caregiver involvement, and the creation of supportive classroom environments. As the field of inclusive education continues to evolve, it is essential for educators to stay informed about effective pedagogical strategies that can enhance the learning experiences of all students. By embracing inclusive practices and implementing the pedagogical approaches discussed in this article, educators can create an inclusive educational environment that celebrates diversity, fosters academic achievement, and nurtures the holistic development of elementary school students.

LITERATURE ANALYSIS:

Research on inclusive education pedagogy has grown in recent decades. Early works analyzed the philosophical and legal foundations (Booth & Ainscow, 2002; Forrester, 2018). Subsequent studies explored models and strategies for different disability types in classrooms (Florian & Black-Hawkins, 2011; Sadioglu et al., 2013). Inclusive education has been a topic of extensive research and scholarly discussion in the field of education. A comprehensive review of the literature reveals a wealth of studies, theoretical frameworks, and best practices that inform the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education.

The literature highlights the importance of adopting a student-centered approach that values the unique strengths, abilities, and needs of each learner. Researchers emphasize the significance of creating inclusive learning environments that foster a sense of belonging, engagement, and collaboration among students. Various pedagogical strategies have been identified as effective in supporting inclusive practices, including differentiated instruction, collaborative learning, Universal Design for Learning (UDL), and assistive technology.

Differentiated instruction is a key pedagogical strategy that seeks to address the diverse learning needs of students within a single classroom. It involves tailoring instruction, materials, and assessments to accommodate individual abilities, interests, and learning styles. By providing multiple avenues for learning and expression, differentiated instruction promotes academic growth and ensures that all students can access and engage with the curriculum.

Collaborative learning is another widely recognized pedagogical approach that supports inclusive education. It involves students working together in groups or pairs to achieve common learning goals. Through collaboration, students develop social skills, enhance their understanding of diverse perspectives, and learn from their peers. Collaborative learning also fosters a sense of community and shared responsibility within the inclusive classroom.

Universal Design for Learning (UDL) is a framework that guides the development of inclusive instructional materials, methods, and assessments. It emphasizes providing multiple means of representation, engagement, and expression to meet the diverse needs of students. UDL promotes the use of flexible instructional strategies, accessible materials, and varied assessment formats, ensuring that all students can participate and demonstrate their understanding in ways that align with their strengths and preferences.

The integration of assistive technology has emerged as a valuable resource in inclusive education. Assistive technology tools, such as screen readers, speech-to-text software, and adaptive keyboards, enable students with disabilities to access the curriculum and actively participate in learning activities. The literature highlights the importance of considering individual students' needs and providing appropriate assistive technology supports to enhance their educational experiences.

METHODS:

This article is based on a comprehensive review and analysis of existing literature pertaining to the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education. The literature was gathered through a systematic search of scholarly databases, including education journals, conference proceedings, and relevant books.

The selected literature was critically evaluated to identify common themes, recurring strategies, and evidence-based practices related to inclusive education at the elementary school level. The analysis focused on pedagogical strategies and approaches that have demonstrated effectiveness in supporting the learning needs of diverse students within inclusive classrooms.

The findings from the literature analysis were synthesized and organized to provide a comprehensive overview of the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education. The article aims to present a balanced perspective by incorporating a range of theoretical frameworks, research studies, and practical insights from educators and experts in the field of inclusive education.

It is important to note that while the literature analysis serves as a foundation for this article, the recommendations and strategies presented are intended to be general in nature and may need to be adapted to specific educational contexts and individual student needs. Educators are encouraged to consider their own professional judgment and consult additional resources when implementing pedagogical practices in their classrooms.

DISCUSSION:

The pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education are multifaceted and require careful consideration and implementation. This section discusses the key findings and implications of the literature analysis in relation to inclusive pedagogy, student engagement, assessment practices, collaboration, and professional development.

1. Inclusive Pedagogy:

The literature analysis highlights the importance of adopting inclusive pedagogical practices that value the diverse abilities, backgrounds, and learning styles of students. Differentiated instruction emerges as a crucial strategy for addressing individual needs and promoting equitable access to the curriculum. By providing multiple pathways for learning and accommodating various learning preferences, educators can create inclusive learning environments where all students can thrive.

2. Student Engagement:

Engaging students in the learning process is essential for promoting inclusive education. Collaborative learning strategies, such as group work and peer tutoring, encourage active participation and foster a sense of community within the classroom. By incorporating student voice and choice, educators can empower students to take ownership of their learning and promote a sense of belonging.

3. Assessment Practices:

Inclusive assessment practices go beyond traditional measures and embrace a variety of assessment formats to accommodate diverse student needs. Authentic assessments, such as projects, portfolios, and performances, allow students to demonstrate their understanding in meaningful ways. Flexible assessments, including alternative formats and extended time, ensure that students with diverse abilities can showcase their knowledge and skills.

4. Collaboration:

Collaboration among educators, support staff, and families is crucial for implementing inclusive education effectively. By fostering strong partnerships, educators can create a network of support that promotes the holistic development of students. Collaboration also allows for the sharing of expertise and resources, enhancing the inclusive learning environment and addressing the individual needs of students.

5. Professional Development:

Continuous professional development plays a vital role in equipping educators with the knowledge and skills necessary for implementing inclusive pedagogical practices. Training programs and workshops focused on inclusive education can provide educators with strategies, resources, and insights to effectively address the diverse needs of students. Ongoing professional development ensures that educators stay updated with the latest research and best practices in inclusive education.

It is important to acknowledge that implementing inclusive education in elementary schools may present challenges. Limited resources, large class sizes,

and time constraints can impact the ability to fully implement inclusive pedagogical practices. However, by embracing a growth mindset, seeking support from colleagues, and advocating for necessary resources, educators can make significant strides in creating inclusive learning environments.

Furthermore, it is essential to recognize that inclusive education is a continuous journey. Educators should engage in reflective practices, regularly assess the effectiveness of their pedagogical approaches, and make adjustments accordingly. By adopting a responsive and adaptable mindset, educators can continually improve their instructional practices and promote the success of all students. In conclusion, the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education require a comprehensive understanding of diverse student needs, the implementation of inclusive pedagogical strategies, and a collaborative approach among educators, support staff, and families. By fostering inclusive learning environments, educators can empower students, promote academic and social growth, and cultivate a sense of belonging for all learners.

RESULTS: The literature analysis on the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education yielded several key findings and insights. The results highlight various pedagogical strategies and approaches that can effectively support inclusive practices in elementary school settings. These findings can inform educators' understanding and implementation of inclusive education.

1. Differentiated Instruction:

The literature consistently emphasizes the importance of differentiated instruction in inclusive classrooms. This approach involves tailoring instruction to meet the diverse learning needs of students. By providing varied instructional materials, activities, and assessments, educators can accommodate different learning styles, abilities, and interests. Differentiated instruction promotes equitable access to the curriculum, fosters student engagement, and supports academic success for all learners.

2. Collaborative Learning:

Collaborative learning emerged as a valuable pedagogical strategy in inclusive education. It involves students working together in groups or pairs to achieve shared learning goals. Collaborative learning promotes peer interaction, cooperative problem-solving, and the development of social-emotional skills. It also encourages the exchange of ideas among students with diverse backgrounds and abilities, fostering an inclusive and supportive classroom environment.

3. Universal Design for Learning (UDL):

The literature analysis highlights the significance of Universal Design for Learning (UDL) in inclusive education. UDL is an instructional framework that provides multiple means of representation, engagement, and expression to address diverse learner needs. By incorporating UDL principles, educators can create accessible learning experiences that cater to individual strengths and preferences. UDL promotes inclusivity by removing barriers to learning and ensuring that all students can meaningfully engage with the curriculum.

4. Assistive Technology:

The integration of assistive technology in inclusive classrooms was found to be beneficial for supporting students with disabilities or diverse learning needs. Assistive technology tools, such as speech-to-text software, screen readers, and adaptive devices, can enhance students' access to educational materials and facilitate their active participation in learning activities. The literature suggests that the thoughtful incorporation of assistive technology can significantly contribute to inclusive practices and promote educational equity.

5. Professional Development:

The importance of ongoing professional development for educators in the context of inclusive education was evident in the literature analysis. Continuous learning and training opportunities help educators develop a deeper understanding of inclusive pedagogies, enhance their instructional practices, and stay abreast of best practices in the field. Professional development programs focused on inclusive education can equip educators with the necessary knowledge, skills, and resources to effectively support the diverse needs of elementary school students.

These results underscore the significance of implementing pedagogical strategies that foster inclusive practices in elementary school settings. Differentiated instruction, collaborative learning, Universal Design for Learning (UDL), and the integration of assistive technology are essential components of inclusive pedagogy. Additionally, providing professional development opportunities for educators can contribute to the successful implementation of inclusive education practices. It is important to note that the effectiveness of these pedagogical strategies may vary depending on the specific classroom context, student population, and available resources. Educators should consider the unique needs and characteristics of their students when implementing these strategies, adapting them as necessary to ensure inclusivity and promote optimal learning outcomes.

Inclusive education holds great significance in ensuring equitable access to education for all elementary school students, regardless of their diverse abilities,

backgrounds, or learning needs. This article has explored the pedagogical aspects of education in the context of inclusive practices, drawing upon a comprehensive literature analysis. The findings underscore the importance of adopting student-centered approaches, implementing differentiated instruction, fostering collaborative learning, embracing Universal Design for Learning (UDL), integrating assistive technology, and providing ongoing professional development for educators.

By implementing differentiated instruction, educators can address the diverse learning needs of students within inclusive classrooms. This approach promotes personalized learning experiences, accommodates individual strengths and preferences, and ensures that all students can access and engage with the curriculum effectively.

Collaborative learning emerges as a powerful pedagogical strategy that fosters student engagement, social interaction, and the development of essential collaboration skills. Through collaboration, students learn from one another, appreciate diverse perspectives, and build a sense of belonging within the inclusive classroom.

Universal Design for Learning (UDL) provides a framework for designing instruction that is accessible to all students. By incorporating UDL principles, educators can create inclusive learning environments that remove barriers to learning and provide multiple means of representation, engagement, and expression.

The integration of assistive technology plays a crucial role in supporting students with disabilities or diverse learning needs. Assistive technology tools enhance students' access to educational materials, facilitate their active participation, and promote independence in the learning process.

Ongoing professional development for educators is vital to ensure the effective implementation of inclusive pedagogical practices. Through continuous learning and training, educators can deepen their understanding of inclusive education, refine their instructional strategies, and stay updated with current research and best practices.

CONCLUSION: In conclusion, the pedagogical aspects of education for elementary school students in the conditions of inclusive education require a comprehensive understanding of diverse student needs and the implementation of inclusive instructional strategies. By adopting student-centered approaches, fostering collaboration, integrating assistive technology, and providing ongoing professional development, educators can create inclusive learning environments that promote academic success, social-emotional growth, and a sense of belonging

for all students. Implementing inclusive education is an ongoing journey that requires commitment, collaboration, and a willingness to adapt practices to meet the evolving needs of students. By embracing the principles and strategies discussed in this article, educators can play a pivotal role in creating inclusive classrooms where every student can thrive and reach their full potential.

REFERENCES

1. Ainscow, M., & Miles, S. (2008). Making Education for All inclusive: Where Next? *Prospects*, 38(1), 15-34.
2. Friend, M., & Bursuck, W. D. (2019). *Including Students with Special Needs: A Practical Guide for Classroom Teachers* (8th ed.). Pearson.
3. Giangreco, M. F., & Doyle, M. B. (2018). *Quick-Guides to Inclusion: Ideas for Educating Students with Disabilities* (3rd ed.). Brookes Publishing.
4. Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). *Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning*. Association for Supervision and Curriculum Development.
5. Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (2016). *Effective Instruction for Students with Learning Difficulties* (4th ed.). Pearson.
6. Tomlinson, C. A. (2017). *How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms* (3rd ed.). Association for Supervision and Curriculum Development.
7. UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf>
8. Villa, R. A., Thousand, J. S., & Nevin, A. I. (2016). *A Guide to Co-Teaching: Practical Tips for Facilitating Student Learning* (3rd ed.). Corwin.
9. Waitoller, F. R., & Kozleski, E. B. (Eds.). (2013). *Inclusive Education: Stories of Success and Hope in a Canadian Context*. Canadian Scholars' Press.
10. Westwood, P. (2014). *Commonsense Methods for Children with Special Educational Needs* (7th ed.). Routledge.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА ПЕДАГОГИК ДИАГНОСТИКА ВА КОРРЕКСИЯЛАШНИНГ О 'ЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Choriyeva Durdona Anvarovna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim fakulteti Maktabgacha ta'lim psixologiyasi
va pedagogikasi kafedrası v.b.dotsenti*

Choriyevadurdona76@gmail.com

*Abdirasulova Gulhayo Hamza qizi,
Shavkatova Shahnoza Shomurod qizi,*

*“Maktabgacha ta'lim psixologiyasi va pedagogikasi”
yo'nalishining 4 kurs talabalari*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quv faoliyati jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarining kattalar va tengdoshlari bilan qiladigan muomala munosabatlari, tarbiyachining maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'sir ko'rsatishi va munosabatining uslublari, bolaning o'qishga qiziqishlarini rivojlantirib borish chora-tadbirlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Maktabgacha yosh, bilim, bilishga qiziqish, o'yin faoliyati, tafakkur, samarali o'qish.

Annotation. This article covers the interaction of preschoolers with adults and peers during educational activities, methods of influence and the teacher's attitude towards preschoolers, measures to develop the child's interest in learning.

Keywords. Preschool age, knowledge, interest in learning, play activities, thinking, effective reading.

Аннотация. В данной статье освещены взаимодействие дошкольников со взрослыми и сверстниками в ходе учебной деятельности, методы воздействия и отношения педагога к дошкольникам, меры по развитию интереса ребенка к учебе.

Ключевые слова. Дошкольный возраст, знания, интерес к учебе, игровая деятельность, мышление, эффективное чтение.

O'quv faoliyatida o'z-o'zini nazorat etish bu yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarda o'quv harakatlarini mustaqil rejalashtirish va ularni bajarishning shakllanishida juda muhim. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda o'quv materialini o'zlashtirish imkoniyatlari ancha yuqori bo'ladi. To'g'ri tashkil etilgan ta'limda bu yoshdagi bolalar umumiy o'rta ta'lim dasturida ko'rsatilgan bilimlarga nisbatan ko'proq bilimlarni tushinishlari va o'zlashtirishlari mumkin. Bu yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri shundaki, shu davrdan boshlab o'quv materialini

o'zlashtirmaslikning dastlabki belgilari ko'zga tashlanadi. O'zlashtirmaslikning asosiy sabablari aqliy taraqqiyot va o'quvchanlikning birmuncha orqada qolishidir. N.S.Leytes mulohazalariga ko'ra, inson yoshi ulg'aygan sari aqliy rivojlanish darajasi birmuncha ko'tariladi, o'quvchanlik esa birmuncha pasayadi. Guruhda maktabgacha yoshdagi bolalarning o'qishga qiziqishi, albatta, o'smir va o'spirinlarga nisbatan yuqori, lekin o'smir va o'spirinlarning aqliy rivojlanganligi maktabgacha yoshdagi bolalariga nisbatan yuqoridir. Tarbiyachining muomala va munosabat uslubi maktabgacha yoshdagi bolalarning xatti-harakatiga ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyachining mashg'ulot jarayonida har bir maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'sir ko'rsatishi uchun qulay imkoniyati bor. O'quv faoliyatining boshlanishi jarayonida bolaning kattalar va tengdoshlari bilan qiladigan muomala munosabatlari yangicha tus ola boshlaydi. "Bola-katta" munosabati "bola-ota-ona" munosabatidan tashqarida yuzaga keladi, chunki tarbiyachi bolaga ota-onaga nisbatan ko'proq normativ talablar qo'yadi. Birinchi bor maktabgacha ta'lim tashkilotiga kelgan bola o'zini to'liq anglashi va o'z xatti-harakatlarini aniq bilishi qiyin.

Faqat tarbiyachigina bolaga me'yorlar qo'yishi, ularning xatti-harakatlarini baholashi mumkin. O'z xatti-harakatlarini boshqalar bilan moslashtirishga sharoit yaratishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyachi tomonidan qo'yiladigan yangi shartlarni qabul qiladilar va ularning qoidalariga to'la amal qilishga harakat qiladilar. Bola uchun tarbiyachi uning psixologik holatini belgilab beruvchi asosiy figura hisoblanib, bu holat uning nafaqat guruhdagi, balki umuman, tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatiga, bu munosabat esa o'z-o'zidan oilasidagi munosabatlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bu munosabatlar ularning o'quv faoliyati muvaffaqiyatini ham belgilab beradi.

Tarbiyachining maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'sir ko'rsatishi va munosabatining quyidagi uslublari mavjud:

1. Avtoritar uslub. Bu uslub qattiqqo'llik bo'lib, bunda tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalarini so'zsiz o'ziga bo'ysunishlarini talab etadi. Lekin, nima uchun qattiqqo'l bo'layotganini yoki maktabgacha yoshdagi bolalariga nima uchun o'zlarini shunday tutishlari lozimligini tushuntirib bermaydi, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarni o'z xatti-harakatlarni mustaqil boshqarishga ham o'rgatmaydi. Bunday tarbiyachi o'z maktabgacha yoshdagi bolalardan mashg'ulot davomida jim o'tirishni, savollarga doimo qo'l ko'tarib, tarbiyachining ruxsati bilan javob berishni, tarbiyachining ko'rsatmalarini so'zsiz bajarishni talab etadi. Bu uslubga kiruvchi pedagoglar maktabgacha yoshdagi bolalarning qiziqishlari asosida emas, balki o'quv rejasi asosida mashg'ulot o'tadilar. Mashg'ulot davomida bahs-munozara uchun deyarli imkoniyat yaratilmagan holda, asosan, tarbiyachining fikri singdiriladi, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan muomala munosabatda ham ularing individual psixologik xususiyatlari, jumladan, nerv tizimining qo'zg'aluvchanlik darajasi

e'tiborga olinmaydi. Shu bilan birga, tarbiyachini guruhdan, bolalardan uzoqlashtiradi. Emotsional sovuqlik guruhda intizomli maktabgacha yoshdagi bolalarda yakkalanish, xavotirlik, himoya qilinmaganlik hissini yuzaga keltiradi. Bu uslub guruhda yuqori o'zlashtirish ko'rsatkichini berishi mumkin, ammo bu o'zlashtirish, asosan, xotira evaziga bo'lib, mustaqil tafakkur, ijodkorlik, hozirjavoblik kabi xususiyatlarning rivojlanishdan ortda qolishiga sabab bo'ladi, doimiy xavotirlik va o'ziga nisbatan ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

2. Imperativ uslub. Bu uslubdagi tarbiyachining maktabgacha yoshdagi bolalari tarbiyachi guruhda bo'lmagan vaqtlarda o'z-o'zini boshqarish malakasi bo'lmaganligi uchun intizomga mutlaqo bo'ysunmaydilar. Bu asosan, to'polonda namoyon bo'ladi. Bu uslubda tarbiyachining mustahkam irodasini ko'rish mumkin, lekin bu irodada maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan muhabbat hamda maktabgacha yoshdagi bolalarda "meni yaxshi ko'radi" degan fikr emas, balki qo'rquv hissi mayjuddir.

3. Demokratik uslub. Bu uslub tarbiyachi bilan maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida do'stona munosabat o'rnatilishiga asos bo'ladi. Mashg'ulotdagi intizom majburiy emas, balki muvaffaqiyatga erishish garovi sifatida bolalarga ijobiy emotsiya, o'ziga ishonch, o'z muvaffaqiyati va yutuqlaridan quvonishi, do'stlari bilan faoliyatda hamkorlik hissini beradi. Bu uslub bolalarni birlashtiradi, shu bilan birga, o'zining faoliyati natijalariga qiziqish uyg'otgan holda o'zi uchun o'zi harakat qilishi lozimligini anglatadi. Har bir ishga mas'uliyat bilan yondoshish hissi tarbiyachining shu yoshdagi bolalar bilan demokratik muomala munosabati asosidagina shakllanadi.

4. Liberal uslub - kasbiy layoqati yo'q boigan tarbiyachilarga xos bo'lgan uslub. Bu uslubga kiruvchi tarbiyachi mashg'ulot jarayonini yaxshi tashkil eta olmaydi. Natijada har bir bola mashg'ulotda o'z tarbiyalanganlik darajasiga qarab o'zini tutadi.

Bola o'z majburiyatlarni yaxshi his qilmaydi. Muomala-munosabatdagi liberal uslub psixologiya va pedagogika fanlariga mutlaqo zid uslub hisoblanib, uni bolalar shaxsini shakllantirish va tarbiyalash jarayonida qo'llab bo'lmaydi.

Shunday qilib, guruh maktabgacha yoshdagi bolalari bilan muomala-munosabatdagi avtoritar va imperativ uslublar, asosan, ma'lum bir chegaralarga asoslangan holda bola shaxsi rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demokratik uslub tarbiyachidan muomala-munosabatda juda katta kasbiy mahoratni talab etgan holda, bola shaxsining ijobiy tomonlarini rivojlantiruvchi yagona uslub hisoblanadi. Liberal uslub esa maktabgacha yoshdagi bolalarni emotsional zo'riqtirmaydi, lekin uning shaxsi rivojiga ham samarali ta'sir ko'rsatmaydi. Tarbiyachining munosabat uslubi maktabgacha yoshdagi bolalarning faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar faolligining asosan uch xil ko'rinishi mavjud bo'lib, bular jismoniy, psixik va ijtimoiy faollikdir. Jismoniy faollik - sog'lom organizmning harakat qilishga bo'lgan turli mavjud to'siqlarni yengishdagi tabiiy ehtiyoji. Bu yoshdagi bolalar nihoyatda serharakat bo'ladilar. Bu

jismoniy harakat bolaning atrofdagi narsalarga qiziqish bilan qarayotganligi, ularni o'rganishga harakat qilayotgani bilan ham bog'liqdir. Bolaning jismoniy va psixik faolligi bir-biriga o'zaro bog'liq, chunki psixik sog'lom bola harakatchan bo'ladi, charchagan, siqilgan bola esa deyarli hech narsa bilan qiziqmaydi. Psixik faollik - bu normal rivojlanayotgan bolaning atrof olamdagi predmetlarni, insoniy munosabatlarni bilishga nisbatan qiziqishi. Psixik faollik deganda, bolaning o'zini bilishga nisbatan ehtiyoji ham tushuniladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotiga birinchi bor kelgan bolada qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ularda, avvalo, o'quv dargohining bir qancha qoidalariga bo'ysunish qiyin kechadi. Guruhdagi bolalar uchun eng qiyin qoida bu mashg'ulot vaqtida jim o'tirishdir. Tarbiyachilar bolalarning doimo jim o'tirishlarini talab qilishadi, lekin kam harakatli, passiv, quvvati kam bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalargina mashg'ulot jarayonida uzoq vaqt jim o'tira oladi. Ijtimoiy faollik - atrofdagilar bilan tez muomalaga kirishib keta olish, ko'pchilikka aralasha bilish, ulfatijonlik, dilkashlik, odamlar bilan ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa munosabatlarga kirishish. Ushbu faollikda maktabgacha yoshdagi bolalar o'z burchini anglash bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsiga xos eng yaxshi sifatlar asosida, zero to'la ma'nodagi jamoatchi bo'lib, tengdoshlariga hayotda ijtimoiy faol holatning amaliy namunasini ko'rsata oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim tashkiloti qoidalariga bo'ysunishga o'rgatish quyidagicha amalga oshiriladi: guruhdagi maktabgacha yoshdagi bolalarining muhim xususiyatlaridan biri ularda tarbiyachiga nisbatan ishonch hissidir.

Shuning uchun tarbiyachining maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'sir ko'rsatish imkoniyati juda keng. Bola tarbiyachini aql sohibi, ziyrak, sezgir, mehribon inson deb biladi.

Tarbiyachining obro'si oldida bola uchun ota-onasi, oilaning boshqa a'zolari, qarindosh urug'larining nufuzi keskin kamayadi. Shu sababli, bolalar tarbiyachining har bir so'zini qonun sifatida qabul qiladilar.

Demak, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar rivojida yetakchi bo'lgan o'quv faoliyati tarbiyachi shaxsi va uning bolalar bilan qiladigan ijobiy muomala-munosabat uslubiga bog'liq. Maktabgacha guruh o'quvchilari shaxsining shakllanishi o'quv faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarini nvojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatidan tashqari boshqa faoliyatlar - o'yin, muloqot va mehnat faoliyati ham bolalar shaxsi rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bog'liq bo'lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. O'quv faoliyati maktabgacha yosh bolalari uchun o'qishda ma'lum yutuqlarga erishish ehtiyojini qondirishga, shuningdek tengdoshlari orasida o'z o'rniga ega bo'lishiga imkoniyat yaratadi. Aynan ana shu o'rin yoki mavqega erishish uchun ham bola yaxshi o'qishga harakat qilishi mumkin. Bu yoshdagi bolalar

doimiy ravishda o'zlari erishgan muvaffaqiyatni boshqa tengdoshlari muvaffaqiyati bilan solishtiradilar. Ular uchun doimo birinchi bo'lish nihoyatda muhim. Maktabgacha ta'lim davrida bolalardagi musobaqaga kirishish motivi tabiiy psixologik ehtiyoj hisoblanib, bu motiv ularga kuchli emotsional zo'riqishni beradi.

Demak, bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy, shaxsiy xususiyatlarni yuzaga keltirish va mustahkamlash davri, deb hisoblash mumkin. Bu davrlarda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topishi bilan bir qatorda, mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatlar rivojlanadi. Boshlangich guruh bolalarida mehnatsevarlik, asosan, o'qish va mehnat faoliyatida rivojlanadi va mustahkamlanadi. Mehnatsevarlik bolada o'zi qilayotgan mehnati unga zavq bergan taqdirdagina yuzaga keladi. Bolada mustaqillik xususiyatini shakllantirish, asosan, kattalarga bog'liq. Agar bola haddan ziyod ishonuvchan, itoatkor, ochiq ko'ngilli bo'lsa, unda asta-sekinlik bilan bo'ysinuvchanlik, tobelik xususiyatlari mustahkamlanib boradi. Biroq mustaqillikka undashni ertaroq boshlash, bolada ba'zi salbiy xislatlarining shakllanishiga ham olib kelishi mumkin, chunki bola hayotiy tajribalarni, asosan, kimlargadir taqlid qilgan holda o'zlashtiradi. Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil bajaradigan ishlarni ko'proq topshirish va unga ishonch bildirish nihoyatda muhim. Shuningdek, shunday bir ijtimoiy psixologik muhit yaratish kerakki, bola biron-bir mas'ul vazifani mustaqil bajarsin va bu ishni bajarish jarayonida o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri, deb his qilsin. Ana shu his bolada mustaqil bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar o'zlarining individual xususiyatlarini anglay boshlaydilar. Bolaning o'z-o'zini anglashi jadal rivojlanib, mustahkamlana boradi.

ADABIYOTLAR

1. Allan Jon. Bola qalbining manzarasi. - Sankt-Peterburg: Dialog - Lotas, 1997 yil.
2. Bojovich L.I., Bolalik davridagi shahsiyat va uning shakllanishi: Psixologik o'rganish. - M., 1986 yil.
3. Butner Kripian. „Agressiv bolalar bilan hayot. - M.: Pedagogika, 1991 yil.
4. Zaharov A.I., Bolalardagi nevroz va ularni davolash. - L., 1977 yil.
5. Maksimov V.A., Pedagogicheskaya diagnostika M.; Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ta'lim - tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari. T., 2013
6. Chorieva, D. (2020). IMPROVING STUDENTS'READINESS FOR PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF PRESCHOOL CHILDREN. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
7. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF

RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).

8. Чориева, Д. А., & Камалова, Г. А. (2021). РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 161-166).

9. Choriyeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(24), 101-103.

10. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации, 86.

11. Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 152-161).

12. Чориева, Д. А., & Ражабова, Г. Ф. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ДИАГНОСТИЧЕСКОГО СРЕДСТВА В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. Results of National Scientific Research International Journal, 1(6), 327-343.

13. Chorieva, D. A. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO‘LLARI. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.

14. Abdullayevna, G. G., & Kamaldinovna, B. M. (2022). WAYS OF FORMATION OF TECHNOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS.

15. Гайназарова, Г. А. (2020). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ПЕДАГОГ-ТАРБИЯЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ОШИРИШ ДОЛЗАРБ МУАММО СИФАТИДА. *ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ*, (SI-2№ 3).

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK DIAGNOSTIK SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH

Choriyeva Durdona Anvarovna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim fakulteti Maktabgacha ta'lim pedagogikasi
va psixologiyasi kafedrası dotsenti
choriyevadurdona@mail.ru*

Abdumutallibova Nurhayobonu Alimatdon qizi,

Alimatova Umida Jaloliddin qizi

*“Maktabgacha ta'lim psixologiyasi va pedagogikasi”
yo'nalishining 4 kurs talabalari*

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyasida innovatsion pedagogik-psixologik diagnostikaning yaxlitligi, chuqurligi va murakkabligi jihatidan ta'lim sohasidagi o'zaro munosabatlarni anglash uchun imkoniyat yaratish uchun pedagogik fikrlash moslashuvchan, dialektik va keng qamrovli bo'lishi haqida ma'lumotlar berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogik jamoasining yordami bilan amaliy voqelikni amaliy, pragmatik, obrazli hissiy va nazariy pozitsiyalar bilan ishlash texnologiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Pedagogik fikrlash moslashuvchan, dialektik, qo'rquv, pedagogik dalillarni, vaziyatlarni, pragmatik, obrazli hissiy va nazariy pozitsiyalar, hodisalarni, voqealarni tashqi rivojlanish sharoitlari, diagnostik vositalar, texnika va metodlar.

Аннотация. В статье представлены сведения о гибкости, диалектичности и всесторонности педагогического мышления с целью создания возможности осмысления взаимоотношений в сфере образования с точки зрения целостности, глубины и сложности инновационной педагогико-психологической диагностики в дошкольном образовании. С помощью педагогического коллектива дошкольной образовательной организации выделены технологии работы с практической действительностью с практической, прагматической, образной, эмоциональной и теоретической позиций.

Ключевые слова. Педагогическое мышление – это гибкое, диалектическое, страх, педагогические аргументы, ситуации, прагматические, образные эмоционально-теоретические позиции, события, внешние условия развития событий, диагностические средства, приемы и методы.

Abstract. The article presents information about the flexibility, dialecticity and comprehensiveness of pedagogical thinking in order to create the possibility of understanding relationships in the field of education from the point of view of integrity,

depth and complexity of innovative pedagogical and psychological diagnostics in preschool education. With the help of the teaching staff of a preschool educational organization, technologies for working with practical reality from practical, pragmatic, figurative, emotional and theoretical positions are highlighted.

Keywords. Pedagogical thinking is flexible, dialectical, fear, pedagogical arguments, situations, pragmatic, figurative emotional-theoretical positions, events, external conditions for the development of events, diagnostic tools, techniques and methods.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar tarbiyasida innovatsion pedagogik-psixologik diagnostikaning yaxlitligi, chuqurligi va murakkabligi jihatidan ta'lim sohasidagi o'zaro munosabatlarni anglash uchun imkoniyat yaratish uchun pedagogik fikrlash moslashuvchan, dialektik va keng qamrovli bo'lishi kerak. Uning yordami bilan amaliy voqelikni amaliy, pragmatik, obrazli hissiy va nazariy pozitsiyalardan anglash kerak. Buning uchun turli xil diagnostik vositalar, texnika va metodlardan foydalanish kerak. Murakkab vaziyatlarni tushunish va baholash dialektik mantiqni: voqealarning o'zaro bog'liqligini o'rnatish, ularning mos kelmasligi, eskisini yangisi inkor etishini talab qiladi. U pedagogik dalillarni, vaziyatlarni, hodisalarni, voqealarni tashqi rivojlanish sharoitlari va bolalar hayotiga o'z-o'zidan rag'batlantirish sababli o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini-o'zi boshqarish nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi. Maktabgacha ta'limda bolaning nima qilishidan qat'iy nazar, uning xatti-harakati va shahsiy xususiyatlarini nafaqat ma'lum bir yaxshi yoki yomon xatti-harakatning dalillari asosida ideallar, niyatlar, ehtiyojlar, qiziqishlar tahlil qilinishi kerak, balki uning ichki dunyosidan kelib chiqib diagnoz qilinishi kerak. Shuning uchun pedagogning bolalar bilan muvaffaqiyatli tarbiyaviy aloqasi uchun intuitiv fikrlashi, yuqori darajadagi his - tuyg'ular, ammo munosabatlarda zarur yo'nalishni ta'minlaydigan o'z vaqtida amalga oshiriladigan harakatlari muhim hisoblanadi.

Har safar bolaning vazifani bajarganligini tasdiqlash har doim muhimdir, chunki bu uchun mag'rurlik qaysidir ma'noda qo'rquvning aksidir, o'zini-o'zi hurmat qilish, faollik va o'ziga ishonchni oshiradi. Shu bilan birga, rasm chizilgandan so'ng darhol qo'rquvni to'xtatish haqida ishontirishdan qochish kerak va ayniqsa, bola hali ham qo'rqadimi yoki yo'qmi deb so'rang. Bu ishonchsizlikning ifodasi bo'ladi, ayni paytda bola qo'rquvni yengish uchun ishonch qobiliyatiga muhtoj. Axir, agar tarbiyachi bolada o'zining ishonchsizligini ko'rsatsa, u holda bola o'z tajovuzini bildirishi mumkin. Ba'zi bolalar uzoq vaqt chizishni boshlay olmaydilar, doimiy ravishda "qanday qilib?" degan savolni o'zlariga ko'p savol beradilar; bu esa ularning ishonchsizligi va xavotirli - shubhali kayfiyatni aks ettiradigan narsa hisoblanadi. Keyin siz boshqa bolalar uchun qo'rquvni qanday jalb qilishni taklif qilishingiz mumkin. Qoida tariqasida, faqat ularga boshlanish jarayoni qiyin bo'lib, bu bolalarga

tengdoshlarini chizish usullari misol tarzida ko'rsatish va ularga taqlid qilish misolida ularni ishonchsizligini va xavotirini yengiladi. Chizish paytida o'lim mavzusi chiqarib tashlanadi. Mavhum kategoriyalar sifatida ularni namoyish etish juda qiyin va bundan tashqari, ular yoshga bog'liq bo'lgan boshqa qo'rquvlarni boshdan kechirar ekan, o'zlari ham effektiv ovozlarni yo'qotadilar. Qo'rquvning qolgan qismini istisnosiz jalb qilish kerak, chunki ularning qisman tasviri erishilgan natijalarni bekor qilishi mumkin.

Bir necha kundan so'ng, rasmlarning muhokamasi o'tkaziladi, shubhasiz, uni barcha bolalar bilan birga o'tkazish osonroq, lekin guruhdagi taqlid effektining rivojlanishi tufayli, barchasi haqiqatan ham har doim ham haqiqatga to'g'ri kelmaydigan qo'rquvning yo'qligiga rozi bo'ladi. Shuning uchun ularning har biri bilan alohida - alohida munozara olib boriladi. Chizmalar ketma-ket ko'rsatiladi va boladan qo'rqadimi yoki yo'qmi degan savol tug'iladi va bu chizma unga tajovuz hujumlarini keltirib chiqaradi. Bu tarbiyachining ishonchini, uning optimizmini ifoda etadi va aybdorlik tuyg'usini yo'q qiladi.

Yuqoridagi rasm chizish metodikasidan foydalangan holda tarbiyachilar qizlarning tajovuzkor holatlarining 50 foizida va o'g'il bolalarda 66 foizida uning samaradorligini ta'kidlashadi. Xuddi shunday natijalar qo'rquv va nevrozli bolalar kontingenti orasida ham mavjud. O'zlarining rasmlarida tajovuzkor xatti-harakatlarning sababini tushuntirishga muvaffaq bo'lgan bolalarning aksariyati endi buni ifoda etishni to'xtatadilar va faqat alohida holatlarda (10-15%) qoladilar.

Maktabgacha ta'limda bolaning salbiy xatti-harakatlarini o'yin orqali tuzatishda guruh o'yini ham muhim metodlardan hisoblanadi. Xulq - atvorni to'g'irlaganda, bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytirishga, moslashuvchanlikni yaratishga va aloqalarda majburlanmaslik va o'yin tomonidan modellashtirilgan tengdoshlar bilan o'zaro munosabat orqali maqbul aloqa ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan guruh o'yini qo'llaniladi. Agar chizish, birinchi navbatda, o'zini-o'zi bilish va o'zini-o'zi boshqarishning individual jarayoni bo'lsa, unda ularni o'ynash boshqa tengdoshlar orasida allaqachon muloqot va o'zini-o'zi bilishning guruhij jarayonidir.

Xulosa qilib aytganda, rasm chizish sizga o'zingiz bo'lishga imkon beradi va guruhda o'ynash sizga boshqacha bo'lishga imkon beradi. O'yin tomonidan ishlab chiqilgan boshqalar orasida bo'lish qobiliyati - bu guruhda o'zini qabul qilish qobiliyati, o'zaro ta'sir qilish, teng bo'lish qobiliyati, bu yoshga mos keladigan aloqa qadriyatlarini va qoniqish hissini yaratadi. Tarbiyachining bola bilan aloqani o'rnatish, o'z vaqtida uni qo'llab - quvvatlash va ilxomlantirish qobiliyati bilan birgalikda bolalarni bolalar bog'chasiga moslashtirishning maqbul darajasiga erishiladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar:

1. Golubev N.K., B.P.Bitina. Ta'lim diagnostikasiga kirish. 1-ch. - M.,1989.
2. Chorjeva, D. (2020). IMPROVING STUDENTS'READINESS FOR PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF PRESCHOOL CHILDREN. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
3. Chorjeva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
4. Чориева, Д. А., & Камалова, Г. А. (2021). РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 161-166).
5. Chorjeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(24), 101-103.
6. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации, 86.
7. Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 152-161).
8. Чориева, Д. А., & Ражабова, Г. Ф. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ДИАГНОСТИЧЕСКОГО СРЕДСТВА В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. Results of National Scientific Research International Journal, 1(6), 327-343.
9. Чориева, Д. А. (2022). ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИКА ФАОЛИЯТИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ ШАХСГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.014>
Чориева Дурдона Анваровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Мактабгача таълим факультети Мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в. б. доценти. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 99-102.
10. Chorjeva, D. A. BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO'LLARI. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.

MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN PRESCHOOL EDUCATION

Choriyeva Durdona Anvarovna

*Associate Professor, Department of Psychology and
Pedagogy of Preschool Education, Faculty of Preschool Education,
Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy*

Choriyevadurdona76@gmail.com

Zoirova Dilnura Jasur kizi,

Nizomova Nodira Shavkat kizi

"Psychology and pedagogy of preschool education"

4th year students of the department

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion ta'lim faoliyatini amalga oshirish, o'quv va texnik ko'nikmalarni mukammal egallash, kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tizimini davr taraqqiyot darajasiga ko'tarish chora-tadbirlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. innovatsion ta'lim nazariyasi, texnologiyalashtirish, pedagogik texnologiyalar, ijtimoiylashuv, innovatsion ta'lim faoliyati.

Аннотация: В данной статье освещены меры по реализации инновационной образовательной деятельности в системе дошкольного образования, совершенному овладению учебно-техническими навыками, профессиональному саморазвитию, а также поднятию системы дошкольного образования на уровень развития эпохи.

Ключевые слова. Инновационная теория образования, технологизация, педагогические технологии, социализация, инновационная образовательная деятельность.

Abstract: This article highlights measures to implement innovative educational activities in the preschool education system, perfect mastery of educational and technical skills, professional self-development, as well as raising the preschool education system to the level of development of the era.

Keywords. Innovative theory of education, technologization, pedagogical technologies, socialization, innovative educational activities.

In order to acquire educational technical skills perfectly, first of all, it is necessary to know educational and information technologies, preschool education system and the basics of psychological sciences at the level of modern development, to be able to educate oneself professionally.

The large-scale reforms carried out in our country serve only the interests of the people and their happiness. That's why we can call it "Gift of Independence", "Possibilities of Independence".

Concepts such as innovation in the preschool education system, innovative activity, innovative preschool education system, management of innovative processes in education, in the 60s of the XX century, the concept of "educational technology" was first recognized in the USA and Western European countries. appeared at the same time, the educational innovation center and institute was established in Europe. The analysis of the sources that inform about the emergence of these concepts and the creation of innovative educational theory showed that these concepts are technologicalization of the educational system, reform of the educational system by introducing pedagogical technologies into the educational system. to do; It was created as a result of an attempt to form friendly relations with the child in the educational process in order to increase the effectiveness of education, ensure the socialization of the individual, and achieve certain successes in this regard. As a result of the conducted scientific research, in the second half of the 80s of the last century, a new scientific direction was formed, which says that educational activity is a creative process and the union of educational innovations. This made it possible to analyze the process of formation and development of innovative educational activities of educators.

We have mentioned "innovative educational activity" several times.

What is the meaning of the word "innovation"? This word is derived from the English word "inoveishin" and means to introduce news. Innovations in the educational system, their implementation, and the analysis of innovative activities made it possible to define the concept of this activity. So, innovative activity - education is a force that mobilizes, initiates and develops the community. This activity consists of continuously working on the basis of news and improving it. However, not every innovation or every innovation in the educational system can be an innovation. The reason: if the innovation in the activity process is short-term and changes only some elements of the system, it is not an innovation, but an "innovation". Therefore, in order for the teacher's training to be interesting and effective, he should find new methods of educational innovation, choose the most effective one under deep analysis and apply it in practice. For this, first of all, it is necessary to create a database of accurate information about innovations. He should not only create, collect, but also be able to describe, explain and express it. They can also be presented as methodical recommendations and rules for half a year. Because not all innovative activities are written down, they give the impression that they are self-evident and understandable. All of them are shown in live action.

Therefore, turning the accepted model into a practical application in the process of innovation is a long and complicated process. Preparation for innovative activity is

continuous work on the basis of innovations, which is perfected for a very long time, and in this he works based on the ideas of educators-scientists. The educator should understand the necessity of this activity, believe that efforts aimed at introducing innovation will be effective. Among this method of teaching, didactic games and figurative educational games are of special importance.

The methodological basis of didactic games covers 4 stages: introduction of the subject to be studied, a holistic view of the game process, a description of the situations in the script (in fact, the greatest importance in conducting such games is focused on the level of writing of its script), including, in the script, issues such as the description of the game conditions, the development of the actions or situations of the game participants, and the creation of methodical instructions for them are described. Game actions are organized on this basis. Inaccuracies encountered during its transfer will be eliminated. "Surviving" all the problematic situations in the game will further reveal the action of the game.

Successful completion of this process - implementation requires reliance on comprehensive goals, contradictions, analytical, informational and methodological directions. In this place, advanced, modern technologies, which are widely used, are very lacking, especially innovative technologies. Innovators - creators of new things, undoubtedly, are destined to achieve great success in improving the national education system, in harmonizing it with the requirements of the times. The national program is a national model. Each of the regulatory documents provides for the reform of the educational process, for this, the bold use of new suggestions and opinions, experiments and tests and the summarization of their results. This is an unprecedented event not only in the history of Uzbekistan, but also in the history of the world education system.

Therefore, the educator's scope of work should be expanded. In fact, this task has become the main activity of the educator today. The intellectual potential of an educator - hard work, hard work, and creativity are of special and important importance in the enrichment of educational content. The use of new methods of advanced technologies in the educational process led to a colorful and interesting course, and created ample opportunities for in-depth learning of educational materials.

In addition, communication with children - dialogue, partnership, use of proverbs, use of riddles, territorial games, songs, and jokes are of great importance in the innovative preparation of the teacher. Also, control work and role-playing games are methodical recommendations that have passed the test with good results. All this is a serious and necessary reserve in the preparation or improvement of the educator's innovative activity.

As our time is changing day by day, first of all, the field of education will keep pace with it. And as a result, it requires the educator to constantly make changes to his

work. Based on these, it is possible to assess the educator's readiness for innovative activities as a complex process. Because the above-mentioned methods are creatively enriched by the educator, filled with developing information. These are not just words, they are recommendations with effective results, which have been successfully tested and confirmed.

In this case, the educator, as the subject and initiator of innovative activity, should create novelty as a result of creative research, skillfully apply it to life, and take a central place in popularizing it. In addition to the above-mentioned relatively general and narrow-minded opinions, the innovative training of the educator is also derived from its essence when evaluating it as an interdisciplinary system, a historical, necessary and legal system.

LIST OF REFERENCES

1. Philosophical encyclopedic dictionary. - M., 1983.- 670.
2. Chorieva, D. (2020). IMPROVING STUDENTS'READINESS FOR PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF PRESCHOOL CHILDREN. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(3).
3. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(3).
4. Чориева, Д. А., & Камалова, Г. А. (2021). РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ. In *Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста* (pp. 161-166).
5. Choriyeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MANORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. *Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar*, 1(24), 101-103.
6. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. *Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации*, 86.
7. Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In *Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста* (pp. 152-161).
8. Чориева, Д. А., & Ражабова, Г. Ф. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ДИАГНОСТИЧЕСКОГО СРЕДСТВА В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ. *Results of National Scientific Research International Journal*, 1(6), 327-343.

9. Чориева, Д. А. (2022). ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИКА ФАОЛИЯТИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ ШАХСГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР: <https://doi.org/10.53885/edinres>. 2022.9. 09.014
Чориева Дурдона Анваровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Мактабгача таълим факультети Мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в. б. доценти. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 99-102.

10. Chorieva, D. A. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO‘LLARI. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.

11. Durdikuliyevna, A. A., Anvarovna, C. D., & Zulayho, A. (2019). FORMATIVE AND SUMMATIVE ASSESSMENT IN TEACHING PROCESS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).

12. R.I.Gimush, F.m.Matmurodov. Innovatsion menejment.T., 2008.

PEDAGOGIK MAHORATNING TARKIBIY QISMI VA SIFATI

Abdullayeva Ilmira Boltayevna

*Xiva pedagogika kollejining "Pedagogika, psixologiya"
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Hozirda pedagoglik faoliyatning alohida shakli sifatida o'z malakasini oshirib borishga ehtiyoj ham ortib boraveradi. Maqolada o'qituvchi pedagogik mahoratini oshirishning asosiy yo'nalishlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: faoliyat, pedagogik mahorat, pedagogik faoliyat, o'qituvchi, pedagogik qobiliyat, muloqot, pedagogik texnika, pedagogik odob, pedagogik madaniyat, pedagogik nazokat.

Hozirgi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning jahon ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi zamonaviy pedagogik texnologiyalarda yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. Bu yondashuvlar o'z navbatida o'quv jarayonining tashkiliy va metodik jihatlariga muayyan ijobiy o'zgarishlar olib kirmoqdaki, ularning ko'pchiligi pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat bilan uzviy bog'liq. Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. O'qituvchining mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir. Zamonaviy pedagogik texnologiya – hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli. Har bir zamonaviy pedagog mavjud pedagogik texnologiyalarni o'z darslarida qo'llasa, albatta ijobiy natijaga erishadi. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar bir-biri bilan uyg'unlashib mukammal dars sifatini shakllantiradi. Bugungi kun o'qituvchisining maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta'lim-tarbiya berish, zarur axborotlar bilan ta'minlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim va hayotiy ko'nikmalar hosil qilish, ular qalbida vatanparvarlik, xalqparvarlik tuyg'ularini qaror toptirishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o'tilgan mashg'ulotlarda amalga oshirish mumkin. O'zbekistonning milliy mustaqillikka erishishi va hozirgi kunda respublikamizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, tarixiy va ma'naviy o'zgarishlar jamiyatimiz ijtimoiy hayotida tub burilishni boshlab berdi. Endilikda barcha sohani mamlakatning milliy ehtiyoj va manfaatlaridan kelib chiqib avlod-ajdodlarimizning azaliy turmush tarzi, an'analari, urf-odatlarini hamda tarixiy tajribalarini hisobga olgan holda rivojlantirish muhim dolzarb muammolardan hisoblanadi. Bu esa respublikaning milliy davlat sifatida ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-madaniy kamol toptiruvchi o'z taraqqiyot yo'lini rivojlantirish, milliy istiqloq mafkurasini qaror toptirish va uni barcha

xalq ommasi ongiga singdirish zaruriyatini taqozo etadi. Bu nafaqat hozirgi avlod taqdiri, balki kelajak avlodlarning taqdiri ham shunga bog'liq ekanligini anglatadi. Ma'lumki, har qanday jamiyatning kelajagi yosh avlodning qanday ta'lim olishiga va qay tarzda tarbiyalanishiga bog'liq. Ana shunday avlodgina mamlakat oldida turgan umumdavlat ahamiyatiga molik vazifalarni bajarishga qodir bo'lib, o'z xalqining tarixiy taqdirini belgilab bera oladi. Shunga ko'ra yosh avlodni milliy mustaqillik ruhida tarbiyalash davlatimiz oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu vazifalarni esa asosan xalq ta'limi tizimidagi muassasalar va bu muassasalarda faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchi murabbiylar bajara oladi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni va «Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi» ko'p sonli o'qituvchilar jamoalari oldiga Vatan ravnaqi uchun hormay- tolmay xizmat qila oladigan, buyuk Vatan yo'lida o'z jonini ayamaydigan yoshlarni tarbiyalashdek mas'uliyatli talabni qo'ydi. Bu talablar har bir o'qituvchida to'la mujassamlangan bo'lishi lozim. Zero, maktabga ilk bor qadam qo'ygan bola dunyoning, hayotning sir-asrorlarini o'qituvchidan o'rganadi. O'qituvchi esa bolaga o'z bilganini o'rgatadi. Agar bolani chuqur bilimli, e'tiqodli, madaniyatli qilib tarbiyalamoqchi bo'lsak, shu fazilatlar o'qituvchida mujassamlangan bo'lmog'i zarur. O'qituvchilik sharafli, lekin juda murakkab kasbdir. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, tamoyillar, umumlashtirilgan metodik g'oyalar bayon etiladi, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Maktab hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xil va murakkabdir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar ko'p uchrab turadi. Bu esa o'qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik va yuksak pedagogik mahorat hamda ijodkorlikni talab etadi. Biror kasbning haqiqiy ustasi bo'lish uchun kishida tabiiy qobiliyat, ma'lum jismoniy va ruhiy xislatlar, puxta tayyorgarlik, ayrim shaxsiy sifatlar bo'lishi kerak. Pedagogik kasbini tanlagan kishi avvalo, sog'lom bo'lishi, so'zlarni to'g'ri va yaxshi talaffuz qila olishi, bosiq va asablari joyida bo'lishi, boshqalar bilan muomalada o'zini tuta olishi zarur. Shuningdek, o'qituvchida bolalarni yoqtirish, ular bilan ishlashga mayli borlik, xushmuomalalik, kuzatuvchanlik, keng fikrlay olish, tashkilotchilik, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanlik kabi shaxsiy sifatlar mavjud bo'lishi zarurdir. Pedagogik faoliyat – yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq, davlat oldida javob beradigan, bolalarga ta'lim-tarbiya beri shishi bilan shug'ullanadigan va bu ishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyatidir. «Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega», - deyiladi «Ta'lim to'g'risida»gi qonunda. O'qituvchilik faoliyati inson shaxsini shakllantirishga qaratilgandir. O'qituvchining barkamol insonni tarbiyalash, unda milliy va umuminsoniy fazilatlarni tarkib toptirish

vazifasi eng olijanob, yuksak va shu bilan birga eng murakkab vazifadir. Har bir bola o'z xulq- atvoriga, xarakteriga ega. Bolalarni tarbiyalashda ularning ana shu o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, o'rganish nihoyatda murakkab. Bunda odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning murakkabligiga mos keladigan maxsus usullardan foydalaniladi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlar uning ana shunday xususiyatlarini bilishlari lozim. O'qituvchilik ixtisosining bu xususiyatlari uning kasbnomasida ifodalanadi. O'qituvchining pedagogik faoliyat madaniyati tizimida pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari pedagogik texnika, pedagogik odob, pedagogik muloqot madaniyatining roli katta ekanligi e'tirof etilgan. Mazkur muammoni ham pedagogik, ham psixologik jihatdan ilmiy –nazariy, uslubiy –tashkiliy hamda amaliy jihatdan tadqiq qilgan Yu.P.Gonobolin, N.V.Kuzmina, A.N.Sherbakov, V.A.Selastenin, L.I.Ruvinskiy, V.N.Kuxarev, I.A.Zyazyun N.N. Tarasevich, M.G.Davletshin, K.Zaripov S.Rajabova, B.Xo'jaev va boshqalar o'qituvchining kasbiy tayyorgarligida pedagogik texnikaning muhim ahamiyat kasb etishini alohida e'tibor bilan qayd qiladilar. L.I.Ruvinskiy o'qituvchining pedagogik mahorati tizimida pedagogik texnikaning alohida ahamiyatga ega ekanligini qayd qilar ekan, shunday yozadi: "O'qituvchining pedagogik texnikasi – bu shunday bir malakalar yig'indisidirki, u pedagogga tarbiyalanuvchilar ko'rib va eshitib turgan narsalar orqali ularga o'z fikrlari va qalbini yetkazish imkonini beradi" Pedagogik mahorat tizimida pedagogik texnikaning yana bir malakalar tizimi shakllanganiki, ularsiz o'quv-tarbiya jarayonini qurish, amalga oshirish o'qitish va, tarbiyalash samaradorligini oshirish mushkul. Bu malakalar pedagogik nazariya va amaliyotda kasb-kor malakalari nomini olgan. Tajribaning ko'rsatishiga kasb-korlik malakalari ta'lim oluvchilarning o'qish-o'rganish jarayonidagi faolligini oshirishga, mashg'ulotlarda o'quvchi-talabalar uchun jonli, ishchan muhitni yaratishga, axborotlarni o'qituvchi tomonidan jonli, ta'sirchan bayon etish mikromuhitni yaratishda, informatsiyalarni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishni aniq prognoz qilishga ko'maklashadi. Pedagogik faoliyatning dastlabki o'ziga xosligi shundan iboratki, u bilan turli ijtimoiy qatlam a'zolari, ishlab chiqarish ishlarini bajarish jarayonida hamma shug'ullanadi. Chunki, bu faoliyat tarbiyalashga moyillikni anglatuvchi inson tabiatiga xos xususiyat hisoblanib, u ota-onalar va qirindosh-urug'lar, yoshi katta do'st - o'rtoqlar, jamoadoshlar, o'quv, ishlab chiqarish guruhlari, rahbarlar, lavozimdagi kishilar va hokazoni qamrab oladi. Ammo bularning barchasi noprofessional pedagogik faoliyat hisoblanadi. Ma'lumki, har bir fan mustaqil o'quv maqsadi, mazmuni va o'zining o'rganish mavzusi (predmeti) va metodiga ega. Mahorat – bu alohida qudrat. Haqiqiy usta mehnat faoliyati chog'idagina go'zal bo'lganidek, mohir – tajribali o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil etishda, olib borishdagi mahorati, pedagogik ishga qobiliyatligi bilan jamoasi orasida obro' orttiradi va pedagogik faoliyatini go'zallashtiradi. Pedagogik mahoratga etishish o'qituvchining muayyan shaxsiy sifatlari bilan amalga oshadi.

Pedagogik mahoratning mazmunida quyidagi o'zaro bog'liq bo'lgan asosiy qismlarini ajratish mumkin:

1. Pedagogik insonparvarlik yo'nalishi.
2. Ixtisos-mutaxassislikka doir bilimlar. (kasbiy bilimlar)
3. Pedagogik qobiliyat.
4. Pedagogik texnika (ko'nikma-iqtidor).

Bu maqsad va vazifalar o'qituvchi – tarbiyachini zamon bilan hamnafas bo'lish, yoshlarni tarbiyalash dardi bilan yashash va kelajakni aniq ko'rishga o'rgatadi. Har bir pedagog shaxsida jamiyatning dolzarb muammolarini, maqsad va vazifalarini tasavvur qilish, ularni vijdon elagidan o'tkazib, aniq bajarish uchun bor imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga yo'llash hamda o'z faoliyatiga ijodiy yondoshish malakalarini hosil qiladi.

Ibn Sino "Tadbiri manozil" asarida o'qituvchining insonparvar bo'lishi to'g'risida fikr yuritib ota-onasi o'z bolasi uchun o'qituvchi tanlayotganda uning to'g'ri so'z, halol, toza-ozoda va bolalarni sevuvchi kishi bo'lishiga e'tibor berish lozim deb aytadi. O'qituvchi yuksak fazilatlar egasi bo'lishi, shu bilan birga yetuk mahoratli bo'lishi jamiyat uchun, kelajak avlod uchun juda muhimdir. Shundagina mukammal, komil shaxslarni Vatanga yetkazib beramiz. Vatanga muhabbat, istiqloлга sadoqat ruhida tarbiyalangan yosh avlod hayotini faqat ezgu ishlarga safarbar qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh. Shodmonova. Maktabgacha pedagogika. T., «Fan va texnologiyalar», 2005.
2. A. Holiqov. Pedagogik mahorat. T., «Iqtisod — Moliya», 2010.
3. U. Tolipov, M. Usmonboyeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T., «Fan», 2005.
4. Maktabgacha ta'limning davlat standarti. O'zPFITI. T., 1995.
5. P. Yusupova. Maktabgacha pedagogika. T., «O'qituvchi», 1996.

BASKETBOLNING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISH TARIXI

Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Xudaynazarova Gullola Mirxojidinova

Qo'qon davlat pedagogika instituti talabalari

Abdumannova Gullola, Matvaliyeva Sohila,

Muhammadjonova Madina

Anotatsiya: Basketbol dunyoning eng mashhur va ommaga rivojlangan sport turlaridan biri hisoblanadi. Maqolada basketbolning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: basketbol, basketbol tarixi, Springfield kolleji, ishtirok etuvchilar soni, basketbol qoidalari.

Hozirgi zamon basketbol o'yinining rivojlanish tarixi 1891-yilning dekabr oyidan boshlangan. Springfield shahridagi (AQSh, Massachusetts shtati) xristian -ishchilar maktabi (hozirgi Springfield kolledji)ning anatomiya va fiziologiya o'qituvchisi doktor Djeym A.Neysmit talabalarning qish faslidagi jismoniy mashg'ulotlarini bir qator jonlantirishga qaror qildi. Neysmit tomonidan ijro qilingan o'yinning dastlabki varianti beshta asosiy shartdan va 13 ta asosiy qoidalardan iborat bo'lgan. Neysmit yangi o'yin uchun futbol to'pini tanlaydi, chunki bu to'pni qo'l bilan olib oson bo'lib, uni oshirish qiyin hamda yerga urilgan vaqtda to'p yerdan doimo yuqoriga otilib o'ynashi unga ma'qul bo'lgan.

Bunday o'yinning avj olishi hozirgi zamon basketboli ishqibozlarini hayron qoldirishi mumkin (aytmoqchi, o'sha zamonlarda ham o'yinning nomi xuddi hozirgi singari: "basketbol" deb yozilgan). Neysmit shaftoli terishga mo'ljallangan savatchani zal ichidagi balkonga o'rnatib qo'ygan, savatchaning yonidagi narvonustida farrosh o'tirgan. Uning vazifasi muvafaqiyatli tashlangan va savatchaga tushirilgan to'pni savatcha ichidan olib, pastga o'yinchilarga uzatib turishdan iborat bo'lgan. 1891-yil 21-dekabrda Springfield kollejining gimnastika zalida basketbol bo'yicha birinchi match o'tkaziladi. Matbaa manbalari bu o'yinning uch xil tug'ilish sanasini qayd etadilar: 1891-yil 21-dekabr, 1892-yilning 15 va 20-yanvari. "O'yin yaratuvchi"ning ta'kidlanishiga esa birinchi uchrashuv 1891-yilning "rojestvo" bayrami oldidan o'tkazilgan ekan. Guruhda 18 kishi bor edi. Shuning uchun o'yinda har biri 9 kishidan iborat 2 jamoa ishtirok etdi. O'yin ko'pchilikka shu qadar ma'qul bo'ldiki, tez orada o'yin qoidasidan nusxa ko'chirib berishni so'rab Neysmitni xoli-joniga qo'yishmadi. Keyinroq, 1892-yilda u o'z o'yinining birinchi "Qoidalar kitobi"ni nashr ettirdi. Unda 13 ta asosiy band bo'lib, ularning ko'pchiligi bizning hozirgi kunlarimizda ham amal

qilmoqda. Prinsip jihatdan u "Qoidalar"ning hozirgilaridan farqi to'pni "olib yurish" qoidalari deb hisoblash mumkin.

Neysmit o'yinda ishtirok etuvchilar sonini qat'iy ravishda cheklab qo'ymagan. Uning ta'rificha, o'yinda uch kishidan boshlab 40 kishigacha qatnashishiga ruxsat berilgan. Holbuki, eng maqbul mezon har jamoada 9 kishi bo'lishi edi. Futbol o'yinidan nusxa ko'chirib o'yinchilarni uchta hujumchiga uchta himoyachiga ajratib qo'yilgan edi. Ularga faqat o'z "zonalarida" o'ynashga ruxsat berilgan edi. 1892-yil 11-martda mana shu qoidalar asosida birinchi marta tomoshabinlar huzurida o'yin o'tkazilib, uni tomosha qilish uchun 200 kishi to'plandi. Talabalar o'z o'qituvchilari bilan o'ynaydilar va 5:1 hisobida g'olib chiqtilar. Shundan keyin o'yin keng miqyosida rivojlanib ketdi va xuddi 1892-yilning o'zida Meksikada ham basketbol o'ynala boshladi. Oradan biroz vaqt o'tgach Lyu Allen Xartford shahrida noqulay savatchalarni - shaftoli terishga mo'ljallangan ushbu savatlarni simdan to'qilgan silindr shaklidagi og'ir savatchalar bilan almashtirdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'yin-yildan-yilga rivojlanib borib, uning qoidalari ham ancha takomillashtirildi. Chunonchi, 1893-yilda birinchi marta shchitga tegib qaytadigan va to'pni tomoshabinlar orasiga borib tushishdan saqlaydigan qurilma va unga to'r xalta biriktirilgan temir halqa o'rnatildi. Shchitning kattaligi 3,6x 1,8 m bo'lgan. Oradan bir-yil o'tgach, to'pning kattaligi oshirilib aylanasining uzunligi 30-32 dyuymga (76,2-81,8 sm)ga yetkazildi. 1895-yilga kelib o'yin qoidalari jarima to'pi tashlash kiritildi. Jarima to'pi 15 fut (5,25 sm) masofadan turib tashlanar edi.

Oradan ko'p o'tmay savatcha hozirgi zamon shaklini oladi, lekin shchit esa o'zining hozirgi kattaligiga 1895-yilda erishadi. Ayni maxalda shchitni oq rangga bo'yab qo'yganlar, 1909-yilga kelib esa shchitni yaltiroq plastinadan tayyorlay boshlaganlar. Maydonda to'pni olib yurish qoidasi 1896-yilda kiritilgan. To'pni tortib olish ham unga qiyin emas edi. Oradan uch-yil o'tgach, basketbolda o'yinchilar soni butunlay standart holga keltirildi, ya'ni bir vaqtning o'zida 5 kishidan ortiq o'yinchi qatnashishiga ruxsat etilmaydigan bo'ldi va basketbol bosqichma-bosqich rivojlanib bordi.

1. 1891-1918-yillarni o'z ichiga olib, basketbolning yangi o'yin sifatida shakllanib borish bosqichi hisoblanadi. Avvaliga gimnastika mashg'ulotlarini biroz jonlantirish uchun yaratilgan basketbol asta-sekin sport o'yiniga aylanib, uning o'ziga xos barcha xususiyatlari shakllana boshlaydi. Uning dastlabki rasmiy o'yin qoidalari yaratiladi. Uning o'yin tekniikasi va taktikasi shakllanadi. O'yinda ishtirok etayotgan jamoa a'zolarining har biri uchun muayyan funktsiya vazifalar belgilab beriladi.

2. 1919-1931-yillardan iborat bo'lib, bu davr milliy basketbol federatsiyalari tashkil etilganligi bilan ajralib turadi. Bu esa basketbolning sport o'yini sifatida

rivojlanib borishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xuddi shu davrda dastlabki basketbol bo'yicha halqaro turnir - musobaqalar o'tkaziladi.

3.1932-1947-yillarni o'z ichiga oladi. Bu davr butun dunyo bo'yicha basketbol o'yini har tomonlama rivojlanganligi bilan xarakterlidir. Bu davrda basketbol o'yini federatsiyasi (FIB) tashkil etiladi. Bu xodisa unutilmas voqea bilan basketbolni sportning Olimpiya turidagi o'yinlar qatoriga kiritilishi bilan birga sodir bo'ladi. Shu davrda sobiq sovet basketbolchilari ham halqaro maydoniga chiqadilar. Basketbol texnikasi va taktikasiga yangiliklar kiritiladi.

4.1948-1965-yillarni o'z ichiga oladi. Bu-yillarda butun dunyoda basketbol o'yini shiddat bilan rivojlanibgina qolmay, muayyan sakrashlar tarzidagi taraqqiyot va sport mahoratining o'sishi ham ana shu davrga to'g'ri keladi. To'pni bir qo'l bilan otish qoidasipaydo bo'ladi, raqibning hujumiga qarshi o'zini himoya qilish texnikasi va taktikasida ancha murakkab malakalar paydo bo'ladi. Mini-basketbol o'yini vujudga kelib, dunyo buylab tarqala boshlaydi

5.1986-1990-yillarda milliy Federatsiyalar soni ortadi. Milliy professional basketbol uyushmalari (NBA) paydo bo'ladi. Basketbolchilarning halqaro aloqalari mustahkamlanadi, o'yin texnikasi va taktikasida yangiliklar vujudga keladi. Musobaqalar qoidasi va hakamlik uslubiyati taqsimlashtiriladi.

Xulosa qilib shuni aytamanki, bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport millat genofondini shakllantirish va sog'lom, barkamol avlodni tarbiyalash vositasi ekanligi isbot talab qilmaydi. Lekin ko'plab mutaxassis-olimlarning fundamental tadqiqotlariga asosan ta'kidlash joizki, har qanday jismoniy tarbiya va sport vositalari (mashqlari) ham jismoniy va psixofimksional imkoniyatlarga ijobiy ta'sir etavermaydi. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tizimini shakllantirish, uni yanada ommaviylashtirish hamda aholining kundalik ehtiyojiga aylantirish ushbu sohani ilmiy asosda tashkil qilishni taqazo etadi. Ayniqsa o'zbek sportini raqobatbardosh bosqichga ko'tarish, uni xalqaro miqyosga olib chiqish faqat ilmiy izlanishlar, chuqur tadqiqotlar evaziga amalga oshirilishi mumkin. Binobarin, soxa bo'yicha ta'lim olayotgan har bir bo'lajak mutaxassis ilmiy-nazariy jihatdan to'la-to'kis qurollangan, o'z kasbining ustasi, zamonaviy, ilg'or ilmiy-tadqiqot uslublarini o'zlashtirgan bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Parmonov Akmal Abdupattaevich. "Methodological doctrine of the organization of the process of physical education through national traditions." To Secure Your Paper As Per UGC Guidelines We Are Providing A Electronic Bar Code. 1.12 (2021): 45-47.
2. Дехканова М. О., Умарова З. У., Ш. Набиева. "Вертикальная механическая работа в аспекте оценки техники бега." Учёный XXI века 6-2 (19) (2016):16-19.

3. Умарова, Зулхумор Уринбоевна. "Формирование здорового поколения как основная социально-педагогическая проблема." Исследование инновационного потенциала общества и формирование направлений его стратегического развития. 2014.

4. Umarova Zulxumor Urinbaevna, Umarov Abdusamat Abdumalikovich. "Physical development of youth in preschool education." Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities 12.4 (2022): 405-406.

5. Umarova Zulxumor Urinbaevna, Rakhimov Sheramat Mirzarakhimovich, Kuvvatov Umidjon Tursunovich. "Sports and Great Heroes." Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress 1.4 (2022): 141-143.

6. Умарова Зулхумор Уринбоевна. "ОСОБЕННОСТИ ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В СОВРЕМЕННОМ ГАНДБОЛЕ." Актуальные научные исследования в современном мире 6-5 (2020): 159-162.

7. Умарова Зулхумор, И. Одилова. "ОСОБЕННОСТИ ВЫБОРА НАГРУЗОК В НАЧАЛЬНОЙ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ СПОРТСМЕНОВ."

В номере (2019): 33.

HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISH

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Katta o'qituvchi Xudaynazarova Gullola Mirxojadinova

Qo'qon davlat pedagogika instituti talabalari

Oybekova Shahnoza, Olimova Maftuna, Abdurahimova Madina

Anotatsiya: Ushbu maqolada harakatli o'yinlarni tashkil qilish va maktab va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun sport o'yinlarini o'tkazish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Harakatli o'yinlar, jismoniy tarbiya, sport o'yinlari, sog'lomlashtirish

Tarbiyachining o'yin jarayoniga rahbarlik qilishi metodikasini egallagan bo'lishi o'yinlarni muvaffaqiyatli o'tkazishning asosiy sharti hisoblanadi. Harakatli o'yinlarni tanlash va rejalashtirish dasturga muvofiq amalga oshiriladi. Bunga har bir yosh guruhning ish sharoiti hisobga olinadi, chunonchi bolalarni jismoniy va aqliy rivojlanishining umumiy darajasi harakat ko'nikmalarining rivojlanishi, har bir bola sog'lig'ining ahvoli, o'ziga xos xususiyatlar, yil fasli, kun tartibi, uyini o'tkazish o'rni, shuningdek bolalar qiziqishlarini o'ziga xos xususiyatlari. Harakatli o'yinlar dastur talablariga muvofiq asta-sekin murakkablashtirib boriladi, bolalar ongini o'sishi, ular to'plagan harakat tajribasini, maktabga tayyorlash zaruriyatini hisobga olgan holda o'zgartirib turiladi.

Kichik guruhda mazmuni va qoidasiga ko'ra sodda bo'lgan mazmunli va mazmunsiz harakatli o'yinlar tashkil etiladi. Bu o'yinlarda barcha bolalar bir xil rol yoki harakat topshirig'ini tarbiyachining bevosita ishtirokida (barcha bolalar – qushchalar, tarbiyachi – ona qush bo'ladi...) bajaradilar.

3 yoshli bolalar asta-sekin yakka holda rollarni bajarishga o'rgatib boriladi (barcha bolalar qushlar, bitta yoki ikkita bola avtomobil bo'ladi). O'rta guruhda eng oddiy musobaqa usulidagi o'yinlarni yakka tarzda ham, jamoa tarzda ham o'tkazish mumkin. Katta guruhda bolalar uchun harakatli o'yinlar o'z mazmuni, qoidalari, rollarning miqdori, topshirishni jamoa musobaqasiga joriy etishga ko'ra murakkablashtiriladi.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari birmuncha murakkab harakatli o'yinlar, shuningdek jamoa musobaqalaridan iborat jamoa o'yinlarni, o'yin estafetasi, sport o'yinlarini o'ynaydilar. Bularning hammasi chaqqonlik, tezkorlik, chidamlilikni rivojlanishi, harakat ko'nikmalarining takomillashuviga, axloqiy-irodaviy sifatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Bolalarni yangi o'yin bilan tanishtirish. Uning mazmuni va qoidalarini tushuntirishi tarbiyachidan puxta tayyorgarligini talab etadi. Ayrim

o'yinlarning mazmuni oldindan bo'ladigan suhbatlar asosida bolalarni bilimlarini oydinlashtirish mumkin. Ularning tasavvurlari aniqlashadi, o'yin obrazlarga nisbatan munosabat tarkib topadi, asosiy xayol o'sadi. O'yinlarni tushuntirish ularning turlariga ko'ra har-xil o'tishi mumkin, biroq bu tadbir doimo emotsional jihatdan qizig'arli, bolalarni quvnoq o'yin faoliyatiga tayyorlaydigan, o'yinni tezroq boshlash istagina tug'diradigan va o'yin topshiriqlarini ishtiyoq bilan bajarishga undaydigan bo'lishi kerak.

Mazmunsiz o'yinni tushuntirish qisqa, aniq va ifodali ohangda bo'lishi lozim. Tarbiyachi o'yin harakat izchilligini tushuntiradi, bolalar va o'yin atributlarining joylashish o'rni (kichik va o'rta guruhda buyumlarni mo'ljallab, katta guruhlarda esa mo'ljalga olmay ko'rsatadi) fazo iborasidan foydalangan holda ko'rsatadi va qoidalarni aniqlashtiradi. Shundan so'ng tarbiyachi bolalarga bir necha savollar beradi. O'yinni qoidasi bolalarga tushunarli bo'lsagina o'yin quvnoqlik va uyushqoqlik bilan bilan o'tadi. Musobaqa elementlari mavjud o'yinlarni o'tkazishda tarbiyachi o'yinni tushuntirayotib qoidalarni, o'yin usullarini, musobaqa shartlarini aniqlashtiradi, bolalarni topshiriqlarni yaxshi bajarishga harakat qilishlar va yaxshi uddalashga ishonch bildirgan holda rag'batlantiradi. Tarbiyachi bolalarning jismoniy komoloti va yakka o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda musobaqalashayotgan kuchlari teng guruhlar – komandalarni birlashtiradi; o'ziga ishonchsiz, tortinchoq bolalarni faollashtirish maqsadida ularni jasur, faol bolalar bilan qo'shib qo'yadi. Ba'zan o'yinga sport ko'rinishini berish uchun komanda sardorlari, hakam va uning yordamchilarini saylash mumkin. Harakatli o'yinlar muhim ahamiyatga ega bo'lgan kompleks ta'lim-tarbiya jarayonidir. Bu jarayonning asosini tashkil etuvchi bolalarning harakat faoliyati jismoniy rivojlanishga, harakat ko'nikmalari va jismoniy sifatlarning shakllanishiga, organizmning funksional faoliyatini oshirgan va emotsional quvnoqlik tuyg'ularini kuchaytirgan holda salomatlikni mustahkamlashga ijobiy ta'sir etadi. Harakatli o'yinlar jismoniy tarbiyaning asosiy vositalari va metodlaridan biri sifatida yuqorida sanab o'tilgan vazifalarni samarali hal etishga yordam beradi.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda erishiladigan sog'lomlashtirish samarasi bolalarning o'yin faoliyati jarayonida yuzaga keladigan va bola psixikasiga yaxshi ta'sir etadigan ijobiy emotsiyalar bilan uzviy bog'liqdir. Emotsional ko'tarinkilik bolalarda barcha uchun umumiy bo'lgan maqsadga erishishga intilish uyg'otada va u vazifalarni aniq tushunishda, harakatlarning o'zaro mosligida, fazoda va o'yin sharoitlarida aniq mo'ljal olishda, topshiriqlarni tezlashtirilgan sur'atda bajarilishida ifodalanadi. Bolalarning maqsadga erishishga nisbatan kuchli ishtiyoqi va zavqli intilishi asnosida turli to'siqlarni yengib o'tishga yordam beruvchi irodaning roli oshadi.

Harakatli o'yinlar bolalar tomonidan avval egallangan harakat ko'nikmalarini takomillashtirish va jismoniy sifatlarni tarbiyalash metodi bo'lib xizmat qiladi. O'yin

jarayonida bola o'z e'tiborini harakatni bajarish usuliga emas, balki maqsadga erishishga qaratadi. U o'yin shartlariga muvofiq harakat qiladi, bunda chaqqonlik ko'rsatadi va shu asnoda harakatlarni takomillashtiradi. Shuning uchun, masalan, «Bo'ri jarlikda» o'yini bolalar yugurib kelib uzunlikka sakrashni bilib olganlaridan keyin beriladi. Harakat faoliyati sifatida harakatli o'yin muayyan maxsus xususiyatlarga ega: u boladan signal va o'yinda to'satdan bo'ladigan o'zgarishlarga tezda javob berishni talab qiladi. O'yinda yuz beradigan turli vaziyatlar, harakatlar muskul tarangligi darajasining o'zgarishi zaruratini keltirib chiqaradi. Masalan «Tuzoq» o'yinida har bir bola boshlovchi harakatini diqqat bilan kuzatib borishi lozim: boshlovchi unga yaqinlashganda qarama-qarshi tomonga shitob bilan qochib o'tadi; o'zini xavfsiz sezgach, sekin harakat qilib, to'xtab turadi; boshlovchi yaqinlashganda yana harakatini tezlashtiradi. Deyarli har bir harakatli o'yinda harakatlar va bolalar harakatiga oid signallar mavjud. Bunday aktiv harakat faoliyati bola qo'zg'olish va tormozlanish jarayonlarini takomillashtirgan va muvozanatlashtirgan holda nerv tizimni mashq qildiradi, shuningdek kuzatuvchanlik, topqirlik, o'zgaruvchan atrof-muhitda mo'ljal olish qobiliyati, yuz bergan mushkul holatdan qutilish yo'lini topish, tezda qaror qabul qilish va uni amalga oshirish, botirlik, chaqqonlik tashabbus ko'rsatish, maqsadga erishishning mustaqil usulini tanlashni tarbiyalaydi.

Xulosa qilib shuni aytamanki hamma bolalarning faol bo'lishiga harakat qilishi kerak. Bolalar faqat sport o'yinlari elementini o'zlashtirib olishlari emas, balki ularning asosiy qoidalarini foydalanayotgan sport inventarlarining qismlari nomini, ularni asrab-avaylab saqlashni bilishlari lozim. Agar tarbiyachining o'zi sport o'yinlarida faol ishtirok etsa, bolalarning xatti-harakatiga rahbarlik qilsa, sport o'yinlariga o'rgatish ancha tezlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Умарова, Зулхумор Уринбоевна. "Формирование здорового поколения как основная социально-педагогическая проблема. " Исследование инновационного потенциала общества и формирование направлений его стратегического развития. 2014.

2. Umarova Zulxumor Urinbaevna, Umarov Abdusamat Abdumalikovich. "Physical development of youth in preschool education." Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities 12.4 (2022): 405-406.

3. Umarova Zulxumor Urinbaevna, Rakhimov Shermet Mirzarakhimovich, Kuvvatov Umidjon Tursunovich. "Sports and Great Heroes." Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress 1.4 (2022): 141-143.

4. Умарова Зулхумор Уринбоевна. "ОСОБЕННОСТИ ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В СОВРЕМЕННОМ ГАНДБОЛЕ." Актуальные научные исследования в современном мире 6-5 (2020): 159-162.

5. Умарова Зулхимор, И. Одилова. "ОСОБЕННОСТИ ВЫБОРА НАГРУЗОК В НАЧАЛЬНОЙ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ СПОРТСМЕНОВ."

В номере (2019): 33.

6.3.У.Умарова, Ш.Эргашев. "АНАЛИЗ ФИЗИЧЕСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ СОСТОЯНИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ." Актуальные научные исследования в современном мире 5-3 (2018): 166-171.

7.3.Умарова, Ш.Эргашев. "ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРИ ПОДГОТОВКЕ К ФОРМИРОВАНИЮ У УЧЕНИКОВ НАВЫКОВ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ." Актуальные научные исследования в современном мире 5-3 (2018): 159-165.

SPORTCHILARNINIG UZOQ MUDDATLI TAYYORGARLIK JARAYONLARI VA JISMONIY RIVOJLANISHI BILAN O'ZARO BOG'LIQLIGI

*Qo'qon QDPI Jismoniy madaniyat fakulteti
talabalari Ahmedova Dilyora,
Abduhamidova Oynoza,
Tursunaliyeva Aziza
Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Xudaynazarova Gullola Mirxojidinova*

АНОТАТСИЯ

Maqolada ko'p yillik sport takomillashuvi jarayonida tanlov va sport ixtisosligiga yo'naltirish masalalari talqin etilgan. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil qilish ko'p yillik mashg'ulotlar samaradorligini oshirish va uni ko'p bosqichli tadbir sifatida sportchilar amaliyotiga tatbiq etish muhimligi muhokama etilgan.

АННОТАЦИЯ

В статье рассказывается о долгосрочном развитии спорта и его утрате. Обсуждалась организация рабочего процесса на научной основе, важность внедрения многолетней подготовки на научной основе и ее внедрения в практику спортсменов как многоэтапного мероприятия.

ANNOTATION

The article describes the issues of selection and orientation to sports specialization in the course of long-term sports improvement. The importance of organizing this process on a scientific basis to increase the effectiveness of many years of training and applying it to the practice of athletes as a multi-level event was discussed.

Kalit so'zlar. Sportchi tayyorlash, mikro tuzilma, mezo tuzilma, ko'p yillik bosqich, mashg'ulotlarning shiddati, sinsetiv davr.

Ключевые слова. Подготовка спортсмена, микроструктура, мезоструктура, многолетний этап, интенсивность тренировок, сенсорный период.

Key words. Athlete training, microstructure, mesostructure, multi-year stage, intensity of training, sensory period.

Bugungi kunda yuqori malakali sportchilarni tayyorlash jarayoni murakkab jarayon bolib, ilmiy asoslangan mashg'ulot vosita va usullaridan amaliyotga tatbiq qilishni talab qiladi. Ko'p yillik mashg'ulot tuzilmasini ishlab chiqishda sport turining xususiyatini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Yillik yuklamalarni tayyorgarlik turlari bo'yicha taqsimlashda sportchining jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarlik darajasini hisobga olish kerak.

Zamonaviy sport amaliyotida ko'p yillik tayyorgarlikning turli bosqichlarida sportchilarni jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanishi, jismoniy sifatlarning rivojlanishini shiddatli davrlari, sportchi organizmidagi turli biologik o'zgarishlar, uni tayyorgarlik turlariga ta'sirini majmuaviy o'rganish orqali mashg'ulot metodikalarini

ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq qilish masalalari mavzuning dolzarbligidan dalolat beradi.

Sportchilarning tayyorgarlik jarayonini shartli ravishda uchta o'zaro bog'liq tarkibiy qismga ajratish mumkin: mashg'ulot jarayonini tuzish, uni amalga oshirish va mashg'ulotlarning borishini kuzatish.

Sport mashg'ulotlarining tuzilishida mashg'ulot jarayonining yaxlitligi ma'lum bir tuzilma asosida ta'minlanadi, bu tarkibiy qismlarni (quyi tizimlar, tomonlar va alohida qismlar) ularning bir-biri bilan muntazam aloqalarini va umumiy ketma-ketligi ma'lum tuzilma asosida birlashtiriladi.

Mashg'ulot tuzilmasi quyidagi xarakterga ega:

1. mashg'ulot mazmuni elementlarining o'zaro bog'lanish tartibi (umumiy va maxsus jismoniy, taktik-texnik tayyorgarlik vositalari, usullari va boshqalar);
2. mashg'ulot yuklamasi ko'rsatkichlarining zaruriy nisbati (uning hajm va jadalligining son va sifat xususiyatlari);
3. mashg'ulotning turli qismlarining (alohida mashqlar va ularning qismlari, bosqichlari, davrlari, sikllari) ketma-ketligi, bu jarayonning faza yoki bosqichlarini ifodalaydi, bunda mashg'ulot jarayoni muntazam o'zgarishlarga uchrab turadi.

Sport mashg'ulotlarining boshlang'ichdan mahorat cho'qqisigacha bo'lgan uzoq muddatli jarayonini sportchilarning yosh va malaka ko'rsatkichlari bilan bog'liq uzoq muddatli mashg'ulotlarning alohida bosqichlarini o'z ichiga olgan ketma-ket katta bosqichlar ko'rinishida ifodalanishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, ayrim sport turlarida ko'p yillik jarayonning bosqichlari va qismlari o'rtasida aniq chegaralar mavjud emas, shuningdek, ushbu bosqich va qismlar uchun ham qat'iy vaqt chegaralari mavjud emas.

1-jadval.

Ko'p yillik tayyorgarlik jarayonining taxminiy tuzilishi

Bosqich-lar	I	II	III	IV	V	VI	VII
	Dastlabki tayyorlov	Boshlang'ich mutaxassislik	Chuqurlashtirilgan mutaxassislik	Sportda takomillashtirish	Yuqori ko'rsatkichlar	Ko'rsatkichlarni saqlab qolish	Shug'ullanganlik darajasini saqlab qolish
Shug'ullanish yillari	1-2-3	4-5	6-7	8-9-10	4 dan 12 yilgacha	-	-
Bosqichlar	Bazaviy tayyorgarlik			Individual imkoniyatlarni maksimal darajada amalga oshirish		Sport umrining uzoqligi	

Uzoq muddatli sport mashg'ulotlarini to'g'ri tuzish quyidagi omillarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi: optimal yosh chegaralari, eng yuqori natijalar, odatda, unga tanlangan sport turida erishiladi; ushbu natijalarga erishish uchun tizimli tayyorgarlik davomiyligi; uzoq muddatli tayyorgarlikning har bir bosqichida

mashg'ulotning asosiy yo'nalishi; maxsus tayyorgarlikning boshlangan pasport yoshi; sportchining individual xususiyatlari va mahoratining o'sish sur'ati.

Uzoq muddatli sport mashg'ulotlari jarayoni quyidagi uslubiy tamoyillarga muvofiq tashkil qilinadi:

1. Barcha yosh guruhlariga uchun vazifalar, vositalar, usullar va tayyorgarlikning tashkiliy shakllari to'g'ri uzluksizlikni ta'minlovchi yagona pedagogik tizim. Uzoq muddatli mashg'ulotlar samaradorligining asosiy mezonini bu sport turi uchun optimal yosh doirasida erishilgan eng yuqori sport natijasidir.

2. Barcha yosh guruhlarini tayyorgarlik jarayonida yuqori sport mahoratiga nisbatan maqsadli yo'naltirish.

3. Sportchining uzoq muddatli tayyorgarlik jarayonida turli tomonlarining optimal bog'liqligi (mutanosibliigi).

4. Umumiy va maxsus tayyorgarlik vositalari hajmining barqaror o'sishi, ular o'rtasidagi bog'liqlik asta-sekin o'zgarib boradi. Yildan-yilga maxsus tayyorgarlik vositalari hajmining solishtirma og'irligi mashg'ulot yuklamasining umumiy hajmiga nisbatan ortadi va shunga muvofiq umumiy tayyorgarlikning solishtirma og'irligi kamayadi.

5. Tayyorgarlik va musobaqa yuklamalarining hajmi va jadalligini progressiv oshirish. Keyingi yillik siklning har bir davri avvalgi yillik siklning tegishli davrlariga nisbatan tayyorgarlik yuklamalarining yuqori darajasida boshlanishi va yakunlanishi kerak.

6. Ayniqsa, bolalar-o'smirlar bilan tayyorgarlik mashg'ulotlari va musobaqa yuklamalarini qo'llashda muntazamlikka qat'iy rioya qilish, chunki har tomonlama tayyorgarlik uzoq muddatli jarayonning barcha bosqichlarida mashg'ulot va musobaqa yuklamalari uning biologik yoshi va sportchining shaxsiy imkoniyatlariga to'liq mos kelsagina ortib boradi.

7. Uzoq muddatli tayyorgarlikning barcha bosqichlarida sportchilarning jismoniy sifatlarini bir vaqtning o'zida rivojlantirish va buning uchun eng qulay bo'lgan yosh davrlarida individual sifatlarni imtiyozli rivojlantirish.

Maktab yillarida samarali pedagogik ta'sir ko'rsatilsa, barcha jismoniy sifatlarni rivojlantirish imkoniyatlari mavjud bo'ladi, bu esa insonning harakat funksiyasining muayyan jihatlarini yoshga bog'liq rivojlanish modellarini tubdan o'zgartirish kerak.

Uzoq muddatli tayyorgarlik bosqichlarida mashg'ulot jarayonining ustuvor yo'nalishi jismoniy sifatlarni rivojlantirishning ushbu sensitiv davrlarini hisobga olgan holda belgilanadi. Qizlarda jismoniy sifatlarni shakllantirishning sensitiv davrlari bir yil oldin sodir bo'ladi.

Yuqorilardan ko'rinib turibdiki ko'p yillik mashg'ulot jarayonini to'g'ri tuzish uchun muayyan sport turida eng yuqori sport natijalariga erishish uchun zarur bo'lgan vaqtni hisobga olish kerak. Odatda, qobiliyatli sportchilar 4-6 yildan keyin birinchi katta muvaffaqiyatlarga, eng yuqori yutuqlarga esa, 7-9 yillik ixtisoslashtirilgan tayyorgarlikdan so'ng erishadilar. Kuzatuvlar, tajribali murabbiylar bilan o'tkazilgan suhbat va so'rovnomalar natijalariga ko'ra bu sohada ayrim fikrlar bir birini inkor qiladi. Tajribali murabbiylardan biri shunday deydi; mashg'ulotga ixtiyoriy kelgan yosh sportchilar bilar yillar davomida mashgulot olib borgandak ko'ra, qobiliyatli

sportchilarni ahtarib topish, ular bilan mashg'ulot olib borish va tezroq natijaga erishish afzalroq. Boshqasi buni inkor qilib, sportdagi yillar davomida shakillangan tajriba muhim ahamiyatga ega ekanligini takidlaydi. Yana boshqasi esa sportda yuqori natijalarga erishish judayam ko'p omillarga bog'liqligii takidlab, barcha omillar majmuasi yeg'indisiga sportchining omadini qo'shimcha qiladi. Umuman olganda yuqorida kiltirilgan tajribali murabbiylarning bildirgan fikrlari uzoq muddatli murabbiylik faoliyati davomida yuzaga kelgan. Har qanday vaziyatda ham yillar davomida yeg'ilgan tajribalar va limiy asoslangan mashg'ulot modellarini amaliyotga joriy qilish, olingan natijalarning samaralarini kelajak avlodga uslubiy manba sifatida qoldirish, ko'p yillik mashg'ulotlarni oqilona rejalashtirishga yordam beradi.

Sportchining umumiy va maxsus tayyorgarligi birligi.

Mazkur tamoyil asosida sport ixtisoslashuvi bilan sportchining har tomonlama umumiy rivojlanishi orasida o'zaro aloqalar mavjudligi to'g'risidagi tasavvurlar yotadi. Sportdagi muvaffaqiyatlar bilan sportchining har tomonlama rivojlanishi orasidagi bog'liqlikni ikki qonuniyat orqali izohlash mumkin:

1. Organizm birligi, ya'ni barcha a'zolar, tizimlar va funksiyalarning faoliyati jarayonidagi o'zaro bog'liqligi. Organizm yaxlit birlikdan iborat bo'lganligi sababli, bir xil qobiliyatlarning rivojlanishi boshqalarining rivojidan ayri holda yuz bera olmaydi. Har qanday xususiyat, sifat, qobiliyat ayni vaqtda boshqa xususiyat, sifat, qobiliyatlarning rivoji tufayli yaxshiroq rivojlanadi.

2. Turli harakat ko'nikmalari va malakalarining o'zaro ta'siri. Tuzilishiga ko'ra musobaqa mashqlariga o'xshash ko'nikma va malakalar doirasi qanchalik keng bo'lsa, yangi ko'nikmalarni egallash hamda ilgari o'zlashtirilganlarini takomillashtirish uchun sharoit shu qadar qulay bo'ladi.

Mazkur tamoyilni yuzaga chiqarishda quyidagi qoidalarga tayanish lozim:

a) har qanday sport turida mashg'ulot jarayoni sportchining ham umumiy, ham maxsus tayyorgarligini o'z ichiga olishi kerak;

b) sportchining umumiy tayyorgarligi mazmuni ko'p jihatdan uning sport ixtisosligiga, maxsus tayyorgarligining mazmuni esa umumiy tayyorgarlik yaratgan sharoitga bog'liq bo'ladi;

v) mashg'ulot jarayonida umumiy va maxsus tayyorgarlikning eng maqbul nisbatiga rioya qilish shart, chunki ularning har qanday nisbati ham sportchi uchun foydali bo'lavermaydi.

Har bir muayyan holatda umumiy va maxsus tayyorgarlikning nisbati sportchining yoshiga, sport mahorati darajasiga, sport ixtisosligiga, alohida xususiyatlari, mashqlanganlik darajasiga, mashg'ulotning bosqichi va davriga bog'liq.

Ko'p yillik trenirovka bosqichlarida jismoniy tayyorgarlik vositalarining o'zgarishi.

“Kesishib o'tgan moslashuv” – sportchida maxsus bo'lmagan mashqlar bilan shug'ullanganda zarur sifatlarning rivojlanishi bolalar va ommaviy sport bilan shug'ullanganda bo'ladi, rezerv va yuqori natijali sportda bu mexanizm ishlamaydi. Masalan, suzuvchilarda sport o'yinlari, kross, eshkak eshish, og'ir atletika bilan shug'ullanganda sport natijalari faqat boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida o'sadi.

Ko'p yillik trenirovka bosqichlarida tayyorgarlikning bir xil vositalari rivojlanishdagi, barqarorlashish yoki tiklanishdagi o'z samarasini o'zgartiradi.

Jismoniy tarbiyaning vositalari ko'p yillik trenirovka bosqichlarida turli rollarni o'ynaydi. Boshlang'ich bosqichlarida "kesib o'tgan moslashuv"i ta'sir etayotganda, UJT rivojlanish vositasi bo'lib va sport natijalarini o'sishiga ta'sir etadi, mutaxassislik va ustalik bosqichlarida "kesib o'tgan moslashuv" ta'sir etmaydi, lekin UJT vositalari sport mahoratining oshishiga halaqit beradi.

Sportchining jismoniy tayyorgarligi uning sport mutaxassisligi bilan chambarchas bog'liq. Ayrim sport turlari va ularning individual tarmoq(disiplina)larida sport natijasi birinchi navbatda tezlik-kuch imkoniyatlari, anaerob mahsuldorlikning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi; boshqalarda - aerob mahsuldorligi, uzoq muddatli ish uchun chidamlilik; uchinchisida - tezlik-kuch va muvofiqlashtirish qobiliyatlari; to'rtinchidan, turli jismoniy sifatlarning bir xilda rivojlanishi bilan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Salamov R.S. "Sport mashg'ulotlarining nazariy asoslari". 2 tom. Darslik. ITA-PRESS. T. 2015 yil. 181 b.
2. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения. — К.: Олимпийская литература, 2004.
3. Теория и методика [физического воспитания](#) и спорта: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов. — М.: Издательский центр «Академия», 2000, 2004.
4. Туманян Г. С. Стратегия подготовки чемпионов: настольная книга тренера — М.: Советский спорт, 2006.
5. Курамшин Ю.Ф. Теория и методика физической культуры. Учебник. Москва. — 2010 г.
6. Умаров Д.Х. Теория спорта Учебник. Ташкент. — 2021 г.

QARAQALPAQSTANDA SMM TEKSTLERINIŇ ÖZGESHELIKLARI

Guldana Erejepova
QMU 4-kurs studenti

Annotatsiya. Bul maqalada Qaraqalpaqstandaǵı SMM tekstlerinde ushırasatuǵın ózgeshelikler hám kemshilikler haqqında pikir júritilgen hám usınıslar berilgen.

Gilt sózler: Copywriting, kopirayter, tema, offer, tiykarǵı bólim, call to action, 4U texnikası

SMM tarawı zaman menen teń rawajlanıp barıwı arqalı, oǵan bolǵan talap ta kóbeymekte. Ásirese, biznes ortalıǵında SMM menedjerlerdiń abırayı artıp, biznesti, marketingdi durıs júritiw arqalı sol salanıń brendin tanıtıp, qarıydarlar sanın kóbeytpekte. Biziń Respublikamızda Instagram, Facebook, TikTok sociallıq tarmaǵı hám Telegram messenjerinde SMM menedjerlerdin ámeliy jumıslarımız kóriwimizge boladı. Olardan «The Matrix», «ZedMarketing», «Primus» sıyaqlı SMM toparlardı mısıl etip kórsetsek boladı. Álbette SMMde, Marketingde SMM tekstleriniń yaǵnıy copywriting textleriniń ornı ayırıqsha.

Copywriting bul inglis tilinen alınǵan sóz bolıp, bizińshe “tekst jazıw óneri» degen mánisti bildiredi¹. Copywriting menen yaǵnıy text jazıw menen shuǵıllanıwshı insanlardı bolsa, biz **kopirayter** (copywriter) dep ataymız. Biraq tekst jazatuǵın barlıq insanlar, kopirayter bola bermeydi.

Kopirayterler – bul biznes, reklama ushın arnawlı jazılǵan reklamalıq tekst jazıwshı insan. Olar sociallıq tarmaqlar, kataloglar, broshyuralar, sayt, satıw tekstlerin jazıw menen shuǵıllanadı.

«Qarıydarlardı tartıw ushın 10 sózden ibarat tekst jazıw, muhabbat haqqında jazılǵan qısqa qosıqtan pariq qılmaydı» deydi belgili kopirayter Ben Myers «Copywriting is still writing»² kitabında. Sebebi eki jaǵdayda da, tekst isenimlilik, qısqalıqtı, forma jaǵınan shıraylılıqtı talap etedi. Eger biz jazıp atırǵan tekstimizge isensek, demek qarıydarlardı da isendire alamız.

Filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktorı (Phd) S.Esemuratova avtorlıǵındaǵı «Puqaralıq jurnalistikaniń rawajlanıwında internet-resurslarınıń roli» kitabında SMM tekstlerin tómendegishe kontent túrine ajıratıp kórsetedi:

ónim yamasa xizmetti satıp alıw maqsetinde jazılǵan tekstler;

informaciyalıq tekstler;

bilimlendiriw baǵdarındaǵı kontent;

jazılıwshılardı qızıqtırıwshı kontent;

sociallıq tarmaqlar ushın qızıqlı kontent.³ Al, Qaraqalpaqstan aymaǵında kóbinese qızıtırıwshı tekstler, informaciyalıq yaǵnıy maǵlıwmat beriwshı hám reklamalıq tekstler kóbirek ushıraspaqta. Mısalı: jazılıwshılar sanı joqarı bolǵan

¹ <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Kopirayting>

² <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2008/jan/18/copywritingisstillwriting>

³ S.Esemuratova “Puqaralıq jurnalistikaniń rawajlanıwında internet-resurslarınıń roli/SMM tekstleriniń ózgeshelikleri/Tashkent:2019/(170)

«Qaraqalpaq24» telegram kanalında Dilmash oqıw orayı haqqında «Jaz máwsiminde perzentlerińizdi ne menen bánt qılıwdı haqqında oylap atırsız ba? »⁴ temasında reklamalıq tekst kórinisindegi post jaylastırıldı. Bul jerde tema oqıwshınıń dıqqat tartıp, qızıǵıwshılıǵın arttırıw ushın arnalǵan bolıp, tekst mazmunı boyınsha balalardıń waqtın dógerekler menenbánt etiwge arnalǵan. Biraq temanıń uzınlıǵı, kanal oqıwshılarınıń izin oqımay qalıwna sebep bolıwı múmkin. «Perzentiniń kelesheğine biyparıq bolmaǵan analar qayerdesiz?» sıyaqlı tema qoyılǵanında, kópshilik ata-analardıń itibarın tartqan bolar edi. Reklamalıq postqa «Qaraqalpaq24» telegram kanalında járiyalanǵan «Úyińizge yáki ofisińizge ájayıp jalyuzilerdi ornatiwdi qáleysiz be?»⁵ temasındaǵı posttı mısıl etip alsaq boladı. Tekst teması, offerler jaqsı berilgen hám maǵlıwmatlar, adres durıs keltirilgen, oqıwshını ónimdi satıp alıwǵa shaqıra aladı.

SMM teksti tiykarınan tórt bólimnen ibarat bolıwı kerek. Bular

1. Tema;
2. Offer;
3. Tiykargı bólim;
4. Call to action

yaǵnıy háreketke shaqırıw. Eń birinshi náwbette tekste tema durıs tańlanıwı kerek. Sebebi reklamalıq SMM tekstlerde tema 80% ónimniń satılıwına alıp keledi. Eger tema qáte tańlansa tekst oqılmay qalıwı hám tayarlanǵan media yaǵnıy foto, videoniń biykar ketiwine alıp keledi. Tekst jazǵanda hámıyshe tema kreativligi birinshi orında turıwı kerek. **Tema** qariydardı qızıqtıra alıwı, onıń itibarın tartıwı, qariydardıń mashqalasın kórsetip beriliwi kerek hám kóbinese soraw, úndew formatında berilgeni maqsetke muwapıq. **Offer** bul inglis tilinen alınǵan bolıp, bizińshe «usınıs» degendi bildiredi. Ol tiykarınan qariydarǵa ónim yáki tovardı satıp alıwı ushın, bas tarta almaytuǵın usınıs beriw wazıypasın atqaradı. Tıyargı bólimde ónim, xızmet haqqında maǵlıwmat beriwı, satıp alıw ushın qariydar biliwi kerek informaciyalardı kórsetiwı kerek. SMM tekstleriniń jáne bir ózgeshe tárepi, onda juwmaq bolmaydı, onıń ornına **call to action** yaǵnıy háreketke shaqırıwshı sózler qollanǵanı maqul. Mısalı, «sayttan dizimnen ótiń», «... nomerine baylanısıń», « + belgisin qaldırıń» sıyaqlı sózler qollanıladı.

SMM tekstinde

- ❖ Tema
- ❖ Offer
- ❖ Tiykargı bólim

❖ Call to action izbe izligi saqlanbasa, oqıwshınıń itibarın tarta almawı hám satıw ónimdarlıǵın tómenletiwı múmkin.

Búgingi kúnde SMM tekslerinde «**4U**» **texnikası** keń qollanıladı. 4U texnikası bul tórt U yaǵnıy inglis tilinde Usefulness-paydalı, Uniquens-ayırıqshalıǵı, Ultra specifity-ózine tánligi, Urgensy-háreketsheligi bolıp esaplanadı. Bul texnikada qariydarǵa xızmet yáki ónimnen kóretuǵın paydasın kórsetken halda, ónimdi «sata alıwımız» kerek. Mısalı: «30 kúnde den sawlıqqa zıyansız 3-10 kg salmaq taslań». Bunda salmaq taslaw qariydardıń paydası, 3-10 kg ózine tánligi, 30 kúnde

⁴ [https://t.me/KARAKALPAK24/27081/\(27.05.2023/18:03\)](https://t.me/KARAKALPAK24/27081/(27.05.2023/18:03))

⁵ [https://t.me/KARAKALPAK24/26879/\(21.05.2023/12:10\)](https://t.me/KARAKALPAK24/26879/(21.05.2023/12:10))

háreketshénlígi, den sawlıqqa zıyansız ekeni ayırıqshalığı bolıp esaplanadı. Eger biz usı texnikadan paydalanıp tekst jazılatuǵın bolsa, satıw sanı artıp barıwı sózsiz. Sebebi qariydarǵa, derlik hámmemizge ónim yáki xızmettiń paydalılıǵı, ayırıqshalığı úlken áhmiyetke iye. Biraq ónimniń ayırıqshalıǵın, ózgesheligin kórsetiw maqsetinde, ónimdi bórttirip, artıqsha maqtawǵa bolmaydı. Bul qariydardıń bizneske bolǵan isenimin joǵaltıwı múmkin.

Házirde Qaraqalpaqstan aymaǵında Telegram messengerinde «Qaraqalpaq24», «Kar24.uz», «Ne jańalıq?» sıyaqlı birqansha telegram kanallarda reklamalıq tekstlerdi kóriwimiz múmkin. Biraq olardıń barlıǵın da SMM tekstke kirgize almaymız. Sebebi, oladıń basım kópshiligi SMM tekstine qoyılatuǵın talaplarıǵa tolıq juwap bermeydi. Durıs, olar reklamalıq tekst sıpatında ónim, tovar yáki xızmet haqqında maǵlıwmat berip, reklama etip, maqtap atırǵan bolıwı múmkin, lekin bul SMM teksti degeni emes.

Mısalı: «Kar24.uz» telegram kanalında Delta Trade oqıw orayınıń reklamalıq postı jaylastırılǵan⁶. Hátte, postqa tema tańlanbaǵan, mazmunı jaǵınan tektstegi sózler semantikalıq jaqtan tuwrı kelmeydi, summanıń ashıqtan-ashıq kórsetiliwi. Bunnan tısqari sol bizneske qızıǵıwshılıqtı túsirip jiberiwi múmkin.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, SMM tekstleriniń biznes, marketingde róli júdá úlken hám búgingi kúnde kopirayterlerge de talap joqarı. Biz tekstti orfografiyalıq qátelersiz, tartımlı etip hám joqarıdaǵı úlgidegi sıyaqlı texnikalardan paydalanıp jazılsa, ónimniń satılıwınıń sanın asırıwǵa úles qosqan bolamız.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. S.Esemuratova “Puqaralıq jurnalistikaniń rawajlanıwında internet-resurslarınıń roli/SMM tekstleriniń ózgeshelikleri/2019/(170)
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Kopirayting>
3. <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2008/jan/18/copywritingisstillwriting>
4. <https://t.me/KARAKALPAK24/27081>
5. <https://t.me/KARAKALPAK24/26879>
6. <https://t.me/Kar24Uz/30491>

⁶ [https://t.me/Kar24Uz/30491/\(18.05.2023/19:00\)](https://t.me/Kar24Uz/30491/(18.05.2023/19:00))

СРЕДСТВА И ОБОРУДОВАНИЕ ПРОТИВОПОЖАРНОЙ ЗАЩИТЫ FIRE PROTECTION FACILITIES AND EQUIPMENT

Турсунова Наргиза Нигматовна

Доцент Бухарского инженерно-технологического института

Tursunova Nargiza Nigmatovna

Associate Professor of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Аннотация: в данной статье приведены основные средства и оборудование противопожарной защиты, противопожарные барьеры, защитные ограждения, стены, блокирующие устройства; предупреждающие знаки. Эвакуационные выходы и требования к ним.

Abstract: this article presents the main means and equipment of fire protection, fire barriers, protective fences, walls, blocking devices; warning signs. Evacuation exits and their requirements.

Ключевые слова: пожар, пожарная безопасность, горение, источник зажигания, окислитель, источник пламени, самовоспламенение, легковоспламеняющиеся жидкости, пожарная безопасность зданий, противопожарные барьеры, эвакуационные выходы, пожароопасные вещества, инертные газы, пожарная сигнализация.

Keywords: fire, fire safety, gorenje, ignition source, oxidizer, flame source, self-ignition, flammable liquids, fire safety of buildings, fire barriers, evacuation exits, flammable substances, inert gases, fire alarm.

Пожар, взрыв на промышленных предприятиях приводят к многочисленным материальным повреждениям, человеческим жертвам. Воспламеняются жилые, общественные здания, сырье, продукция, оборудование, станки, производственные помещения, готовые изделия (так как они обладают горючими свойствами). В результате это негативно сказывается на развитии народного хозяйства [1].

Пожарная безопасность зданий, сооружений определяется степенью их огнестойкости. Огнестойкость зависит от характера горючести строительных деталей. Строительные материалы, конструкции СНиП-11-2-80 и СНиП-2.01.02-85 в основном выделяют три группы по горючести, то есть негорючие, легковоспламеняющиеся, легковоспламеняющиеся виды. Свойство материалов воспламеняться, гореть, разлагаться в присутствии источника огня или при удалении источника называется «горючестью». «Негорючими» считаются

материалы, которые не горят, не сгибаются и не трясутся от воздействия высоких температур или огня.

Материалы, которые воспламеняются при высокой температуре или в присутствии источника огня, вибрируют, изгибаются и перестают гореть, если источник удален, называются «легковоспламеняющимися». К группе «легковоспламеняющихся» относятся материалы, которые легко воспламеняются, скручиваются, трясутся даже при воздействии высокой температуры или удалении источника огня. Примерами легковоспламеняющихся органических материалов являются незащищенные строительные конструкции [2].

При оценке свойств строительных материалов, конструкций учитывается единица «огнестойкость». Сохранение работоспособности, внешнего вида при выдерживании высоких температур в условиях пожара называется «огнестойкостью».

О огнестойкости материалов судят в единицах времени по снижению их несущей способности, образованию полных трещин-трещин или превышению температуры холодной поверхности более чем на 140°C . Существует пять степеней огнестойкости, установленных в 2,5-0,1 ч и СНиП–11-2-80, четко выражено в СНиП-11.01.02-85 [3].

Степень долговечности зданий, сооружений производственного предприятия в соответствии с требованиями СНиП-11-01.02-85, определяется по ОНТП-24-86 в зависимости от категории пожарной безопасности, площади поверхности, этажности. При определении огнестойкости зданий, сооружений, конструкций, при принятии плановых мероприятий учитывается вероятность возникновения, распространения, количество, характер воздействия пожара-взрыва [4].

Конструкции, выполненные из железобетона, имеют огнестойкость 2-3,5 часа. Кирпич выдерживает до 1000°C , а мрамор разлагается при 900°C . Сланец теряет воду из своего состава при 300°C и рассеивается при температуре огня $600-700^{\circ}\text{C}$. Керамическая плитка выдерживает температуру до 1400°C без повреждений. Ограждающие стены на основе гипса, шпаклевки, фибры толщиной 5 см выдерживают 1,3 часа, а стены толщиной 10 см выдерживают 2,7 часа.

Конструкции на деревянной основе воспламеняются при нагревании до $270-280^{\circ}\text{C}$ и считаются пожароопасными. Для повышения огнестойкости их обрабатывают антипиреновыми веществами (фосфорной кислотой аммония, сульфатом аммония, бурой – $\text{Na}_2\text{B}_6\text{O}_7$ и др.). Огнестойкость противопожарных дверей должна быть не менее 1,5 часов. Чтобы выполнить это требование, доску толщиной 3-4 см покрывают другим негорючим материалом [5].

В качестве отделочных материалов широко используются пластмассовые массы, термозащитные. Они считаются опасными в условиях пожара. Эту особенность следует учитывать при проектировании, строительстве. Термопласт, материал размягчается при температуре ниже 100⁰С, разлагается. Некоторые пластмассы с органическими, анорганическими элементами обладают термостойкостью до 300⁰С. Горючесть их зависит от физического, химического состава.

Трудно воспламеняются поливинилхлоридные, фторопластовые, мочевиновые смолы, воспламеняются полиэтилен, полистирол, смолы, резина, стеклопластики на основе полиэфира. Многие пластмассовые массы выделяют токсичные вещества, опасные для человеческого организма при горении материалов. Поэтому необходимо ограничить использование пластмассы в качестве акустического или отделочного материала в общественных зданиях и конструкциях, где люди чаще страдают [6].

Противопожарные барьеры, защитные ограждения, стены, блокирующие устройства; предупреждающие знаки.

Устройства, ограничивающие распространение огня в здании, называются **противопожарными стенами**. Примерами могут служить противопожарные стены, (брандмауэр), коридоры, заборы, барабаны, шлюзы, ворота, двери, окна, люки, клапаны, водяные завесы, взрывозащищенные устройства. Противопожарные ограждения должны быть изготовлены из негорючих материалов, а степень огнестойкости должна соответствовать требованиям. Например, учитывалось, что для стен – 2,5 часа, для дверей, окон и ворот – 1,2 часа, для ограждений и ограждений – 0,75-1,0 часа.

В целях предупреждения распространения пожара от одного здания, сооружения к другому, согласно строительным нормам и правилам, на определенном расстоянии учитывается противопожарный зазор. Объем промежуточного межэтажного пространства зависит от степени огнестойкости зданий, сооружений, категории пожарной опасности предприятия, объема здания, количества этажей и площади. При определении промежуточного расстояния для складов учитывается опасность хранимых предметов, объемное размещение склада [7].

Оградительные устройства. Устройство оградительное — это устройство защиты, устанавливаемое между опасным производственным фактором и работающим. Оградительные устройства могут быть выполнены в виде кожуха, дверцы, щита, планки. В оборудовании защитные ограждения предназначены, в первую очередь, для исключения случайного проникновения человека в зону движения механизмов.

Конструкция ограждения должна соответствовать функциональному

назначению и конструктивному исполнению оборудования, на котором оно будет установлено, а также условиям, в которых оборудование будет эксплуатироваться. Ограждения не должны вызывать дополнительного шума и вибрации, а также отвечать требованиям технической эстетики. Ограждения окрашивают в соответствии с ГОСТом 12.4.026 «Цвета сигнальные и знаки безопасности промышленных предприятий» [8].

Предохранительные устройства. Предохранительные устройства предназначены для автоматического отключения оборудования при выходе какого-либо параметра за пределы допустимых значений. К ним можно отнести: предохранительные клапаны; электрические предохранители и др. Предохранительные клапаны устанавливаются на котлах, сосудах и резервуарах, работающих под давлением, на гидро- и газопроводах, работающих под давлением. Они предотвращают аварии при повышении давления выше допустимого.

Электрические предохранители, устанавливаемые в электроустановках, сгорают при аварийном состоянии установки или при ее перегрузке и прекращают подачу электротока [9].

Сигнализационные устройства. Согласно ГОСТу 12.2.062 сигнализация звуковая, цветовая, световая и знаковая является одним из звеньев непосредственной связи между машиной и человеком. Она способствует облегчению труда, рациональной организации рабочего места и безопасности работы. Сигнализация на стационарном, передвижном оборудовании предупреждает обслуживающий персонал о режимах работы машин и механизмов или наступающей или наступившей опасности, что очень важно для своевременного принятия необходимых мер.

Устройства автоматического контроля и сигнализации предназначены для контроля передачи и воспроизведения информации (цветовой, звуковой, световой и т.д.) с целью привлечь внимание работающих при появлении или возможном возникновении опасного производственного фактора. Для оценки эффективности устройств автоматического контроля и сигнализации используются понятия: продолжительность, информативность, расположение, надежность и многофункциональность [10].

Блокировочные устройства безопасности. Блокировочные устройства не являются физическим препятствием для проникновения работника в опасную зону оборудования. Блокировочные устройства срабатывают при ошибочных действиях работника или опасных изменениях режима работы машин, при поступлении информации о наличии опасности травмирования через имеющиеся чувствительные элементы контактным и бесконтактным способом [11].

Устройства дистанционного управления. Следует использовать дистанционную систему управления, в основу которой заложен дистанционный способ предоставления информации оператору и передачи управляющих сигналов. Управление осуществляется с пульта, расположенного в защищенном пункте. Система управления должна включать средства сигнализации и другие средства информации, предупреждающие о нарушениях функционирования производственного оборудования, приводящих к возникновению опасных ситуаций.

Наличие путей безопасного выхода людей в другое место при пожаре или аварии учитывается при проектировании, строительстве зданий. Примером путей эвакуации является тип путей, которые могут помочь людям выбраться в безопасное место в определенное время. В качестве примера можно привести подъезды, двери, окна, ворота, лестницы, Лестницы, специальные окна, подъезды, коридоры, которые выходят в безопасное место с первого этажа, с первого этажа здания. Это также относится к типу безопасных дорог, которые ведут от опасного здания к соседнему зданию [12].

Согласно нормам, правилам пожарной безопасности, эвакуационные пути должны быть выполнены из огнеупорных материалов, на пути движения не должно быть посторонних препятствий. Эвакуационные выходы-пути из каждой комнаты и из здания-путь должны быть не менее двух. Расстояние между ними находят уравнением $L > 1,5 \sqrt{P}$ (где P – периметр здания). Ширина выходного отверстия должна быть не менее 0,8-1,0 м. Расстояние между выходами определяется в соответствии со СНиП-2.09.02-85 из расчета метра на объём здания, степень огнестойкости, категорию пожарной опасности.

Список использованной литературы:

1. Tursunova N.N. First and measures organization. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology (IJERT). Volume 7 – Issue 4, April 2020. P. 243-245.
2. Турсунова Н.Н. Загрязнение воздушного пространства – угроза экологической безопасности в Узбекистане. “Техника и технология пищевых производств” Материалы XII Международной научно-технической конференции (Могилёв, 19–20 апреля 2018 года) Том 2, с. 425-426.
3. Tursunova N.N. Research of the process of storage of soyben based on system thinking. International Journal of Advanced Science and Technology. Volume 29, №7 2020. P.11764- 11770 (<http://serisc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/27848>).

4. Tursunova N.N. Study of physical and chemical parameters of soybean grain during storage. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Sciens 848 (2021) 012184 doi:10.1088/1755-1315/848/1/012184.

5. Турсунова Н.Н. Экологическая безопасность промышленного производства. Международная научная и научно-техническая конференция «Практические и инновационные научные исследования: актуальные проблемы, достижения и новшества», 6 декабря. 2021. С. 446-448.

6. Tursunova N.N. The essence of emergency preparedness, Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137. Vol. 12, Issue 11, November 2022. P. 103-108.

7. Tursunova N.N. The essence of spiritual and spiritual preparation in emergency situations. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, ISSN: 2249-7137 Vol. 12, Issue 11, November 2022, SJIF 2022 = 8.252.

8. Турсунова Н.Н. Биотехнологический потенциал и пищевая безопасность семян масличных сортов подсолнечника в Узбекистане. Universum: технические науки: научный журнал. – № 7(100). Часть 2. М., Изд. «МЦНО», 2022. С. 65-68.

9. Турсунова Н.Н. Чрезвычайные ситуации экологического характера и их последствия. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 13-son, 20.11.2022 y. С. 297-302.

10. Tursunova N.N. The essence of emergency preparedness. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249 7137 Vol. 12, Issue 11, November 2022. P. 103-108.

11. Турсунова Н.Н. Влияние чрезвычайных ситуаций на **экстремально высокое загрязнение воздушной среды**. Международный научный журнал «Научный импульс», № 4 (100), часть 2, Февраль, 2023. С. 278-284.

12. Турсунова Н.Н. Рациональное использование водных ресурсов в Узбекистане. FARS Internatioanal Journal of Education, Social Sience and Humanities, Finlandiya, Volume-11, Issue-6, 22-06-2023. (SJIF) = 7.502 Impact factor. P. 740-749.

YUKLARNI TASHISHGA BO'LGAN XAVFSIZLIK TALABLARI SAFETY REQUIREMENTS FOR CARGO TRANSPORTATION

Zaripova Moxira Djurayevna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Zaripova Mokhira Djurayevna

Bukhara Institute of engineering and technology

Annotatsiya. Ushbu maqolada yuklarni tashishga bo'lgan xavfsizlik talablari hamda transport ishlarini to'g'ri tashkil qilish tadbirlari bayon etilgan.

Annotation. This article describes the safety requirements for the transportation of goods, as well as measures for the proper organization of transport work.

Kalit so'z va iboralar: transport vositalari, kran, elektr karalar, zanjirli konveyerlar, osma konveyerlar, yuk liftlari, pol ustida yuruvchi aravachalar, aravachalarni sudrab yuruvchi konveyerlar, havo oqimi yordamida ishlaydigan transport vositalari, yuklar kategoriyasi.

Keywords and phrases: vehicles, crane, electric Cara, chain conveyors, suspension conveyors, freight elevators, floor-riding carriages, carriage-drag conveyors, air-flow-assisted vehicles, cargo category.

Zamonaviy ishlab chiqarish korxonalari juda murakkab va ko'p tarmoqli iqtisodiyot obyektlari bo'lib, katta maydonlarni ishg'ol qiladi. Bunday katta maydonlarda xom ashyo, tayyor mahsulot va yordamchi materiallarni bir yerdan ikkinchi yerga tashish uchun turli transport vositalari ishlatiladi. Masalan, yakka tirkamali traktor, avtomashina, traktor poyezdlari, avtopoyezdlar va boshqalari. Tayyor mahsulot esa, yana shu transport vositalari yordamida tayyor mahsulot omborlariga va u yerdan konteyner va vagonlarga orilib, belgilangan joylarga yuboriladi [1].

Yuqorida keltirilganidan tashqari korxonalarda bo'limlararo va sexlararo transport vositalari ishlab turadi. Bular kranlar, elektr karalar, zanjirli konveyerlar, osma konveyerlar, yuk liftlari, pol ustida yuruvchi aravachalar, aravachalarni sudrab yuruvchi konveyerlar, havo oqimi yordamida ishlaydigan transport vositalari va boshqalardir.

Ishlab chiqarish korxonalarida qo'llaniladigan barcha avtomashina va avtopoyezdlar "Avtomobil transporti korxonalari uchun xavfsizlik qoidalari" talablariga to'liq javob berishi kerak. Sexlardagi tashish vositalari esa ma'lum aniq marshrut bo'ylab yurishlari va bu marshrutlar odamlar gavjum yo'laklar ustidan o'tmasligi kerak [2].

Ishlab chiqarishda transport mashinalari va o'zi yurar agregatlar o'lim bilan tugaydigan jarohatlanishlarni keltirib chiqarishning asosiy manbai hisoblanadi. Yuk

tashish va yuklash-tushirish ishlaridagi baxtsiz hodisalarning tahlili shuni ko'rsatadiki, bu jarayonlardagi umumiy jarohatlanishlarning 60-66% o'lim bilan tugaydi. O'lim bilan tugagan jarohatlanishlarning 27% g'ildirakli traktorlarga, 20% avtomobillarga to'g'ri keladi. Transport vositalari bilan sodir bo'ladigan yo'l-transport hodisalarining 46-48%da o'lim bilan tugaydigan holatlar kuzatilgan, shundan: 20-22% bosib ketishda; 15-16% ag'darilishlarda; 6-7% to'qnashib ketishlarda sodir bo'lgan [3,4].

Qishloq va suv xo'jaligidagi transport ishlarida jarohatlanishning miqdori ulardagi umumiy jarohatlanishning 35 foizini tashkil qilgan. Buning asosiy sababi qishloq va suv xo'jaligidagi transport ishlarida shu jarayonga mo'ljallanmagan paxtachilik traktorlarining keng qo'llanishidir. Bu traktor va o'zi yurar mashinalarning og'irlik markazi nisbatan baland joylashgan. Shu sababli ularning bo'ylama va ko'ndalang ustivorliklari transport ishlarini bajarishdagi xavfsizlik talablarga javob bermaydi. Ularning tormoz tizimi texnik parametrlari va ishonchliligi ham qoniqarli emas. Traktorlarga ulanadigan tirkamalarning tormoz tizimi ham ko'pchilik holatlarda traktorga ulanmasdan ishlatiladi va buning oqibatida ko'pchilik avariya holatlari kelib chiqishiga sababchi bo'ladi.

Transport vositalari mashinistlarining malakasi, uquvi, ularni texnika xavfsizlik qoidalariga o'qitish holati ham qoniqarli emas [5].

Yuklash-tushirish ishlarida xavfsizlikni ta'minlash nuqtayi nazaridan yuklar massalari bo'yicha ham 3 ta kategoriyaga bo'linadi:

- 1-kategoriya: bu kategoriyaga massasi 80 kg gacha bo'lgan yuklar kiradi;
 - 2-kategoriya: bu kategoriyaga massasi 80-500 kg oralig'ida bo'lgan yuklar kiradi;
 - 3-kategoriya: bu kategoriyaga massasi 500 kg ortiq bo'lgan yuklar kiradi.
- “O'zbekiston Respublikasida xavfli yuklarni avtomobil transportida tashish qoidalarini” ga muvofiq yuklar quyidagi ikkita guruhga bo'lingan [6]:

xavfli yuklar – o'ziga xos xossalari va xususiyatlari tufayli, muayyan omillar mavjud bo'lgani taqdirda tashish, yuk ortish-tushirish ishlari jarayonida tashilayotgan yuklar, texnika vositalari, qurilmalar, bino va inshootlar, boshqa obyektlarning portlashi, yonishi yoki shikastlanishiga, shuningdek odamlar hayoti va sog'lig'iga, atrof muhitga zarar yetkazilishiga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan moddalar, materiallar, buyumlar va chiqindilar kiradi;

alohida xavfli yuklar – tashishda ehtiyotkorlikning alohida choralarini talab etadigan, xavflilikning yuqori darajasidagi fizik-kimyoviy xossalarga ega bo'lgan moddalar va materiallar kiradi.

Transport vositalarini ishlatishda xavfsizlik, asosan, ishni to'g'ri tashkil qilish, avtomobil, tirkamalar va boshqa texnik vositalarning texnik holatini tizimiy ravishda nazorat qilish bilan amalga oshiriladi. Korxonalarda transport ishlarini to'g'ri tashkil qilish holati qo'yidagi tadbirlarni amalga oshirish bilan ta'minlanadi [7]:

- transport vositalarini ekspluatatsiya qilishda xavfsizlikni ta'minlash uchun javobgar shaxslarni va mutaxassislarni tayinlash;
- avtomobil, traktor, tirkamalar va tuzilmalarning texnik holatini tizimiy ravishda nazorat qilishni tashkil qilish;
- transport vositalariga xizmat ko'rsatadigan ishchilarning ishlab chiqarish intizomiga amal qilishlari ustidan har kunda nazorat qilishni tashkil qilish;
- transport vositalari haydovchilariga ish bajarishning xavfsiz uslublarini o'rgatish bo'yicha doimiy mashg'ulotlar o'tkazib turish.

Yuqorida aytib o'tilgan tadbirlar ichida eng muhimi ishlab chiqarish intizomini har kuni nazorat qilishdir. Transport ishlarini bajarishga, ozgina bo'lsayam mast holda, kasallangan (temperaturasi baland) va oldingi ishdan charchagan holda kelgan odamlarga, ruxsat qilinmaydi [8].

Ishlab chiqarishda yuk tashish ishlarini rejalashtirish, tashkil qilish va bajarish tarmog'iy standartga (TST 46.0.141-83) asosan olib borilishi kerak. Bunda, asosan, quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- transport vositalarining yo'llarda, aholi maskanlarida va dala joylarda xavfsiz harakatini ta'minlashga;
- odamlarni va xavfli yuklarni tashish qoidalariga amal qilishga;
- haydovchilarning ishlashi va dam olishini to'g'ri tashkil qilishga;
- harakat yo'nalishida transport haydovchilarining xavfsizligini ta'minlashga;
- yukning massasi va o'lchamlarining chegaralanishiga;
- yukning to'g'ri joylanishiga va ishonchli mahkamlanishiga;
- transport vositalari texnik holatining zavod instruksiyasi va texnik ekspluatatsiya talablariga mos kelishiga;
- yuklarni tashish vaqtida yuzaga keladigan xavfli omillar to'g'risida o'z vaqtida ma'lumot olish va uni tezkor bartaraf qilish chora-tadbirlarini ishlab chiqishga va boshqa [9].

Transport vositalarining yo'llarda, aholi maskanlarida va dala joylarda xavfsiz harakatini ta'minlashda asosiy e'tibor harakatlanish yo'nalishidagi yo'l holatiga, ya'ni yo'l qoplamasiga, nishabliklarga, ko'tarilishlarga, ko'priklar holatiga, dovonlardan o'tishga, iqlim sharoitlariga (tuman, yomg'ir, qor yog'ishi, sirpanchiq bo'lishi), suv yoki muzdan kechib o'tish holatlariga, haydovchilar uchun dam olish joylarining va texnik xizmat ko'rsatish punktlarining mavjudligiga, yonilg'i bilan ta'minlash shaxobchalarining mavjudligiga va boshqa holatlarga qaratiladi.

Katta o'lchamli (balandligi 3,8 m, eni 2,5 m) yuklarni tashishdan oldin, hamda uzunligi 20 metr va undan katta bo'lgan traktor poyezdlarini harakatlantirishdan oldin, "Yo'l harakati xavfsizlik xizmati" xodimlaridan ruxsat olinishi kerak [10].

Katta gabarit o'lchamli qishloq va suv xo'jaligi, hamda qurilish mashina va

mexanizmlarini bir joydan ikkinchi joyga ko‘chirish oldindan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan marshrut bo‘yicha hamda maxsus talablar asosida olib boriladi.

Transport vositalarida yuklarni tashish ishlarini amalga oshirish vaqtida xavfli sharoitlarni, asosan, iqlim sharoitlari, yo‘l holati, yo‘l qurilgan hudud relyefi, turli yog‘ingarchiliklar va ularning jadalligi, muz ustidan yoki suv havzalaridan kechib o‘tishlar va boshqalar shakllantiradi. Masalan, qish paytlarida transport ishlarini bajarishda muzlagan havzalardan, kanallardan va daryolardan o‘tish qoidalariga yuqori darajada rioya qilish kerak. Yuk tashishga mas‘ul qilib tayinlangan shaxs baxtsiz hodisalarning oldini olish uchun muzning qalinligini shaxsan o‘zi tekshirishi kerak. Muz qalinligini tekshirish davriy ravishda, transport ishlarini tugatguncha, olib borilishi lozim. Muzdan kechib o‘tish joyi maxsus belgilar bilan belgilanishi kerak. Qirg‘oqdan muzlikka tushish va qirg‘oqqa chiqish joylari holati va nishabligi transport vositalari harakatlanishi xavfsizligi talablariga javob berishi kerak [11,12].

Transport vositalari o‘tishi mumkin bo‘lgan muzning taxminiy qalinligini aniqlash uchun quyidagi formula tavsiya qilinadi, sm:

$$h = k \cdot Q, \quad (7.1)$$

bu yerda Q –transport vositasining massasi, t;

k – uch kun ichida havoning o‘rtacha temperaturasini hisobga oluvchi Koeffitsient: g‘ildirakli transport vositalari uchun 10-11; zanjirlilar uchun 9-10 teng qilib olinadi.

Muzdan o‘tayotganda avtomobil eshiklari ochiq holda bo‘lishi, traktorlarda esa eshiklar ochiq holda mahkamlangan bo‘lishi kerak. Harakat tezligi 3 km/soat dan ortiq bo‘lmasligi lozim. Muz ustida transport vositalarining to‘xtab turishi umuman man qilinadi. Muzdan kechib o‘tayotganda massasi 15 tonnagacha bo‘lgan transport vositalari orasidagi masofa: zanjirli vositalarda – 10-25 metr, g‘ildirakli traktorlarda – 18-20 metr bo‘lishi kerak [13,14].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Literature Review and Research Plan. Antifreeze Solutions in Home Fire Sprinkler Systems. Copyright Fire Protection Research Foundation June 2010.
2. Vazirlar Mahkamasining 2011 yil 16 fevraldagi 35-son qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasida xavfli yuklarni avtomobil transportida tashish qoidalarini”.
3. Tursunova N.N. First and measures organization. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology (IJERT). Volume 7 – Issue 4, April 2020. P. 243-245.
4. Турсунова Н.Н. Загрязнение воздушного пространства – угроза экологической безопасности в Узбекистане. “Техника и технология пищевых

производств” Материалы XII Международной научно-технической конференции (Могилёв, 19–20 апреля 2018 года) Том 2, с. 425-426.

5. Tursunova N.N. Research of the process of storage of soyben based on system thinking. International Journal of Advanced Science and Technology. Volume 29, №7 2020. P.11764- 11770 (<http://sersec.org/journals/index.php/IJAST/article/view/27848>).

6. Tursunova N.N. Study of physical and chemical parameters of soybean grain during storage. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Sciens 848 (2021) 012184 doi:10.1088/1755-1315/848/1/012184.

7. Tursunova N.N. The essence of emergency preparedness, *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137. Vol. 12, Issue 11, November 2022. P. 103-108.

8. Tursunova N.N. The essence of spiritual and spiritual preparation in emergency situations. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, ISSN: 2249-7137 Vol. 12, Issue 11, November 2022, SJIF 2022 = 8.252.

9. Турсунова Н.Н. Биотехнологический потенциал и пищевая безопасность семян масличных сортов подсолнечника в Узбекистане. *Universum: технические науки: научный журнал.* – № 7(100). Часть 2. М., Изд. «МЦНО», 2022. С. 65-68.

10. Турсунова Н.Н. Чрезвычайные ситуации экологического характера и их последствия. *O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 13-son, 20.11.2022 y. С. 297-302.

11. Tursunova N.N. The essence of emergency preparedness. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* ISSN: 2249 7137 Vol. 12, Issue 11, November 2022. P. 103-108.

12. Турсунова Н.Н. Влияние чрезвычайных ситуаций на экстремально высокое загрязнение воздушной среды. *Международный научный журнал «Научный импульс»*, № 4 (100), часть 2, Февраль, 2023. С. 278-284.

13. Турсунова Н.Н. Рациональное использование водных ресурсов в Узбекистане. *FARS Internatioanal Journal of Education, Social Science and Humanities, Finlandiya*, Volume-11, Issue-6, 22-06-2023. (SJIF) = 7.502 Impact factor. P. 740-749.

14. Tursunova N.N. Санитарные правила при проектировании, строительстве, реконструкции и эксплуатации предприятий по производству порошкообразных синтетических моющих средств. *International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers*. ISSN: 2945-4492 (online) | (SJIF) = 7.502 Impact factor. С. 184-193.

QURILISHDA ALYUMOSILIKAT VA PERIKLAZ OLOVGA BARDOSHLI MATERIALLARNING ISHLATILISH SOHALARI

AREAS OF USE OF ALUMOSILICATE AND PERICLASE FIRE-RESISTANT MATERIALS IN CONSTRUCTION

Aslonov Baxtiyor Boboqulovich

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti dotsenti

Aslonov Bakhtiyar Bobokulovich

*Associate professor of Bukhara Institute of engineering
and technology*

Annotasiya: Ushbu maqolada alyumosilikat va periklaz olovga bardoshli materiallarning turlari va qurilishning turli sohalarida ishlatilishi bayon etilgan.

Abstract: This article describes the types of aluminosilicate and periclaase refractory materials and their applications in construction.

Kalit so'zlar: alyumosilikat, olovbardosh, slyudalar, magnezit, shlak, olovbardosh g'ishtlar, shamot, mullit, korund.

Keywords: aluminosilicate, refractory, mica, magnesite, slag, refractory brick, chamotte, mullite, corundum.

Qurilishda qo'llaniladigan cho'kindi jinslardan biri bu olovga bardoshli alyumosilikatlardir. Alyumosilikatlar cho'kindi jinslar tarkibida ko'p bo'ladi. Ular asosan tabiatda kaolin ($Al_2O_3 \cdot 2SiO_2 \cdot 2H_2O$) va boshqa tog' jinslarining yemirilishi natijasida vujudga kelgan mineraldir. **Alyumosilikatlar** — tarkibida alyuminiy va kremniyning kompleks anionlari bo'lgan silikatlarining umumiy nomi. Alyumosilikatlar tabiatda keng tarkalgan bo'lib, yer po'stining 50% ini tashkil etadi. Ularga dala shpatlari, mas, ortoklaz $K[AlSi_3O]$, al'bit $Na[AlSi_3O_8]$, anortit $Ca[Al_2SiO_7]$ va gilli minerallar; slyudalar (mas, muskovit, biotit va b.) kiradi [1,2].

Tuproqning tarkibi asosan kaolinitdan iborat. Alyumosilikatlar cho'kindi jinslardan ohaktosh, dolomit, mergel, qumtosh va boshqa jinslar tarkibida ham uchraydi. Bu cho'kindi jinslar tarkibini asosan karbonat tuzlari tashkil etadi. Ayniqsa, ko'p tarqalgan kal'tsiy yoki ohak shpati deb kal'tsiy karbonati ($CaCO_3$) va magniy karbonat ($MgCO_3$) tuzlar guruhiga kiradi.

Tabiiy alyumosilikatlar shisha, sopol, sement va boshqalarni ishlab chiqarishda; slyudalar — elektr va issiqlikni o'tkazmaydigan materiallar olishda; nefelin sof alyuminiy olishda, ayrim alyumosilikatlar, mas, tseolitlar xromatografiyada adsorbent, gazlarni tozalash, quritish va ajratishda, suvning qattiqligini kamaytirishda, katalizator va tarkibida katalizator bo'lgan xom ashyo sifatida ishlatiladi [3].

Магнезиал оловbardosh materiallar kaltsiylangan magnezit ($MgCO_3$) dan hosil bo'lgan xom ashyoni tegishli qo'shimchalar bilan kuydirish yo'li bilan tayyorlanadi, u magniy oksidlari MgO ni o'z ichiga oladi. Ularning asosiy afzalligi shlak va ohakka boy temir shlaklarning juda yuqori qarshiligidir. Bu po'lat eritish jarayonlari uchun juda muhim ahamiyatga ega.

Olovbardosh g'ishtar asosan qora metallurgiya sanoatida cho'yan va po'lat eritiladigan domna, marten, kislorodli konvertor va elektr pechlarning ichki devorlarida ishlatiladi. Shuningdek, po'lat quyish qurilmalarining cho'mich, stakan, tiqin va vtulkalari kabi qismlari ham shunday materiallardan yasaladi. Sanoatdagi pechlarning yoki ko'ralarning poydevori va devorlariga ham shamot, mullit, mullitkorund, korund kabi materiallar ishlatiladi. Keyingi vaqtlarda metall eritish kombinatlari prokat sexlarining ulkan isituvchi pechlarida korund va mullit kabi materialni qo'llanilishi katta iqtisodiy samara bermoqda [4,5].

Dinas g'ishtar issiqlik ta'sirida 15% ga kengayadi. Shunga ko'ra, ular hamma vaqt yuqori harorat ta'siri ostida bo'ladigan inshootlarning gumbaziga, havo isitgichlarning issiqlik tarqatuvchi qismlarida ishlatiladi. Pechlarning tez yemiriladigan qismlari, po'lat kuyish qoliplari magnezitli g'ishtlardan teriladi.

Rangli metallurgiya sanoatida olovbardosh materiallar qora metallurgiyadagiga nisbatan kamroq ishlatiladi. Bu yerda ko'proq xromitli va sironli materiallar qo'llaniladi. Jumladan, mis eritiladigan konvertor pech devori magnezitli g'ishtdan teriladi va shlaklar ta'siriga chidamliligini oshirish maqsadida yuziga yupqa qatlam qilib magnetitli material qoplanadi. Yoqilg'ida ishlaydigan ko'ralar, shu jumladan, alyuminiy eritiladigan pechlar, shuningdek, platina, titan, palladiy, ruteniy kabi metallar eritiladigan tigellar uchun sirkoniyl materiallardan foydalaniladi [6,7].

Yuqorida aytib o'tilgan mahsulotlarning undan bir qismi sanoat qurilishlarida ishlatiladi. Masalan, g'isht pishiriladigan pechlar, ya'ni davriy va uzluksiz ishlaydigan xumdonlar, asosan, shamot va dinas g'ishtlardan quriladi. Binolarning ichki va tashqi bezaklarini tayyorlash vaqtida ishlatiladigan qoliplar, tombop cherepitsalar, keramika koshinlar, kanalizatsiya uchun ishlatiladigan quvurlar, sanitariya-texnika buyumlari, qolaversa, olovbardosh materiallarning o'zlari ana shunday pechlarda pishiriladi. Gips qaynatiladigan qozon, portlandsement tayyorlanadigan aylanma pech, ohaktosh ko'ydiriladigan shaxta, shisha pishiriladigan vannalarning yuqori harorat ta'siriga uchraydigan qismlari shamotli materiallardan yasaladi [8].

Energetika va transport mashinasozligi korxonalarida, traktorsozlik va qishloq xo'jaligi mashinasozligi zavodlarida, oziq-ovqat, kimyo sanoati korxonalarida, temir yo'l va boshqa sohalarda ham olovbardosh materiallar tobora ko'proq qo'llanilmoqda. Ulardan siklon, radiator, quvur, issiqlik izolyatsiyasi, elektr izolyatsiyasi va vakuumga turg'un detallar tayyorlashda foydalanilmoqda. Masalan, sirkoniyl oksid reaktiv dvigatellarda korroziya va eroziyadan saqlovchi qatlam sifatida, shuningdek, atom

реакторини qurishda ishlatiladi. Berilliy oksididan yasalgan konstruktiv elementlar yadro energetikasida reaktor sekinlatgichlari va qaytargichlari vazifasini bajarmoqda. Magniy oksidi haroratning keskin o'zgarishiga bardosh beradi. Shuning uchun reaktiv dvigatellarning ayrim detallari, raketalarning konussimon tumshuq qismi shunday materiallardan tayyorlanadi. Elektronika sohasida ham bunday materiallardan keng foydalanilmoqda [9,10].

Mamlakatimizda qora metall prokati ishlab chiqarish yiliga 14-17% va sement ishlab chiqarish 13-15%ga ko'paytiriladi. Shuningdek, shisha, keramika buyumlar, rangli metallurgiya mahsulotlari hissasi ham ortadi. Bu esa olovbardosh materiallarni yildan-yilga ko'proq ishlab chiqarishni taqozo etadi [11].

Hozirgi vaqtda magnezial olovbardosh materiallar nafaqat metallurgiya pechlarida ishlatiladi, balki ular shisha idishda shashka, ohak va sement pechlari, ochiq o'choqli marten va elektr po'lat erituvchi pechlar, po'lat quyuvchi cho'michlar va boshqalarda ham ishlatiladi.

Respublikamiz sanoatining olovbardosh materiallardan mahsulot ishlab chiqaradigan tarmog'ini keng rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. O'zbekiston Geologiya Vazirligi tasarrufidagi Geologiya va mineral xomashyo ilmiy-tadkikot institutida, O'zbekiston Respublikasi Fanlari akademiyasining Xabib Abdullaev nomidagi Geologiya va geofizika institutida, Toshkent Kimyo-texnologiya institutai va Geologiya Vazirligining «Kimyogeolnorud» trestida mehnat qilayotgan olimlar va mutaxassislar fikriga ko'ra, Angren kaolini mazkur soha uchun noyob xom ashyo hisoblanadi [12].

Respublikamizda sifatli shamot tayyorlash uchun bir qancha tadbirlarni amalga oshirish, chunonchi, mavjud texnologiyani Angren gilmoyasiga moslab o'zgartirish, zarur qurilmalar o'rnatish, gilmoyani boyitish zarur. Bu sohada ishlaydigan malakali mutaxassislar tayyorlash masalasi hal bo'lgan. Avval, Toshkent davlat texnika universitetida, keyinchalik esa Toshkent Kimyo-texnologiya institutida ko'p yillardan buyon shunday mutaxassislar-muhandislar, bakalavr va magistrlar yetishib chiqmoqda.

Respublikamizda kaolin kabi xomashyolarning ko'pligi yuqori malakali mutaxassislarining mavjudligi, olimlarning tinimsiz izlanishlari o'ta yuqori haroratga chidamli mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalarini qurib ishga tushirish uchun imkon beradi. Ishonchim komilki, yaqin yillarda O'zbekistonda ana shunday korxonalar yetarlicha qurilib, o'tda yonmaydigan va suvda zanglamaydigan mahsulotlar ishlab chiqarish zamon talablari asosida yo'lga qo'yiladi [13].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aslonov B.B. Environmental Problems and possible solutions. European journal of Technical and Natural Sciences, №2 2020, Vienna 2020.

2. Аслонов Б.Б. **Прочность и дефектность наполненных полимерных материалов.** UNIVERSUM: технические науки, Выпуск: 4(85), апрель, 2021, Часть 4, С. 54-57.
3. Аслонов Б.Б. **Исследование взаимодействия тоннельных конструкций с грунтовыми массивом при воздействии динамических нагрузок.** UNIVERSUM: технические науки, Выпуск: 4(97), апрель, 2022, С. 25-30.
4. Aslonov B.B. Mathematical bases of the finite element method for solving axisymmetric problems. World wide journal of multidisciplinary research and development, 2022 y. 92-95 bet.
5. Tursunova N.N. First and measures organization. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology (IJERT). Volume 7 – Issue 4, April 2020. P. 243-245.
6. Турсунова Н.Н. Загрязнение воздушного пространства – угроза экологической безопасности в Узбекистане. “Техника и технология пищевых производств” Материалы XII Международной научно-технической конференции (Могилёв, 19–20 апреля 2018 года) Том 2, с. 425-426.
7. Tursunova N.N. Research of the process of storage of soybean based on system thinking. International Journal of Advanced Science and Technology. Volume 29, №7 2020. P.11764- 11770 (<http://serisc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/27848>).
8. Tursunova N.N. Study of physical and chemical parameters of soybean grain during storage. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Sciens 848 (2021) 012184 doi:10.1088/1755-1315/848/1/012184.
9. Tursunova N.N. The essence of emergency preparedness, ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137. Vol. 12, Issue 11, November 2022. P. 103-108.
10. Tursunova N.N. The essence of spiritual and spiritual preparation in emergency situations. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, ISSN: 2249-7137 Vol. 12, Issue 11, November 2022, SJIF 2022 = 8.252.
11. Турсунова Н.Н. Биотехнологический потенциал и пищевая безопасность семян масличных сортов подсолнечника в Узбекистане. Universum: технические науки: научный журнал. – № 7(100). Часть 2. М., Изд. «МЦНО», 2022. С. 65-68.
12. Турсунова Н.Н. Чрезвычайные ситуации экологического характера и их последствия. O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 13-son, 20.11.2022 y. С. 297-302.
13. Tursunova N.N. The essence of emergency preparedness. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249 7137 Vol. 12, Issue 11, November 2022. P. 103-108.

ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR REABILITATSIYASINI AMALGA OSHIRISHDA ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNI OILADA TARBIYALASHNING IJOBİY SAMARASI

Begaliyeva Farangiz Farxod qizi
TDPU magistranti

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar rehabilitatsiyasini amalga oshirishda eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni oilada tarbiyalashning ijobiy samarasi bir qator surdapedagoglar (B.D.Korsunskiy, E.I.Leongard, E.V.Mironova, L.P.Noskova, T.V.Pelinskaya, N.A.Rau, Ye.F.Rau, N.D.Shmatko va b.) ishlarida batafsil o‘rganilgan. Maktabgacha bolalik davrida ota – onalar eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni maxsus bolalar muassasalariga berish yoki oilada tarbiyalash haqida o‘zlari qaror qiladi. Oilada tarbiyalash ma’qul topilgan hollarda bunday bolalarga surdologik kabinetlar surdopedagoglari, maslahat guruhleri yoki maxsus maktabgacha muassasa qoshida tashkil qilinadigan vaqtinchalik tashrif buyurish guruhleri pedagoglari, shuningdek eshitish va nutqni rehabilitatsiyalash markazlari xodimlari yordam ko‘rsatadi. Bunday tarbiya ota – onalar tomonidan mutaxassis tavsiyalarining bajarilishiga ko‘p bog‘liq. Ularga asosan ota – onalar, bolaning umumiy rivojlanishi, birlamchi nuqson oqibatlarini bartaraf qilishga ko‘maklashadigan, zarur pedagogik yordamni realizatsiyalaydigan turli mashg‘ulotlarni olib borishlari mumkin. Ota – onalar bilan yakka tartibda (individual) ish shakllari ular bilan o‘zaro tushunishni yo‘lga qo‘yish, pedagoglarning oilada eshitishida nuqsoni bo‘lgan rivojlanish xususiyatlarini tushunishlari uchun juda muhim ahamiyatga ega. Bu kabi ish shakllariga ota – onalar bilan suhbat, konsultatsiya, pedagogning oilaga tashrifi, ota – onalarning bolalar bog‘chasidagi mashg‘ulotda bo‘lishi, bolalar uchun dam olish hamda bayram kunlari uchun topshiriq va tavsiyalarni tayyorlash, boshqa shahardan kelgan bolalarning ota – onalari bilan yozishmalar kiradi. Ota – ona hamda oilaning boshqa a‘zolari bilan suhbatni bola maktabgacha muassasaga har kuni keladigan bo‘lsa, ertalab yo kechki payt; bola muassasada besh kun davomida bo‘lsa, dushanba va juma kunlari; boshqa shaharlik ota – onalarning tashrifi vaqtida o‘tkazish mumkin. Bolalari maktabgacha muassasaga endigina qabul qilingan ota – onalar bunday suhbatlarga ayniqsa ehtiyoj sezadi. Bunday suhbatlar maxsus vaqt ajratishni talab qiladi, zero ota – onalar bilan muloqotda shoshma – shosharlik va tezkorlik ularning ochiq suhbatga moyilligini ta’minlamaydi, yuzaga kelgan savollarga to‘liq javob olish imkonini bermaydi. pedagoglardan nafaqat professional maslahatlar, ota – onalarga xayrihohlik, hamdardlik talab etiladi, chunki ularning ko‘pchiligi farzandining nuqsonini juda og‘riqli qabul qiladi. Odatda, hafta oxirida pedagoglar ota – onalar uchun turli bo‘limlarga oid topshiriq va tavsiyalar tayyorlaydi. Bolaning ota – onasi bilan uchrashuv chog‘ida har bir bolaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda topshiriqlar xarakteri aniqlashtirib olinadi. ota – onalarga bolaning materialni o‘zlashtirishini maishiy vaziyatlar bilan bog‘lash, o‘yinli usullarni qo‘llash, faoliyatning boshqa turlarini (applikatsiya, yopishtirish, konstruksiyalash, qo‘l mehnati) kiritish, turli muassasalarga sayohatlarni uyushtirish haqida maslahatlar beriladi. ayrim hollarda pedagog maslahatlaridan to‘g‘ri foydalana bilmagan yoki

mashg'ulotlar mazmunini tushuna olmagan ota –onalarni mashg'ulotlarga taklif qilinadi,. Bu mashg'ulotlar davomida u yoki bu bo'lim, masalan, eshitish idrokini rivojlantirish bo'yicha ish metodikasi ochib beriladi.Ota – onalar uzoqda yashagani va maktabgacha muassasaga tez – tez kela olmasligi holatlarida pedagog ular bilan xatlar orqali yozishmani yo'lga qo'yadi. Ularning savollariga, jumladan, bola tarbiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lmagan, masalan bolaning salomatligi, maktabgacha muassasada yashash sharoitlari haqida savollariga ham javob beradi. Bolalarni ota – onasi bilan yozishmaga jalb qilish: bolaning ko'z oldida konvertni yelimlash, manzilni yozish, ota – onasining rasmini ko'rsatish juda muhim. Bolalar rasm solishi, kichik matnlar yozishi, pedagog yordamida tabrik otkritkalarini imzolashi mumkin. Pedagog bola bilan birgalikda olingan har bir xatni muhokama qilishi, oilaning hayoti haqida, ota – ona o'z farzandi haqida g'amxo'rlik qilayotgani haqida tushunarli tarzda gapirib berishi juda muhim. Ota – onalarning hamma xatlarini saqlab qo'yish kerak, chunki bolalar ularni qayta – qayta o'qishni yaxshi ko'radi.

Bola va uning oilasi uchun muhim hodisa surdopedagog yoki tarbiyachining ularning uyiga tashrifi bo'lishi mumkin. Bunday tashriflarga pedagog oldindan tayyorlanadi, ota – onalarga savollar, taklif, maslahat va tavsiyalarni puxta o'ylab oladi. Oilaga tashrifni bola hayotidagi biror hodisa bilan, masalan betoblighi tufayli maktabgacha muassasada bo'lmaganligi, tug'ilgan kuni va b. bilan bog'lash maqsadga muvofiq. Tashrif davomida bolaning yashash tarzi, ota – onaning u bilan muloqot vositalarini kuzatish, shu oila uchun dolzarb bo'lgan bola tarbiyasi muammolarini muhokama qilish maqsadga muvofiq. Pedagog ota – onalarga uyda maktabgacha tarbiya muassasasi kun tartibiga o'xshash kun tartibiga rioya qilishning muhimligini, nutqiy muloqotning, atrofidagilar hqida tasavvurlarini kengaytirishning zarurligini tushuntirishi; bola bilan uning maishiy faoliyatda ishtiroki, sayrlar, teatrda, sirkda bo'lish va b. davomida rivojlantirish ishlarini olib borish haqida gapirib berishi kerak. Oilaga tashrif davomida bolaning bolalar bog'chasidagi ayrim qiyinchiliklari , masalan ozoda emasligi, o'z – o'ziga xizmat ko'nikmalarini zaif egallaganligi xarakterini aniqlashtirish lozim. Bu hollarda ota – onadan bolaning o'zi uyda nimalar qilishini, kattalar yordamidan qanday foydalanishi, unga qandaydir vaziflar berishlarini aniqlashtirib olish maqsadga muvofiq. Pedagog ota – onalarga mehnatsevarlik, madaniy – gigienik ko'nikmalarni tarbiyalashga oid maslahatlar beradi. Keyingi tashriflar davomida bu tavsiyalar qanday bajarilganini aniqlashtirish kerak bo'ladi. Maktabgacha muassasalar faoliyatida ota – onalar bilan ishlashning jamoaviy shakllaridan ham foydalaniladi. Bularga umumiy va guruh ota – onalar majlislari, lektoriylar, «davra suhbatlari», ota – onalar konferensiyalari, bolalar bilan ishlashda tajriba almashish bo'yicha seminarlar, guruhda konsultatsiyalar, ochiq eshiklar kuni, bolalar ishlari ko'rgazmalari, bayram va ertaliklar, muassasa va guruh tadbirlarida ota – onalarning ishtiroki va h.k. ni kiritish mumkin.

ИЗОБРАЖЕНИЕ МИРА МОСКОВСКОГО КУПЕЧЕСТВА В КОМЕДИИ А.Н.ОСТРОВСКОГО "СВОИ ЛЮДИ – СОЧТЕМСЯ"

*Автор: Мадиярова Шахнозбану Тимур кизи, студентка 3 курса
кафедры русского языка и литературы НГПИ имени Ажинияза
Научный руководитель: к.ф.н., доцент, декан факультета иностранных
языков НГПИ имени Ажинияза Дилманов Илья Оракбаевич*

Ключевые слова: комедия, трагедия, купечество, пьеса, богатство, меркантильность, пороки.

Аннотация: в данной статье рассмотрены реалии, быт и нравы купеческой жизни, а также темы человечности и морали в пьесе "Свои люди – сочтемся" А.Н.Островского.

"Я считаю, на Руси три трагедии: "Недоросль", "Горе от ума", "Ревизор". На "Банкроте" я ставлю номер четвертый", – сказал В.Ф.Одоевский. Пьеса А.Н.Островского "Банкрот" или "Свои люди – сочтемся" ставят в один ряд с гоголевскими произведениями и называют купеческими "Мёртвыми душами" [2; 8].

В своей пьесе совсем молодой ещё драматург Александр Николаевич Островский, в свои 26 лет, обнажает купеческую низость, грубость и ханжество. Он разоблачает истинные мотивы, которые движут людьми для достижения намеченной ими корыстной цели. В пьесе показаны, кроме негативных сторон общественной жизни, также проблемы распада и краха семьи. История семейства Большова - социальная история со своеобразной моралью, а не только анекдот про финансовое банкротство.

Жанр пьесы называют трагикомедией, потому что наряду с комическими событиями в пьесе можно обнаружить элементы трагедии - трагедию человечества. И дело не в том, что трагические и комические эпизоды перемежаются, а в том, что в каждом эпизоде, даже реплике героев, можно уловить и комические, и трагические мотивы.

Героев своей пьесы А.Н.Островский наделил говорящими именами и фамилиями, которые содержат определенную заданность и узнаваемость образов. Так, например, имя главного героя - Самсон Силыч Большов - говорят о его силе и богатырстве, а также о том, какую значимость и вес он имеет в обществе. Но в то же время следует вспомнить, что библейский богатырь Самсон был погублен любимой женщиной. А в нашем случае Самсона Большова погубила его собственная дочь. Что касается имени Лазаря Подхалюзина, то подхалюза означает "пройдоха" или "льстец", а имя от устойчивого выражения

"петь Лазаря" означает льстиво выпрашивать. Таким образом Лазарь Подхалюзин - меркантильный и алчный человек, делающий все возможное ради своей выгоды. Олимпиаду Большову кратко зовут Липа, Липочка; а, как известно, слово "липа" соотносится с понятием фальши. Значит её хорошее отношение к родителям в начале пьесы были всего лишь фальшью. *"Вас на то и Бог создал, чтобы жаловаться. Сами-то вы не очень для меня значительны"*, – заявляет она матери после [1].

Пьеса пропитана духом борьбы самодурства и человечности. Купец-самодур Большов ни сам не жил нормальной жизнью, ни другим не давал. Единственной целью его жизни была нажива. Возможно, так было принято у него на роду и все его предки так или иначе старались только разбогатеть, а оттого и Большов не знал иного образа жизни. Он был хорошим купцом, но не стал хорошим отцом семейства.

Подхалюзин, конечно, расчетливый и осторожный плут, но несмотря на это можно понять причины, по которым он так мерзко поступил по отношению к своему опекуну. Он человек, бывший на службе у Большова, испытывавший тиранию своего господина, дрожавший перед ним всю жизнь. А когда наконец-то наступает момент его славы, он оставил Большова одного на произвол судьбы, не помог ему, хотя у него на это было достаточно средств. Так он отомстил за все тяжкие годы службы. Он научился у своего хозяина не только купеческим делам, но и тому, что всегда нужно стараться приумножить свое состояние. Большов, сам не понимая того, создал вторую версию себя.

Липочка, воспитанная в среде эгоизма и наживы, не могла стать другим человеком, кроме как тем, кем стала в момент кульминации пьесы. Она - дочь своего отца и знает где и как можно получить выгоду. Ей больше по душе устроить свое гнездо и заботиться о своём будущем, чем оплачивать долги отца.

В пьесе нет деления на положительных и отрицательных героев. Есть "темное царство", но нет "луча света" в этом царстве. Никто в этой пьесе не без греха. Даже жена Большова, казалось бы, робкая и бессловесная женщина, имеет пороки. Она закрывала глаза на несправедливость и жестокость своего мужа, потакала дочери во всем, поэтому неудивительно то, какой эгоисткой стала Липочка.

Пословица "Свои люди – сочтемся" подразумевает одно, а в самой пьесе происходит другое. В финале торжествует мошенник, сумевший обмануть самодура купца. Комедия опровергла мудрость старой доброй пословицы. Так автор иронизирует над всем происходящим.

Неспроста говорят "Что посеешь, то и пожнешь". Большов не был вправе требовать у дочери и её мужа сострадания, так как сам никогда не проявлял его по отношению к другим. Он сам воспитал их бездушными и безжалостными.

Если бы Большой достойно воспитал свою дочь в заботе и ласке, она бы не оставила его на улице. Надо относиться к другим так, как хотелось бы, чтобы они относились к тебе.

Список использованной литературы:

1. Островский А.Н. Полн. собр. соч.: в 12 т. Т. 1. - М., 1973.
2. Циндидис И.А., Маслова Е.В. "Учебник по литературе (вторая половина XX века)", - Т., 2013.

BIOLOGIYANI O'QITISH JARAYONIDA ELEKTRON TA'LIM RESURSLARIDAN FOYDALANISH

Shaxzod Sirlibayev Sherzod o'g'li

*Yashnobod tumani Toshkent Davlat Stomatologiya akademik litsey
Kimyo va Biologiya. Tel; +99893 394 50 06*

Annotatsiya: ushbu maqola biologiyani o'qitishda elektron ta'lim resurslarining integratsiyasini o'rganadi. U onlayn vositalar va materiallarni biologiya ta'limiga kiritish usullari, natijalari va oqibatlarini o'rganadi, o'qituvchilar va talabalar uchun foydalarni ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: elektron ta'lim, biologiya ta'limi, onlayn resurslar, o'qitish usullari, talabalarni jalb qilish.

Biologiya ta'limi talabaning akademik sayohatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, hayotning murakkabliklarini tushunishga yordam beradi. So'nggi yillarda elektron ta'lim resurslarining integratsiyasi biologiya ta'limiga dinamik va qiziqarli yondashuvni taklif qilib, o'qitish jarayonida inqilob qildi. Ushbu maqola elektron ta'lim resurslarining biologiya ta'limiga ta'sirini o'rganadi, o'qituvchilar va talabalar uchun usullar, natijalar va ta'sirlarga e'tibor qaratadi.

Biologiya ta'limida elektron ta'lim resurslarining samaradorligini baholash uchun adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish o'tkazildi. Tegishli maqolalar uchun bir nechta ma'lumotlar bazalari qidirildi va ularning topilmalari tizimli tahlil qilindi. Ko'rib chiqilgan asosiy parametrlarga talabalarining ishlashi, ishtiroki va o'qituvchilarning qoniqishi kiradi.

Biologiyani o'qitish jarayonida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish so'nggi yillarda tobora ommalashib bormoqda. Elektron ta'lim resurslari o'qitish va o'rganish tajribasini bir necha usul bilan oshirishi mumkin:

- **Materiallarning keng doirasiga kirish:** elektron ta'lim resurslari biologiya bilan bog'liq juda ko'p ma'lumot va materiallarga kirishni ta'minlaydi. Bunga o'quvchilarga murakkab biologik tushunchalarni chuqurroq tushunishga yordam beradigan darsliklar, maqolalar, videolar, animatsiyalar, simulyatsiyalar va interaktiv viktorinalar kiradi.

- **Moslashuvchanlik va qulaylik:** elektron ta'lim talabalarga o'z tezligida va o'z jadvalida o'rganish imkonini beradi. Ushbu moslashuvchanlik, ayniqsa, turli xil o'quv usullari va band jadvallari bo'lgan talabalar uchun foydalidir. Ular o'zlari uchun eng mos keladigan materiallarga kirishlari va o'qishlari mumkin.

- **Interfaol ta'lim:** ko'pgina elektron ta'lim resurslari interaktiv bo'lishi uchun yaratilgan. Bu shuni anglatadiki, talabalar simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va onlayn viktorinalar orqali material bilan faol shug'ullanishlari mumkin. Interaktivlik o'rganishni kuchaytirishga yordam beradi va mavzuni yanada qiziqarli qiladi.

- **Vizual va Multimedia tarkibi:** Biologiya ko'pincha ko'rgazmali qurollar va multimedia orqali yaxshiroq tushunilishi mumkin bo'lgan murakkab jarayonlar va tuzilmalarni o'z ichiga oladi. Elektron ta'lim resurslari biologik tushunchalar va

hodisalarni tasvirlash uchun yuqori sifatli vizual, animatsiya va videolarni taqdim etishi mumkin.

- Masofaviy ta'lim: elektron ta'lim resurslari, ayniqsa, shaxsan o'qitish cheklangan paytlarda, masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida juda qimmatlidir. Ular masofadan o'qitish imkonini beradi va talabalarga internetga ulangan holda istalgan joydan o'qishni davom ettirishga imkon beradi.

- Adaptiv ta'lim: ba'zi elektron ta'lim platformalari o'quv tajribasini shaxsiylashtirish uchun adaptiv ta'lim algoritmlaridan foydalanadi. Ushbu tizimlar talabaning kuchli va zaif tomonlarini baholaydi va mazmuni va baholarini mos ravishda moslashtiradi, talabalarga diqqatini yaxshilashga muhtoj bo'lgan sohalarga qaratishga yordam beradi.

- Hamkorlik va aloqa: elektron ta'lim platformalari ko'pincha talabalar va talabalar va o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikni osonlashtiradigan aloqa vositalarini o'z ichiga oladi. Munozara forumlari, suhbat xonalari va videokonferentsiyalar tengdoshlarni o'rganish va munozaralarni qo'llab-quvvatlashi mumkin.

- Baholash va fikr-mulohaza: elektron ta'lim resurslari onlayn viktorinalar va baholash orqali talabalarga darhol fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin. Bu talabalarga o'z taraqqiyotini kuzatish va qo'shimcha o'qishga muhtoj bo'lgan sohalarni aniqlash imkonini beradi.

- Iqtisodiy samaradorlik: elektron ta'lim resurslari uzoq muddatda ta'lim muassasalari uchun tejamkor bo'lishi mumkin, chunki ular jismoniy darsliklar va boshqa an'anaviy o'quv materiallariga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi.

- Kirish imkoniyati: elektron ta'lim resurslari nogiron talabalar uchun ochiq bo'lishi uchun mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Ekran o'quvchilari va yopiq taglavhalar kabi xususiyatlar tarkibni yanada inklyuziv qilishi mumkin.

Biroq, biologiyada samarali elektron ta'lim puxta rejalashtirish va loyihalashni talab qilishini tan olish kerak. O'qituvchilar tegishli manbalarni tanlashlari, qiziqarli tarkib yaratishlari va talabalarga ko'rsatma va yordam berishlari kerak. Bundan tashqari, barcha talabalar kerakli texnologiya yoki internetga ulanish imkoniyatiga ega bo'lmasligi mumkin, shuning uchun kirish imkoniyatlarini ko'rib chiqish va ularga muhtoj bo'lganlar uchun muqobil variantlarni taqdim etish juda muhimdir.

Elektron ta'lim resurslarini biologiya ta'limiga kiritish o'quv tajribasini sezilarli darajada boyitib, uni yanada interaktiv, moslashuvchan va turli xil talabalar uchun ochiq qiladi. O'qituvchilar o'zlarining o'qitish amaliyotida ushbu resurslardan maksimal darajada foydalanish uchun eng so'nggi elektron ta'lim vositalari va texnikalari haqida xabardor bo'lishlari juda muhimdir.

Elektron ta'lim resurslarini biologiya ta'limiga qo'shilishi ko'plab afzalliklarni beradi. Bu talabalarning faolligini oshiradi va o'quv natijalarini yaxshilaydi. Bundan tashqari, ushbu manbalar talabalarning turli xil ehtiyojlarini qondirishda, turli xil o'quv uslublarini joylashtirishda ayniqsa foydalidir. O'qituvchilar, shuningdek, qisqartirilgan ma'muriy vazifalardan foyda ko'rishadi, bu ularga biologiya tushunchalarini chuqurroq tushunishga yordam berishga imkon beradi.

Biroq, texnologiya va raqamli savodxonlikdan foydalanish zarurati kabi potentsial muammolarni tan olish juda muhimdir. Hamma talabalar ham

texnologiyadan teng foydalana olmaydi, bu esa ta'limdagi tengsizlikni kuchaytirishi mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilar elektron ta'lim resurslarini o'qitish strategiyalariga samarali kiritish uchun o'qitish va qo'llab-quvvatlashga muhtoj.

Xulosa:

Biologiyani o'qitishda elektron ta'lim resurslaridan foydalanish qimmatli boylik bo'lib, talabalarning faolligini oshiradi, o'quv natijalarini yaxshilaydi va o'qituvchilarning qoniqishini oshiradi. Biroq, ushbu manbalarga adolatli kirishni ta'minlash uchun kirish imkoniyati va o'qituvchilarni tayyorlash bilan bog'liq muammolarni hal qilish kerak.

- Raqamli infratuzilmaga sarmoya kiriting: ta'lim muassasalari raqamli bo'linishni bartaraf etish uchun talabalarga zarur texnologiyalar va internetga kirishni birinchi o'ringa qo'yishlari kerak.

- O'qituvchilarni tayyorlash: o'qituvchilarga raqamli o'qitish ko'nikmalarini oshirish va elektron ta'lim resurslarini samarali birlashtirish uchun kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taklif eting.

- Doimiy baholash: elektron ta'lim resurslarining talabalar faoliyatiga ta'sirini doimiy baholashni o'tkazish va shunga mos ravishda o'qitish usullarini moslashtirish.

- Hamkorlik: ilg'or tajribalarni baham ko'rish va biologiya ta'limi uchun yuqori sifatli elektron ta'lim resurslari omborini ishlab chiqish uchun o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, elektron ta'lim resurslarini biologiya ta'limiga kiritish o'quv tajribasini yaxshilash uchun ulkan imkoniyatlarga ega. O'ylangan rejalashtirish va qo'llab-quvvatlash bilan o'qituvchilar biologiya ixlosmandlarining yangi avlodini ilhomlantirish uchun texnologiya kuchidan foydalanishlari mumkin.

Adabiyotlar

1. Dautova O. B. o'quv va kognitiv faoliyatdagi innovatsiyalar // N. A. Nekrasov nomidagi Vestnik Kostroma Davlat universiteti. T. 15. Seriya: Pedagogika. Psixologiya. Ijtimoiy ish. Voyaga etmagan. Sotsiogenetiki. № 3. Kostroma, 2009. P. 6.

2. Obrubova A. B. o'qituvchi-rassom / mutaxassislikni universitetda tayyorlash sharoitida san'atshunoslik bo'yicha elektron o'quv resursining tarkibiy va funktsional modelini shakllantirish: 13.00.02-o'qitish va o'qitish nazariyasi va metodikasi. Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasi tanlovi bo'yicha dissertatsiya. Sankt-Peterburg, 2015 Yil. P. 239.

3. Mur P. K., Mur S. M. zamonaviy ta'lim makonidagi Virtual o'zaro ta'sir (asosiy hisobot) // elektron ta'lim: aqlli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari. Tyumen III xalqaro ilmiy va amaliy videokonferentsiya materiallari, 26 yil 2015 noyabr. P. 10-15.

4. Mirsanov U. M., Elmurodov J. matematika darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish // hayot orqali ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. (ikkinchi bosqich.) Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya. Yaroslavl, 2017. P. 386-389

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA ELEMENTAR МАТЕМАТИК TASAVURLARNI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA TA'LIMIY O'YIN FAOLIYATIDAN FOYDALANISHNING XUSUSIYATLARI

*O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim kafedrasida katta o'qituvchisi
PhD. Kodirov Jasur Abdumalikovich
+998978933388*

*O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi
Abduqodirova Damira G'ofurjon qizi*

Annotatsiya: Matematika o'quv mashg'ulotlarida kognitiv qobiliyat va qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'yin topshiriqlari va mashqlar tizimidan muntazam foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik fikrlashlarini kengaytiradi, matematik rivojlanishiga yordam beradi, maktabga matematik tayyorgarlik sifatini oshiradi, bolalarga atrof-muhitning eng oddiy maqsdlari bo'yicha ishonchliroq harakat qilishi, ularning haqiqati va kundalik hayotda matematik bilimlardan faolroq foydalanishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: ko'nikma, fikrlash, rivojlantiruvchi, faoliyat, harakatlar, qobiliyat, o'yin topshiriqlari, mulot, natija.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limining turli bosqichlarida matematik bilimlarni o'zlashtirish ko'plab tarbiyalanuvchilar uchun katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Tarbiyalanuvchilar uchun bilimlarni o'zlashtirish jarayonida qiyinchiliklar va ortiqcha yuklarni keltirib chiqaradigan sabablardan biri bu maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurining ushbu bilimlarni o'zlashtirishga etarlicha tayyorlanmaganligidir. Shuning uchun ham mazmun jihatidan matematika mashg'ulotlari faqat sonlar va eng oddiy geometrik figuralar haqidagi tasavvurlarni shakllantirish, hisoblash, qo'shish va ayirish, eng oddiy hollarda o'lchashni o'rganish bilan cheklanmasligi kerak. Juda yosh bolalarni o'qitishning zamonaviy kompetentsiyasi nuqtai nazaridan, ularni matematik bilimlarni o'zlashtirishga tayyorlashda arifmetik operatsiyalardan kam bo'lmagan muhim narsa mantiqiy fikrlashni shakllantirishdir. Bolalarni nafaqat hisoblash va o'lchashni, balki fikrlashni ham o'rgatish kerak.

O'rganish, agar u amaliy va o'yin faoliyati kompetentsiyasida, bolalar tomonidan ilgari olingan bilimlar ular uchun zarur bo'ladigan sharoitlar yaratilganda amalga oshirilsa, eng samarali bo'ladi, chunki bu ularga amaliy muammoni hal qilishga yordam beradi va shuning uchun osonroq va tezroq o'zlashtiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'rganish holatini tahlil qilish ko'plab mutaxassislarni o'yinlar orqali o'rganish zarurligi to'g'risida xulosaga olib keladi. Boshqacha qilib aytganda, biz o'yin orqali o'rganishni o'z ichiga olgan o'yinning ta'lim funksiyalarini rivojlantirish zarurati haqida gapiramiz.

O'yin - bu bola uchun nafaqat zavq va quvonch, bu o'z-o'zidan juda muhim, balki uning yordami bilan siz bolaning e'tiborini, xotirasini, fikrlash va tasavvurini rivojlantirishingiz mumkin. O'yin davomida bola yangi bilim, ko'nikma, ko'nikmaga ega bo'lishi, qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin, ba'zan esa buni sezmay qoladi [8, b. 16].

O'yinni o'rganish - bu ijtimoiy tajribani barcha ko'rinishlarida: bilim, ko'nikma, qobiliyat, hissiy va baholash faoliyatida qayta yaratish va o'zlashtirishga qaratilgan shartli vaziyatlardagi ta'lim jarayonining shakli.

O'yinning eng muhim xususiyatlari shundan iboratki, o'yinda bolalar eng ekstremal vaziyatlarda, qiynchiliklarni engish uchun o'z kuchlari chegarasida harakat qilgandek harakat qilishadi. Bundan tashqari, bunday yuqori darajadagi faoliyatga ega, ular deyarli har doim ixtiyoriy ravishda, majburlashsiz erishadilar.

O'yinning yuqori faolligi va hissiy mazmuni ham ishtirokchilarda yuqori darajadagi ochiqlikni keltirib chiqaradi. Eksperimental ravishda ma'lum bo'lishicha, qandaydir bema'nilik holatida odamni u uchun yangi bo'lgan nuqtai nazarni qabul qilishga ishontirish ba'zan osonroq bo'ladi. Agar siz odamning e'tiborini ahamiyatsiz narsa bilan chalg'itsangiz, ishontirishning ta'siri kuchliroq bo'ladi. Ehtimol, bu ma'lum darajada o'yin vaziyatlarining tarbiyaviy ta'sirining yuqori mahsuldorligini belgilaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yinning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. O'yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng qulay va etakchi faoliyatdir
2. O'yin maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsini, uning axloqiy va irodaviy fazilatlarini shakllantirishning samarali vositasi hamdir.
3. Barcha psixologik yangi shakllanishlar o'yinda paydo bo'ladi
4. O'yin bolaning shaxsiyatining barcha tomonlarini shakllantirishga yordam beradi va uning psixikasida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi.
5. O'yin bolani aqliy tarbiyalashning muhim vositasi bo'lib, bu erda aqliy faoliyat barcha aqliy jarayonlarning ishi bilan bog'liq

Maktabgacha yoshdagi bolalikning barcha bosqichlarida sinfda o'yin usuli katta rol o'ynaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, "tarbiyaviy o'yin" (garchi ta'lim so'zini didaktik so'z bilan sinonim deb hisoblash mumkin bo'lsa ham) allaqachon olingan bilimlarni mustahkamlash yoki takrorlash emas, balki o'yindan o'qitish usuli sifatida foydalanishga urg'u beradi.

Didaktik o'yinlar va o'yin mashqlari o'quv mahg'ulotlarda va kundalik hayotda keng qo'llaniladi. Sinfdan tashqari o'yinlarni tashkil qilish orqali bolalarning

математик tasavvur mustahkamlanadi, chuqurlashadi va kengaytiriladi, eng muhimi, ta'lim va o'yin vazifalari bir vaqtning o'zida hal qilinadi. Ba'zi hollarda o'yinlar asosiy o'quv yukini ko'taradi. Shuning uchun ham pedagoglar o'quv mashg'ulotda va kundalik hayotda didaktik o'yinlar va o'yin mashqlaridan keng foydalanishlari kerak.

Didaktik o'yinlar to'g'ridan-to'g'ri o'quv mashg'ulotlar mazmuniga dasturiy vazifalarni amalga oshirish vositalaridan biri sifatida kiradi. Didaktik o'yinning elementar matematik tushunchalarni shakllantirish bo'yicha sinflar tarkibidagi o'rni bolalarning yoshi, o'quv mashg'ulotning maqsadi, maqsadi va mazmuni bilan belgilanadi. U o'quv vazifasi, g'oyalarni shakllantirishning muayyan vazifasini bajarishga qaratilgan mashq sifatida ishlatilishi mumkin. Yosh guruhda, ayniqsa yil boshida, butun o'quv mashg'ulot o'yin shaklida o'tkazilishi kerak. Oldin o'rganilgan narsalarni takrorlash va mustahkamlash uchun didaktik o'yinlar o'quv mashg'ulot oxirida ham mos keladi.

Bolalarning matematik tasavvurni rivojlantirishda shakl va mazmun jihatdan qiziqarli bo'lgan turli didaktik o'yin mashqlari keng qo'llaniladi. Ular odatiy o'quv vazifalari va mashqlaridan muammoning g'ayrioddiy qo'yilishi (topish, taxmin qilish) va uni biron bir adabiy ertak qahramoni nomidan taqdim etishning kutilmaganligi bilan farqlanadi. O'yin mashqlarini didaktik o'yinlardan tuzilishi, maqsadi, bolalar mustaqilligi darajasi va pedagogik tarbiyachining roli bilan farqlash kerak. Qoida tariqasida, ular didaktik o'yinning barcha tarkibiy elementlarini (didaktik vazifa, qoidalar, o'yin harakatlari) o'z ichiga olmaydi. Ularning maqsadi bolalarda ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirish uchun mashq qilishdir. Kichik guruhda oddiy o'quv mashqlari o'yin xarakteriga ega bo'lishi mumkin va keyin bolalarni yangi o'quv materialini bilan tanishtirish usuli sifatida ishlatilishi mumkin. Pedagogik tarbiyachi mashqni bajaradi (topshiriq beradi, javobni nazorat qiladi), bolalar esa didaktik o'yinga qaraganda kamroq mustaqildir. Mashqda o'z-o'zini o'rganish elementlari mavjud emas.

Didaktik o'yinlar quyidagilarga bo'linadi:

- ob'ektlar bilan o'yinlar
- stol va bosma o'yinlar
- so'z o'yinlari

Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda boshlang'ich tushunchalarni shakllantirishda siz quyidagilardan foydalanishingiz mumkin: samolyotni modellashtirish bo'yicha o'yinlar (Pythagoras, Tangram va boshqalar), jumboq o'yinlari, hazil muammolari, krossvordlar, jumboqlar, o'quv o'yinlari [19, p. 122].

O'yinlarning xilma-xilligiga qaramay, ularning asosiy vazifasi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, ya'ni eng oddiy naqshlarni o'rnatish qobiliyati bo'lishi kerak: rang, shakl, o'lcham bo'yicha raqamlarni almashtirish tartibi. Bunga ketma-ket etishmayotgan raqamni topish uchun o'yin mashqlari ham yordam beradi.

Xulosa Maktabgacha yoshdagi bolalarga muvaffaqiyatni ta'minlashning zaruriy sharti - pedagogik tarbiyachining matematik o'yinlarga ijodiy munosabati: turli xil o'yin harakatlari va savollari, bolalar uchun individual talablar, o'yinlarni bir xil shaklda yoki murakkabroq takrorlash. Zamonaviy talablarga bo'lgan ehtiyoj, olti yoshdan boshlab maktabga o'tish munosabati bilan bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida matematikadan tayyorlash uchun zamonaviy maktablarning yuqori darajasi bilan bog'liq.

Bolalarni maktabga matematik tayyorlash nafaqat bolalar tomonidan ma'lum bilimlarni o'zlashtirishni, balki ularda miqdoriy fazoviy va vaqtinchalik tushunchalarni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Eng muhimi, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va turli muammolarni hal qilish qobiliyatidir.

Maxsus o'quv o'yinlaridan keng foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik bilimga qiziqishini uyg'otish, bilish faolligini oshirish, umumiy aqliy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 60110200-Maktabgacha ta'lim bo'yicha malaka talablari. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 16- iyuldagi 311 - sonli buyrug'i
2. Belous, T.K. va boshqalar. Kichik bolalar bog'chasida matematikadan ishini tashkil etish. / T.K. Belous. // Doshk. Ta'lim, 1999 yil, 10-son.
3. Berezina, R.I. Tayyorgarlik guruhidagi bolalarni o'lchashga o'rgatish. / R.I. Berezina. // Doshk. Ta'lim, 1999 yil, 10-son.
4. Veraksa, N.S. Yagona vaqt-makon tasavvurlarini shakllantirish. / N.S. Veraxa. // Doshk. Ta'lim, 1996 yil, 5-son.
5. Vodopyanov, E.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda boshlang'ich geometrik tushunchalarni shakllantirish. / E.N. Vodopyanov. // Doshk. Ta'lim, 2000 yil, № 3.
6. Bolalarni o'yin orqali tarbiyalash: Bolalar bog'chasi pedagogik tarbiyachilari uchun qo'llanma / Comp. A.K. Bondarenko, A.I. Matusik. – 2-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. Va qo'shimcha – M.: Ta'lim, 1983 yil.
7. Godinai, G.N., Pilyugina E.G. Boshlang'ich maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va o'qitish. - Moskva ma'rifati, 1988 yil.

FIZIOTERAPIYA VA MASSAJ USULLARINI NIMJON BOLALARDA QO‘LLASH

Alimova Zamira Ikramovna

Abu Ali Ibni Sino nomli jamoat salomatlik texnikumi.

Fizioterapiya fani.

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizioterapiya va massaj usullarini nimjon bolalarda qo‘llash, nimjon tug‘ilgan chaqaloq uchun massaj va gimnastika usullari hamda nimjon tug‘ilgan chaqaloqlar uchun massaj va gimnastika texnikasi ularning fiziologik xususiyatlari haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: massaj, gimnastika, pediatr, nimjon tug‘ilgan chaqaloqlar, tibbiy tavsiya, bola.

Chaqaloqlar uchun massaj va gimnastika ko‘pincha pediatr tomonidan mushaklar tonusini normallashtirish va bolada mushaklarning kuchlanishini yumshatish uchun samarali usul sifatida belgilanadi. Go‘daklar uchun hayotining birinchi yili davomida massajdan foydalanish, kindik churrasi ehtimolini pasaytiradi, mushak tonusining buzilishi bilan birga bolalar displaziyasini davolashga ham yordam beradi. Tadqiqodlarning ko‘rsatishicha, massaj bolani rivojlanishiga, hulq-atvoriga juda ijobiy ta‘sir ko‘rsatar ekan. Bola massaji bu avallo terini teri bilan munosabatni ta‘minlaydi, bu munosabat esa ona va bolaning o‘zaro aloqalsini takomillashtiradi, bir birlarini yanada osonroq tushuna olishga yordam beradi. Albatta ayrim hollarda massaj tibbiy tavsiya etilgan bo‘lishi mumkin. U holda bolangizga maxsus vrach tomonidan massaj qilinadi. Lekin agar chaqaloq sog‘lom bo‘lib, vazni yaxshi bo‘lsa unga ham massaj juda foydali. Bunday bolalarga massajni onaning o‘zi qilishi mumkin. Massaj shunchaki bolaga yoqimli bo‘lishidan qat‘iy nazar, u bolani yaxshiroq rivojlanishini va o‘rishini ta‘minlaydi. Ayrim mamalakatlarda bolaga ona massaj qilmasa, bu katta xato deb ta‘kidlanadi. Massajning qiziqarli tomoni shundaki, massaj olgan bola tezroq o‘rib, yaxshi rivojlanadi.

1. Bolani silaganda bola organizmida o‘rish uchun kerak bo‘lgan maxsus moddalar ishlab chiqariladi. Masalan, vaqtdan oldin tug‘ilgan chaqaloqlarga massaj qilganda ularning vazni 47%ga ko‘proq o‘sayotgani kuzatilgan. Hayvonlar ham bolasini tili bilan yalab massajga o‘xshash harakatlarni amalga oshiradilar. Yangi tug‘ilgan kuchuk bolalarini onasidan ajratib, yalashdan cheklab qo‘yganda, bu kuchuk bolalarining o‘rish darajasi pasayib ketgan. Aynan mehr bilan bola silanganda uning o‘rishi ta‘minlanadi.

2. Yana bir tadqiqodning natijasi ko‘rsatishicha, masaj nafaqat tanani o‘rishiga yordam beradi, balki miya rivojlanishiga ham katta ijobiy ta‘sir ko‘rsatar ekan.

Tadqiqodchilar aytishicha, chaqaloqni silab massaj qilganda, unda mielin moddasi ajralib chiqar ekan. Bu modda esa miya rivojlanishi uchun foydali ekan.

3. Bolaga massaj qilish uning hazm qilish tizimini rivojlanishiga ham foydali. Bolani silab, massaj qilib tursa uning hazm qilish tizimi yanada yaxshiroq faoliyat ko'rsatar ekan, qorin og'rish kabi muammolar yo'q bo'lar ekan.

4. Massaj bolaning xulqini yaxshilaydi, bolani silab, mehr bilan massaj qilsa u o'zini suyuqli deb his qilib xulqi yaxshilanar ekan. Uyquga qiyin ketadigan bola esa massaj yordamida yaxshi uxlar ekan.

5. Massaj bolani o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bolani sevib, mehr bilan massaj qilsangiz bola o'z kerakligini his etar ekan.

6. Massaj qilayotgan ota-ona massaj orqali bolasini yanada yaxshiroq o'rgana oladi.

Massaj qilishda bolangizga quloq soling. Qilayotgan harakatlaringiz juda mayin va mehrga to'la bo'lmog'i lozim. Boshida oyoqlaridan boshlab sekin-sekin qorin, qo'l va beliga o'tishingiz mumkin. Chaqaloqlarda asosan silash va asta-asta ezib qo'yish qo'llaniladi. Agar bolangiz tipirchilab, oyoq qo'llarini tortayotgan bo'lsa, demak siz qilayotgan harakat unga yoqmayapti. Bir oz dam berib boshidan mehr bilan, iligan qo'llaringiz bilan massajni qaytaring. Kunda kamida bir marta massaj bola uchun zarur. Borib-borib barmoqlar bilan asta bosish, asta-asta chimchilash, mayin urib qo'yish kabi harakatlarni qo'shib borishingiz mumkin. Yangi tug'ilgan chaqaloqning tizzalarini massaj qilish mumkin emas.

Nimjon tug'ilgan chaqaloqlar tug'ilishdagi tana vazniga, oldingi kasalliklarga, konstitutsiyaviy xususiyatlarga va ularga individual g'amxo'rlik qilishga bog'liq. Ko'pgina nimjon tug'ilgan chaqaloqlarda asosiy psixomotor qobiliyatlar ko'proq namoyon bo'ladi kech sanalar to'liq tug'ilgan chaqaloqlarga qaraganda. Tug'ilganda vazni 1500 g gacha bo'lgan nimjon tug'ilgan chaqaloqlar, hayotning dastlabki 2 yilida psixomotor rivojlanishida tengdoshlaridan 2-3 oyga, 1500-2000 g og'irlikdagi bolalar - 1-1,5 oyga va vazni 1,5 oyga orqada qoladilar. 2000-2500 yillar ikkinchi yilga kelib o'z tengdoshlarini quvib yetadi. Nimjon tug'ilgan chaqaloqlar, to'liq tug'ilgan chaqaloqlarga qaraganda, markaziy asab tizimining lezyonlarini boshdan kechirish ehtimoli ko'proq, uning og'ir shakli miya yarim palsi hisoblanadi. Retinaning rivojlanmaganligi sababli og'irligi 1200 g dan kam bo'lgan bolalar RLF rivojlanishiga moyil. Hayotning birinchi oylarida nimjon tug'ilgan chaqaloqlarda umumiy mushak tonusining pasayishi, letargiya, harakatsizlik, zaif ifodalangan shartsiz reflekslar yoki ularning to'liq yo'qligi kuzatilishi mumkin. Ba'zi bolalarda 2-3 oyligida qo'zg'alish jarayonlari ustunlik qila boshlaydi: uyqu buzilishi (bola yaxshi uxlamaydi, ko'pincha kechasi uyg'onadi), mushaklarning umumiy ohangini oshiradi va sezilarli harakatchanlik. Tana qarshiligining pasayishi tufayli nimjon tug'ilgan chaqaloqlarning aksariyati o'tkir respirator virusli infeksiyalarga ko'proq moyil bo'ladi. Ularda

asoratlarni rivojlanish ehtimoli ko'proq. Hayotning birinchi yilida bolaning tanasi shikastlangan yoki rivojlanishida kechikkan organlar va tizimlarning funktsiyalarini tiklash uchun katta imkoniyatlarga ega. Bunga asosan individual rivojlanish va mustahkamlash tadbirlari, jumladan o'yinlar, gimnastika, massaj va boshqalar yordam beradi. Gimnastika va massaj bilan shug'ullanadigan nimjon tug'ilgan chaqaloqlar respirator virusli infeksiyalarni 2-3 baravar kamroq boshdan kechiradilar, mushaklarning ohanglari tezroq normallasadi va ularning hissiy holati yaxshilanadi - bolalar ertaroq tabassum qila boshlaydilar, harakatlanuvchi narsalarni kuzatib boradilar va hokazo.

Nimjon tug'ilgan chaqaloq uchun massaj va gimnastika usullari.

Nimjon tug'ilgan chaqaloqlar uchun massaj va gimnastika texnikasi ularning fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan: nomukammal nafas olish funktsiyasi, o'zgaruvchan atrof-muhit sharoitlarida past moslashuvchan qobiliyatlar (nomukammal metabolik jarayonlar, termoregulyatsiya), nerv-mushak tizimining rivojlanmaganligi. U klassik va akupressura texnikasi va gimnastikani o'z ichiga oladi. Ushbu usullar bir vaqtning o'zida yoki ketma-ket (muqobil ravishda) ishlatilishi mumkin.

1 oylik bola - yumshoq massaj: silash.

1,5-2 oy - massajni vosita ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradigan gimnastika bilan birlashtirish kerak.

3-4 oy - chaqaloqni yon tomonga aylantiring: birinchi navbatda bir tomondan, keyin boshqa tomondan.

4-5 oy - chaqaloqni ongli ravishda o'yinchoqlarga erishishga va ularni olishga o'rgating.

5-6 oy - chaqaloqni faol emaklashga undash.

7-8 oy - chaqaloqni o'tirishga yoki turishga undash (majburlash emas!). O'tirish holatida mashqlar faqat bola orqasini to'g'ri ushlab tursa, bajarilishi mumkin.

9-10 oy - to'siqqa qarshi turish.

11 oy - to'siq bo'ylab qadam tashlash.

12-13 oy - mustaqil yurishni o'rganish.

Og'irligi 1750 g dan kam bo'lgan bolalar uchun vosita ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan gimnastika mashg'ulotlari 2,5 oyligida, vazni 1750 g dan ortiq bo'lgan bolalar uchun esa 1-1,5 oy oldin boshlanishi kerak. Hayotning ikkinchi yilida nimjon tug'ilgan chaqaloq to'liq muddatli tengdoshlari bilan bir xil jismoniy mashqlarni bajarishi mumkin. Har bir mashqdan oldin tananing tegishli qismini massaj qilish kerak. Shunday qilib, qo'llaringiz yoki oyoqlaringiz bilan harakatlarni amalga oshirishdan oldin, avval ularni massaj qilishingiz kerak.

Massaj va gimnastikaga qo'yiladigan talablar:

Siz ovqatlantirishdan 30 daqiqa oldin yoki undan 45-60 minut keyin mashg'ulotlarni boshlashingiz kerak. Siz yotishdan oldin massaj yoki gimnastika qilolmaysiz. Gimnastika har kuni, bir vaqtning o'zida oila uchun qulay bo'lishi kerak. Jismoniy mashqlarning butun majmuasi kuniga 2-3 marta, ba'zi hollarda - 4-6 marta takrorlanishi kerak. Har bir darsning davomiyligi 5 daqiqadan oshmasligi kerak. Xona yaxshi ventilyatsiya qilinishi kerak, havo harorati -20-24 daraja. Yangi tug'ilgan chaqaloqning tug'ma reflekslariga asoslangan mashqlar bilan gimnastikani boshlashingiz kerak. Fiziologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, nimjon tug'ilgan chaqaloqlar tezroq charchaydilar va soviydi, shuning uchun gimnastika mashg'ulotlarining eng boshida barcha mashqlar to'plamini ikki bosqichda bajarish mumkin. Mashqlar ishlaydigan mushak guruhlarini o'zgartirib, ma'lum bir ketma-ketlikda bajarilishi kerak.

Gimnastika mashg'ulotlari nafas olish mashqlari bilan boshlanishi va protsedura davomida muntazam ravishda o'tkazilishi kerak. Birinchi darslarda siz bolani to'liq yechmasligingiz kerak. Shunday qilib, qo'l mushaklari uchun mashqlarni bajarayotganda, siz chaqaloqning tanasining pastki yarmini taglik bilan yopishingiz yoki oyoqlar uchun gimnastika paytida yelekni qoldirishingiz mumkin. O'quv xonasida, iloji bo'lsa, chalg'itadigan narsalarni yo'q qilishingiz kerak: suhbatlar, xonadagi begonalar, baland musiqa. O'yinchoqlardan faqat mashqlar paytida ishlatiladigan narsalarni saqlang. Darsni olib boradigan kattalarning barcha e'tibori bolaga qaratilishi kerak. Mashqlar u bilan xotirjam va sokin suhbat bilan birga bo'lishi kerak. Tegishli ijro mashqni tabassum va yaxshi so'zlar bilan rag'batlantirish kerak. Har bir dars bolaning vizual va eshitish reaksiyalarini rivojlantirishga hissa qo'shadigan elementlarni o'z ichiga olishi kerak. 3-4 oylikdan boshlab bo'lishi kerak og'zaki ko'rsatmalarni o'rgating, masalan, "uzukni oling" va 8-9 oylikdan boshlab, kattalar buyrug'i bilan individual mashqlarni mustaqil bajarishni rivojlantiring. Yuk miqdori darslarning davomiyligi, har bir mashqning takroriy soni, tempi, harakatlar diapazoni, mashqlarning murakkablik darajasi, ularni dam olish tanaffuslari yoki nafas olish mashqlari bilan almashtirish bilan sozlanishi mumkin. Charchoqning eng kichik belgisida yukni darhol kamaytirish kerak. Yukni oshirish, kompleksni kengaytirish, yanada murakkab mashqlarga o'tish, bolaning yoshiga qo'shimcha ravishda, uning mashqlarga ijobiy munosabati: xotirjam xatti-harakat, g'uvullash, terining pushti rangi, oyoq-qo'llari issiq. Massajning barcha usullari va mashqlarini bajarayotganda, bolaning oyoq-qo'llari va boshi to'satdan harakatlar va chayqalishlardan himoyalangan bo'lishi kerak, aks holda bo'g'im-ligament apparatida turli xil buzilishlar paydo bo'lishi mumkin.

Xulosa:

Massaj va gimnastika paytida bolani kuzatish, unga ijobiy his-tuyg'ularni beradigan texnikalar va mashqlarni ta'kidlash juda muhimdir. Massaj va gimnastikaning keyingi mashg'ulotlari ular bilan boshlanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гурленя, А. М. Физиотерапия в неврологии / А. М. Гурленя, Г. Е. Багель, В. Б. Смычек. — Медицинская литература, 2008. — 296 с. — ISBN 978-5-89677-123-4. — ISBN 978-985-6333-26-5.
2. Мендельсон, М. Э. Электротерапия // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
3. Улащик, В. С. Общая физиотерапия / В. С. Улащик, И. В. Лукомский. — Мн. : Книжный дом, 2004. — 512 с. — ISBN 985-489-209-3. — ISBN 985-489-019-8.
4. Улащик, В. С. Физиотерапия : Универсальная медицинская энциклопедия. — Мн. : Книжный дом, 2008. — С. 308–315. — 640 с.
5. Пономаренко, Г. Н. Биофизические основы физиотерапии / Г. Н. Пономаренко, И. И. Турковский. — Медицина, 2006. — 176 с. — ISBN 5-225-04055-1.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	CHIZIQLI INTERPOLYATSIYA. NYUTON INTERPOLYATSION FORMULASI.	3
2	ZAHARLI VA KUCHLI TA'SIR KO'RSATUVCHI DORI MODDALAR	5
3	HOZIRGI KUNDA JAMIYATDAGI HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MUNOSABATLAR	8
4	QUYOSH ENERGIYASI PARKENTDA	11
5	YARIMO'TKAZGICHLARNI SOHADA QO'LLANILISHI	14
6	ЧАСТОТА ВСТРЕЧАЕМОСТИ АРИТМИЙ НА ФОНЕ ПЕРЕЧЕСЕННОГО COVID-19	19
7	INFLUENCE OF ANTIHYPERTENSIVE DRUGS ON INSULIN RESISTANCE AND LIPID SPECTRUM INDICATORS	27
8	FEATURES OF ECHOCARDIOGRAPHIC INDICATORS IN PATIENTS WITH ACUTE CORONARY SYNDROME WITH ACCOMPANYING NEUROVEGETATIVE DISORDERS	31
9	MAKEDONIYALIK ALEKSANDIRNING SIYOSIY TARIXI	35
10	PEDAGOGICAL ASPECTS OF EDUCATION FOR ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION.	38
11	MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYALASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	48
12	TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK DIAGNOSTIK SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH	54
13	MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN PRESCHOOL EDUCATION	58
14	PEDAGOGIK MAHORATNING TARKIBIY QISMI VA SIFATI	63
15	BASKETBOLNING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISH TARIXI	67
16	HARAKATLI O'YINLARNI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISH	71
17	SPORTCHILARNINIG UZOQ MUDDATLI TAYYORGARLIK JARAYONLARI VA JISMONIY RIVOJLANISHI BILAN O'ZARO BOG'LIQLIGI	75
18	QARAQALPAQSTANDA SMM TEKSTLERINIŇ ÓZGESHELIKLERI	80
19	СРЕДСТВА И ОБОРУДОВАНИЕ ПРОТИВОПОЖАРНОЙ ЗАЩИТЫ FIRE PROTECTION FACILITIES AND EQUIPMENT	83
20	YUKLARNI TASHISHGA BO'LGAN XAVFSIZLIK TALABLARI SAFETY REQUIREMENTS FOR CARGO TRANSPORTATION	89
21	QURILISHDA ALYUMOSILIKAT VA PERIKLAZ OLOVGA BARDOSHLI MATERIALLARNING ISHLATILISH SOHALARI	94

22	ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR REABILITATSIYASINI AMALGA OSHIRISHDA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI OILADA TARBIYALASHNING IJOBIIY SAMARASI	98
23	ИЗОБРАЖЕНИЕ МИРА МОСКОВСКОГО КУПЕЧЕСТВА В КОМЕДИИ А.Н.ОСТРОВСКОГО "СВОИ ЛЮДИ – СОЧТЕМСЯ"	100
24	BIOLOGIYANI O'QITISH JARAYONIDA ELEKTRON TA'LIM RESURSLARIDAN FOYDALANISH	103
25	МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA ELEMENTAR МАТЕМАТИК TASAVURLARNI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA TA'LIMIIY O'YIN FAOLIYATIDAN FOYDALANISHNING XUSUSIYATLARI	106
26	FIZIOTERAPIYA VA MASSAJ USULLARINI NIMJON BOLALARDA QO'LLASH	110

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

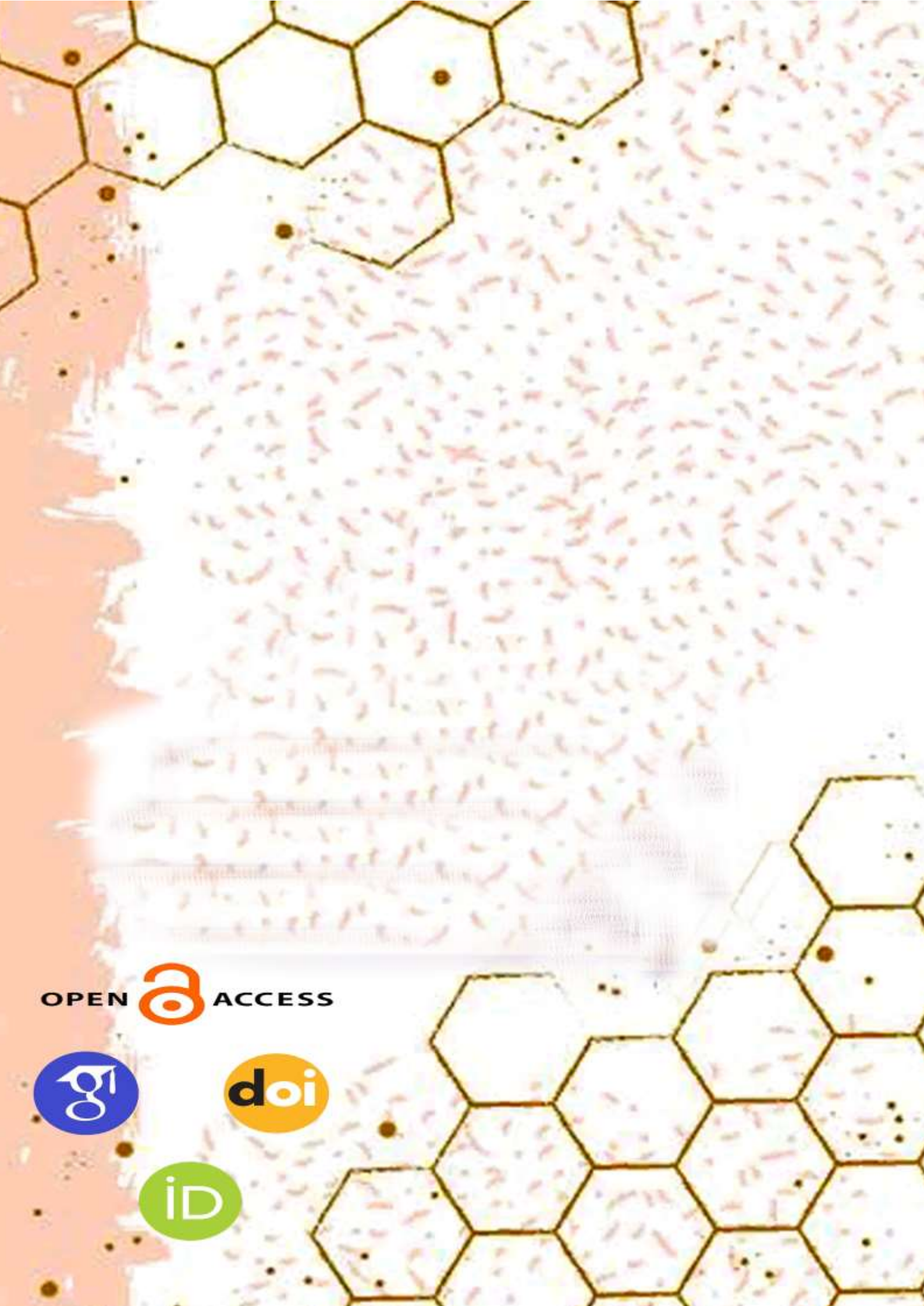
**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2023-г.

OPEN ACCESS

